

سال سوم / دی ۱۳۸۴ / شماره ۲۰
 ماهنامه پژوهشی، آموزشی، و ترویجی
 محور اصلی: حریم‌ها در روستا
 محور فرعی: حمل‌ونقل عمومی روستا
 عکس پشت جلد: روستای بدگستان در آلمان

صاحب امتیاز:

سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

مدیرمسئول:

سید مهدی هاشمی

سرمدبیر:

عباس علیجانی

کارشناس ناظر:

اسماعیل زیارتی نصرآبادی

مجری پروژه:

پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس

دبیر تحریریه: مهناز ابوالحسنی

هیئت تحریریه:

سرویس علمی-پژوهشی: شهرزاد فرزین‌پاک(دبیر)

مرتضی نعمتی(کارشناس)

سرویس خبر و گزارش: نازیلا مرادی(دبیر)

معصومه میاد(کارشناس)

محسن سرداریان(کارشناس)

ویرایش: حمید خادمی، مرجان نکایی

امور اجرایی و نمونه‌خوانی:

ساناز ابوالحسنی، مریم اسدپور

حروفچین: فاطمه دودله

طراحی و تولید:

شرکت ایده پردازی و طراحی برگ

کارشناس ایده‌پردازی: مهدی محمدزاده

کارشناس هنری: احمد کاظمی

کارشناس فنی: پژمان زمانی

مسئول آتیه: غزال رضایی

طراحان پرویزیاقوتی، عاطفه اسفندیاری،

حسین زند، پارسا نظری و روح‌الله جعفری

گروه چاپ:

مسئول چاپ: محسن یوسف‌زاده

لیتوگرافی: نیکان پردازش

چاپ: ظفر

نشانی:

تهران- میدان فاطمی - اول خیابان جویبار

نیش غفاری - ساختمان شماره ۱۰ - طبقه ششم

انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

معاونت امور دهیاری‌ها

تلفن: ۸۲ - ۸۸۰۰۰۸۱ - ۸۸۰۰۱۷۲۸

ماهنامه دهیاری‌ها آماده انعکاس دیدگاه‌ها، نظرات و

مقالات صاحب‌نظران، مسئولان و دهیاران عزیز است.

ماهنامه دهیاری‌ها درکوتاه کردن و ویرایش مقالات

آزاد است.

مطالب ارسالی بازگردانده نمی‌شود.

مقالات منتشرشده دیدگاه نویسندگان است.

شمارگان: ۱۵۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰ ریال

پست الکترونیکی:

dehyariha@imo.org.ir

سخن سر دبیر	۲	حریم‌های روستایی • ۲۰
اهل نظر	۴	حریم ضرورتی ناشناخته/ مرتضی نعمتی • ۵
چگونه	۱۲	حریم‌ها و جایگاه آنها در مدیریت روستایی/ محسن آقایی هیر • ۱۳ عوامل طبیعی مؤثر بر تعیین محدوده قانونی روستاها/ رجیعی مختارپور • ۱۶
مشاور حقوقی	۱۹	مشاور حقوقی/ عبدالرحیم ترابی - شاپور نظرپور • ۲۰
تجربه‌های موفق	۲۲	احیای بازارچه سنتی روستای دهشال / نازیلا مرادی • ۲۳
گفت و گو	۲۵	انتصاب معاون امور دهیاری‌ها • ۲۶ کول‌فرح، مسافر مسیر توسعه • ۲۸ امداد راه روستایی ناپیداست • ۳۰ روستا، جانپناه انسان شهرنشین • ۳۳
آموزش	۳۶	آشنایی با حریم (بخش اول) / علیرضا نجفی • ۳۷ برنامه ریزی یکپارچه دسترسی روستایی / جمشید عینالی - اعظم بیگدلی • ۴۵ گشت‌وگذار در اینترنت / حسن رحیمی مقدم • ۵۱
گزارش تصویری	۵۴	زیارت در یک صبح سرد زمستانی • ۵۵
روستاهای جهان	۶۰	ایمنی جاده‌های روستایی، چالشی جهانی • ۶۱ راهکارهای انگلستان برای بهبود حمل‌ونقل عمومی روستایی • ۶۳ رایانه های خورشیدی در روستاهای غنا • ۶۳
سازمان‌ها و نهادها	۶۴	وزارت راه و ترابری • ۶۴
طرح و نظر	۶۷	دهیاری‌ها و روند معکوس مهاجرت / مهدی پاکدل • ۶۷
گزارش‌های خبری	۶۹	روای توسعه تحقق می‌پذیرد؟ • ۷۰ رهاورد سفر آموزشی دهیاران به آلمان • ۷۴
اخبار	۷۶	احداث خانه های عالم در روستاهای کشور • ۷۷ دستور العمل مکانیابی و ساخت پایگاه آتش نشانی روستایی ابلاغ شد. • ۷۷ وضعیت فنی ماشین آلات واگذار شده به دهیاری ها و عملکرد شرکت های • ۷۸ تولید کننده آن ها ارزیابی می شوند. احیای بیش از هزار هکتار راه روستایی در روستای سه‌پله • ۷۹ همایش ماهانه شوراهای دهیاران با حضور مسئولان ادارات در جلفا • ۷۹ سه ابلاغیه رئیس جمهور برای کمک به وضعیت روستاییان کشور • ۸۰ کلاس دانستنی‌های بهداشت محیط برای زنان روستای پلنگ‌آباد • ۸۱ نخستین بوستان ساحلی بخش نازلو احداث شد • ۸۱ وزیر کشور خواستار واگذاری پروژه‌های عمرانی نواحی روستایی به دهیاری‌ها شد • ۸۲ رویکرد روستای قرنچیک پورامان به اطلاع‌رسانی • ۸۲
آمار	۸۳	طول راه‌های روستایی • ۸۴
نمایه نشر	۸۶	درآمدی بر جایگاه مطالعات عوامل طبیعی در برنامه‌ریزی روستایی • ۸۷ نشریه جهاد روستا • ۸۸

سخن‌دین

به نام خدا

با سلام و دعای خیر و آرزوی موفقیت و سربلندی برای مخاطبین گرامی و رهپویان عرصه خدمت‌رسانی و عمران و توسعه روستایی.

بی‌شک عواملی چون نوپا بودن نهاد دهیاری‌ها، فقدان تجربه‌های علمی و عملی در خصوص مدیریت نوین روستایی در کشور و تنوع و گستردگی وظایف دهیاری‌ها، ارایه آموزش‌های مورد نیاز به دهیاری‌ها را در صدر برنامه‌های حوزه معاونت امور دهیاری‌ها قرار داده است. در این راستا ضرورت و اهمیت انتشار ماهنامه آموزشی، ترویجی و اطلاع‌رسانی دهیاری‌ها به عنوان ارگان آموزشی و فرهنگی و کانل ارتباطی حوزه معاونت امور دهیاری‌ها با دهیاری‌های سراسر کشور و نقش بسیار ارزنده این رسانه در تحقق اهداف صدرالاشاره بر هیچ کس پوشیده نیست.

از سوی دیگر ضرورت همسویی ماهنامه دهیاری‌ها با اهداف، رسالت‌ها و برنامه‌های دولت خدمت‌گزار، ایجاد تغییرات ساختاری و محتوایی در مطالب ماهنامه و کاهش هزینه‌های غیر ضرور و بعضاً غیر منطقی ماهنامه را اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. به همین دلیل شما مخاطبان گرامی شاهد وقفه‌ای در انتشار ماهنامه خود بودید. اکنون که به لطف الهی شاهد تولد دوباره ماهنامه دهیاری‌ها هستیم، ضمن نصب العین قرار دادن فرمایش رهبر فرزانه انقلاب که می‌فرمایند: «اگر در مدیریت و برنامه‌سازی رسانه‌ای، دین، اخلاق و فضیلت حاکم باشد، یقیناً رسانه‌ها وضع بهتری خواهند داشت و وضع بشریت از آنچه که امروز هست، بهتر خواهد شد»، مهم‌ترین رویکردها و اهداف پیش رو در دوره جدید انتشار ماهنامه را این گونه تعیین نموده‌ایم:

- تهیه مطالب به شیوه ترویجی و به زبانی ساده و گویا.
- تقویت بعد آموزشی ماهنامه و ارایه آموزش‌های مورد نیاز به دهیاری‌ها.
- ایجاد ارتباط و تعامل مثبت و دوسویه ماهنامه و مخاطبین با اتخاذ گزینه‌های تشویقی و ترغیبی مناسب.
- تهیه و انعکاس عادلانه اخبار و اطلاعات مربوط به کلیه مناطق روستایی کشور.
- اصلاح سیستم توزیع و فراهم نمودن امکان دسترسی منظم و سریع دهیاران سراسر کشور به ماهنامه.
- افزایش شمارگان ماهنامه متناسب با تعداد دهیاری‌های سراسر کشور.
- رعایت اصل صرفه‌جویی و کاهش هزینه‌های غیر ضروری در تهیه، انتشار و توزیع.
- توجه به علایق و نیازهای آموزشی مخاطبان از طریق انجام نظرسنجی.

در این شماره از ماهنامه موضوع حریم و ضرورت توجه به آن در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. بر اساس ماده ۴ آیین‌نامه مربوط به استفاده از اراضی احداث بنا و تاسیسات، در خارج از محدوده قانونی و حریم شهرها، ایجاد هرگونه ساختمان و تاسیسات در خارج از محدوده قانونی و حریم شهرها مستلزم رعایت حریم نسبت به راه‌ها، دریاها، رودخانه‌ها و ... می‌باشد. بی‌شک شناخت و رعایت حدود حرایم برای دهیاری‌ها که متولی امور مدیریت روستایی و اجرای پروژه‌های عمرانی در روستا می‌باشند، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

سخن سردپير

ضرورتی ناشناخته

مدیریت حریم‌ها و در نظر گرفتن ابعاد مختلف آن در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی ضرورتی است که توجه تمامی مسئولان و برنامه‌ریزان را به خود می‌طلبد. حریم به زبان ساده محدوده پیرامونی یک پدیده (اعم از طبیعی یا انسان‌ساخت، واقعی یا انتزاعی) است که به منظور حفاظت از آن پدیده یا حفظ پدیده‌های پیرامونی آن در نظر گرفته می‌شود.

مرتضی نعمتی
دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و
برنامه‌ریزی روستایی

حریم را از دیدگاه‌های گوناگون می‌توان تعریف کرد و به شکل‌های مختلفی تقسیم‌بندی آن را انجام داد. اما آنچه که از مفهوم حریم در این میزگرد منظور است، حریم روستا به عنوان یک سکونتگاه، حریم تأسیسات و تجهیزات و پدیده‌های طبیعی و قوانین و مقررات مرتبط با حریم‌هاست. اختصاص محور اصلی این شماره ماهنامه «دهیارها» به بحث حریم به دلیل اهمیت توجه به این موضوع در پیشبرد اهداف مدیریت روستایی است. متأسفانه در وظایف مقرر شده برای دهیاران جز چند اشاره کلی، توجه چندانی به موضوع حریم‌ها نشده است. با وجود آنکه این موضوع لزوم توجه مسئولان به بازنگری در قوانین مرتبط را به خود می‌طلبد، اما خلأهای قانونی موجود از اهمیت موضوع حریم‌ها نکاسته است.

اعضای میزگرد این شماره عبارت‌اند از:

- دکتر اسماعیل صالحی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

- دکتر رضا احمدیان (مدیر گروه شهرسازی شرکت مهندسی مشاور ماب)

- اشکان جعفرکریمی (کارشناس دفتر عمران و توسعه روستایی معاونت امور دهیاری‌ها)

دهیارها: موضوع حریم‌ها از جمله مباحث مهمی است که مدیریت روستایی با آن سروکار دارد. قبل از ورود به این بحث لازم است ابتدا تعریف حریم و انواع آن مشخص شود. اصولاً حریم چیست؟ و چه مواردی را شامل می‌شود؟
صالحی: بحث حریم را باید در چارچوب برنامه‌ریزی فضایی، کالبدی و محیطی پیگیری کرد و برای آن معیارها و ضوابطی در نظر گرفت و حد و حدود برایش تعریف کرد. علامه حلی برای حریم این تعریف را ارائه کرده است: «حریم به مجاورین مکان‌ها گفته می‌شود، به خصوص مکان‌هایی که بهره‌برداری از آن برای مردم مورد نیاز است.»
ماده ۱۳۶ قانون مدنی به موضوع حریم اشاره دارد و آن را بخشی از اراضی اطراف ملک و قنات و امثال آن می‌داند که برای کمال انتفاع از آن ضرورت دارد.

از نظر تحلیل حقوقی، حریم محدوده‌ای است که بدون اذن مالک نمی‌توان در آن دخل و تصرفی انجام داد. حریم‌ها به شکل‌های مختلفی دسته‌بندی شده‌اند. یک دسته‌بندی، دسته‌بندی فضایی حریم‌ها است. براین اساس حریم‌ها به شعاعی و خطی تقسیم می‌شوند. حریم شهرها، روستاها، چاه‌ها، دریاچه‌ها و جز اینها که به صورت یک پهنه یا یک شعاع از یک نقطه یا یک مکان است را حریم شعاعی می‌گویند. حریم‌های خطی بسته به نوع موضعی که برای حریم قائل باشیم به وجود می‌آیند؛ مانند حریم لوله‌های نفت، گاز، و مسیرهای انهار. در این نوع حریم‌ها در طول یک مسیر، بُعدی فضایی به عنوان حریم در نظر گرفته می‌شود.

یک دسته بندی کلی از حریم براساس مواضع طبیعی یا انسان‌ساختی است که برای‌شان حریم در نظر گرفته می‌شود.

حریم مواضع انسان‌ساخت شامل حرایمی است که برای تأسیسات انسان‌ساختی مانند شبکه‌های آبرسانی، تصفیه‌خانه‌های فاضلاب، مراکز صنعتی و نظایر اینها در نظر گرفته می‌شود. حریم مواضع طبیعی شامل آن دسته از حرایمی است که انسان در ایجاد آن مواضع دخالتی نداشته و به صورت طبیعی وجود داشته است؛ ولی شرایطی از قبیل

اهل نظر

■ حریم ضرورتی ناشناخته

خدماتی». اما منظور از این اصطلاحات مشخص نشده است. آیا محدوده خدماتی با محدوده طرح هادی یکی است؟ محدوده قانونی یعنی چه؟ آیا منظور حوزه نفوذ است؟ این مشکلات تنها در مورد روستاها مطرح نیست. حتی در مقیاس شهرها و خصوصاً کلان شهرها نیز این مشکلات وجود دارد. هنوز در شهرهای بزرگی مانند تهران، کرج و اسلام شهر مشکلات عدیده‌ای در این زمینه به چشم می‌خورد.

در چند سال گذشته که روند توسعه شهری رشدی شتابان به خود گرفته است، محدوده‌ها نیز با هم تداخل پیدا کرده‌اند و مشکلات عدیده‌ای به وجود آمده است. اگرچه این مشکلات در نهایت منجر به تدوین یک لایحه قانونی شد که سال گذشته به تصویب دولت رسید، اما هنوز به تصویب مجلس شورای اسلامی نرسیده است. در این لایحه ۴ محدوده تعریف شده است. براساس این لایحه «محدوده مسکونی روستا» عبارت است از محدوده‌ای شامل بافت موجود روستا و گسترش آتی آن در یک دوره مشخص که حدود دقیق آن با رعایت مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌ها به صورت خطوط و نقاط مشخص و روشن و قابل پیاده شدن در طرح‌های هادی روستایی و در صورت فقدان آن، حسب مورد با بهره‌گیری از طرح‌های مذکور به وسیله بنیاد مسکن تعیین می‌گردد و به تصویب مراجع قانونی مربوط می‌رسد.

ماده ۹۹ قانون شهرداری‌ها نیز حریم را به گونه‌ای تعریف کرده است. قرارداد تیپ ۱۲ نیز سه اصطلاح دارد. «محدوده استحقاقی»، «محدوده خدماتی» و «محدوده قانونی». اما مشخص نیست که کدام یک از این محدوده‌ها به عنوان حریم در نظر گرفته شده‌اند.

با توجه به وضعیت موجود باید گفت هنوز هم تعریف قانونی مشخصی از حریم موجود نیست تا محدوده‌های مرتبط مشخص شود و ملاک عمل قرار گیرد. ما در مقطعی سخن می‌گوییم که در این خصوص خلأ قانونی وجود دارد. هرگفت‌وگویی که در زمینه حریم شکل گیرد الزاماً باید براساس ضوابط و مقررات مشخص باشد تا امکان رجوع طرح به آنها وجود داشته باشد. مثلاً در طرح‌های هادی چیزی فراتر از بافت روستا (محدوده قانونی) تعریف نمی‌شود. و حتی در آخرین شرح خدمات طرح‌های هادی نیز به این موضوع توجه نشده است. یعنی در زمان حاضر برای روستا طرح هادی تهیه می‌شود، اما در این طرح‌ها مشخص نیست که حریم روستا چه شعاعی را در برمی‌گیرد و چه مشخصاتی دارد.

دهیارها: دهیاران به عنوان مدیران روستا وظایفی برعهده دارند. از میان وظایف ۴۷ گانه دهیاری‌ها برخی به طور غیرمستقیم به موضوع حریم‌ها اشاره دارند. اما باید اذعان کرد که این موارد کلی و مبهم‌اند و وظایف دهیار در این خصوص کاملاً واضح و مشخص نیست. با توجه به این نکته مشکلات و موانعی که مدیریت روستایی در حفظ حریم‌ها در روستا با آنها مواجه است، کدام‌اند؟

کریمی: البته به بیان بهتر می‌توان گفت کلیه وظایف دهیاران در داخل محدوده قانونی روستا تعریف شده و دهیاران در خارج از آن وظیفه‌ای بر عهده ندارند. در همین راستا نیز در ماده یک اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها پیش‌بینی شده بود که به منظور جلوگیری از تداخل وظایف و مشخص شدن حد فیزیکی اختیارات دهیار؛ محدوده خدماتی دهیاری تعریف گردد.

بنابراین ابهام و عدم وضوح مورد سؤال بیشتر متوجه تعدد تعاریف مربوط به محدوده‌ها و حریم بوده است که این مساله با تصویب قانون "تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها" در تاریخ ۸۴/۱۰/۱۴ مرتفع گردید چراکه با تصویب این قانون کلیه تعاریف قبلی در مورد محدوده‌ها و حریم فاقد جاهت قانونی بوده و تنها تعاریف و مراجع تصمیم‌گیر مورد اشاره در قانون فوق به رسمیت شناخته خواهند شد.

تنها مشکل موجود، در مورد روستاهای فاقد طرح هادی است که محدوده قانونی آنها هنوز تعیین نشده است و این مساله تنها با اجرای کامل تبصره ۲ ماده ۳ قانون تعاریف محدوده و حریم - که مرجع تعیین و تصویب محدوده قانونی روستاهای فاقد طرح هادی را مشخص کرده است - حل خواهد شد. با قبول این مطلب روستا تنها دارای یک محدوده قانونی بوده و کلیه وظایف دهیار در داخل این محدوده انجام خواهد شد.

اما با توجه به اینکه قانون مذکور برای روستا حریمی تعریف نکرده است؛ چنانچه در تعیین محدوده قانونی دقت لازم به عمل نیامده و توسعه‌های احتمالی و یا اراضی مورد نیاز آبی روستا در نظر گرفته نشود، مشکلات متعددی از قبیل ساخت و ساز خارج از محدوده، تخریب اراضی کشاورزی، تقاضا برای تغییر کاربری اراضی و ... بوجود خواهد آمد.

هرگفت‌وگویی که در زمینه حریم شکل گیرد الزاماً باید براساس ضوابط و مقررات مشخص باشد.

زیست‌محیطی، بهداشتی، و ایمنی اقتضا می‌کند که فعالیت‌های انسانی از آن با رعایت فاصله‌ای صورت گیرد، مانند حریم رودخانه‌ها، گسل‌ها، مسیل و مانند اینها.

در برنامه‌ریزی محیطی رویکردی که برای هر کدام از این حریم‌ها در نظر گرفته می‌شود باید متفاوت باشد. به طور کلی حریم ابعاد گسترده‌ای دارد، حتی در مسائل اجتماعی و فرهنگی نیز موضوع حریم مطرح است. مثلاً در فرهنگ‌های مختلف، فاصله‌ای به عنوان حریم شخصی افراد در نظر گرفته می‌شود که حدود ۴۵ سانتی‌متر است و اگر شخص در مکانی پر ازدحام قرار گیرد که حریم مورد نظر رعایت نشود، احساس راحتی و آرامش نخواهد کرد. این نوع حریم بسته به شرایط فرهنگی و اجتماعی در جوامع مختلف متفاوت است.

نوعی از حریم‌ها نیز با هدف تأمین ایمنی انسان‌ها در نظر گرفته می‌شوند؛ از جمله حریم مسیل‌ها، گسل‌ها و تأسیسات خطرناک، برخی از حریم‌ها نیز با توجه به اهداف بهداشتی در نظر گرفته می‌شوند. حریم تصفیه‌خانه‌های پسماند در این گروه قرار می‌گیرند. برای مکان‌های تاریخی و آثار باستانی نیز محدوده‌هایی به عنوان حریم در نظر گرفته می‌شود که هدف از آن حفظ این آثار از خطر تخریب و نابودی است. حریم‌هایی نیز با هدف تأمین آسایش محیطی در شهرها در نظر گرفته می‌شود که برای جلوگیری از مواردی مانند آلودگی صوتی و نور هستند. این نوع از حریم در روستاها نیز می‌تواند وجود داشته باشند. عدم توجه به این حریم‌ها می‌تواند آسایش محیطی را مخدوش کند. حریم‌های زیست‌محیطی نیز بسیار اهمیت دارند، بعضی از مناطق مانند جنگل‌ها، مناطق حفاظت شده و تالاب‌ها دارای شرایط خاصی هستند و لازم است تمهیداتی برای حفاظت از آنها در نظر گرفته شود.

اما حریم‌ها از نظر شدت استفاده به ۲ نوع تقسیم می‌شوند: ۱- حریم‌هایی که با ممنوعیت مواجه‌اند، مانند حریم‌های اختصاصی لوله‌های گاز و نفت که هر نوع استفاده و کاربری آن ممنوع است. ۲- حریم‌هایی که با محدودیت مواجه‌اند؛ به نحوی که برخی از فعالیت‌ها مثلاً زراعت در آنها مجاز است، مانند حریم جاده‌های ارتباطی.

از نظر مراجع رسیدگی‌کننده به حریم‌ها می‌توان تقسیم‌بندی دیگری ارائه کرد. بعضی از حریم‌ها چون در حوزه استحفاظی شهر قرار دارند، مرجع رسیدگی به آنها شهرداری است. حریم‌های دیگری نیز وجود دارند که مرجع رسیدگی به آنها کمیسیون‌های ویژه است. مانند کمیسیون بند ۲ ماده ۸ آیین‌نامه احداث بنا در خارج از حریم شهرها. مراجع قضایی نیز در برخی شرایط رسیدگی به موضوع حریم‌ها را برعهده دارند.

مرجع مهم دیگری که رسیدگی به حریم‌ها را برعهده دارد سازمان‌های تخصصی است؛ از جمله شرکت آب و برق منطقه‌ای، شرکت گاز، شرکت نفت و جز اینها. این شرکت‌ها خود رأساً بر حریم‌ها نظارت دارند.

احمدیان: در تقسیم‌بندی انواع حریم‌ها، دو گونه اصلی معمولاً مد نظر قرار می‌گیرد. یکی حریم مربوط به استقرار یک فعالیت یا سکونت است که دارای شعاع مشخصی تحت عنوان حریم حفاظتی تعریف می‌شود (مثل حریم روستا به شهر) و یا حریم فعالیت اختصاصی است؛ مثل حریم تصفیه‌خانه فاضلاب.

مورد دیگر، حریمی است که به واسطه وجود یک عارضه طبیعی یا انسان ساخت تعریف می‌شود و دارای ضابطه قانونی می‌شود؛ مثل حریم رودخانه، جاده‌های اصلی و نظایر اینها.

از طرف دیگر در بحث حریم‌ها با موضوعی دو بعدی نیز مواجه هستیم. از طرفی حریم در بعد مفهومی آن مطرح است و از طرف دیگر حریم در بعد عملکردی و نظارتی. یعنی محدوده‌ای که به عنوان حریم تعریف می‌شود، مقتضیات اجرایی را نیز شامل می‌شود. از بعد اجرایی دستگاه‌های متولی هر کدام ضوابط خاصی دارند و از حریم‌های خود محافظت می‌کنند. مثلاً زمانی که حریم رودخانه کرج مورد تعرض قرار گرفت، حکم قضایی صادر شد و حتی بناهایی که دولت متولی آنها بود تخریب گردید، چرا که این بناها در حریم رودخانه واقع شده بود. اما چنین واکنشی در خصوص بسیاری از حریم‌ها اتفاق نمی‌افتد، از آن جمله موضوع حریم‌ها در روستا است که در آینده به عنوان یک بحران مدیریتی تعریف خواهد شد. زیرا از نظر مفهومی، حریم روستا شعاعی دارد که در آن به تناسب نقش و عملکرد روستا ممکن است افزایش یا کاهش پیدا کند. بدون شک هر روستا دارای حریم است و غیرممکن است که یک روستا حریم نداشته باشد چراکه اساساً هر فعالیتی دارای حریمی است که هویت و شخصیت آن فعالیت را نشان می‌دهد. بنابراین هر نقطه سکونتی نیز خواه و ناخواه دارای حریمی است.

در مراجعه به مستندات قانونی یا مواردی که مبنای عمل برای طرح‌های توسعه است، مشخص می‌گردد که چقدر ابهامات قانونی در این زمینه وجود دارد. مثلاً در مورد حریم شهرها ابهامات فراوانی مطرح است. باید ارزیابی شود که در طرح‌های توسعه و عمران شهری نگاه ما به واژه حریم چه بوده است. گاهی منظور از آن «حوزه استحفاظی» است، زمانی «محدوده قانونی» و گاهی نیز «محدوده خدماتی». خود قانونگذار نیز در ارائه این مفاهیم به وحدت رویه نرسیده است. در اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها دو اصطلاح تعریف شده است: «محدوده قانونی» و «محدوده

رضا احمدیان

از نظر مفهومی، حریم روستا شعاعی دارد که در آن به تناسب نقش و عملکرد روستا ممکن است افزایش یا کاهش پیدا کند. بدون شک هر روستا دارای حریم است و غیرممکن است که یک روستا حریم نداشته باشد چراکه اساساً هر فعالیتی دارای حریمی است که هویت و شخصیت آن فعالیت را نشان می‌دهد. بنابراین هر نقطه سکونتی نیز خواه و ناخواه دارای حریمی است.

اسماعیل صالحی

نظر گرفته شده آن قدر وسیع است که شهرداری توان نظارت بر آن را ندارد. به نظر من اگر این بحث بخواهد به نتایج عملیاتی و اجرایی دست یابد در مورد روستاهای مجاور شهرهای بزرگ جداگانه بحث شود. چون مسائل و مشکلات آنها متفاوت است. مطالعات مجموعه شهری تهران، اطلاعات جالبی را در اختیار برنامه‌ریزان قرار داد. این مطالعات نشان داد که شهر تهران در آینده رشد منفی پیدا خواهد کرد، اما محدوده سکونت‌های اطراف آن، نرخ‌های رشد دورقمی خواهند داشت. این موضوع حکایت از مهاجرت گسترده و وسیع به مناطق اطراف تهران دارد. مهاجرت به سکونتگاه‌های کوچک اطراف تهران باعث ایجاد شهرهای کوچک در اطراف شهر بزرگ تهران می‌شود. این گونه مناطق از دو جنبه گسترش می‌یابند. یکی به دلیل قیمت بالای زمین در داخل شهر و جذابیت‌های خاص این مناطق و دیگری به دلیل پرتاب برخی از فعالیت‌های شهری به این مناطق. یعنی سکونتگاه‌های کوچک به عنوان اقمار شهرهای بزرگ، همه مشکلاتی را که شهرهای بزرگ نمی‌توانند حل کنند در خود می‌پذیرند.

موضوع حریم‌های تأسیسات یا حریم‌های عوارض طبیعی در هر نقطه جغرافیایی که باشد، خود به خود وجود دارد، اما موضوع تعامل شهرهای بزرگ با روستاهای اطراف و مشکلاتی که از این منظر برای حفظ و نظارت حریم‌ها به وجود می‌آید، موضوعی کاملاً متفاوت است. متأسفانه این تفاوت‌ها در حوزه قانونگذاری در نظر گرفته شده است. این گونه روستاها بعضاً دهیار هم نمی‌توانند داشته باشند و این موضوع کاملاً ناعادلانه است. یعنی یک سکونتگاه نمی‌تواند برای خود مدیریتی مستقل داشته باشد.

دهیارها: با توجه به مباحث مطرح شده به نظر می‌رسد موضوع حریم‌ها مقوله‌ای کلان است که می‌بایست در طرح‌های فرادست (منطقه‌ای و ملی) دیده شود. چرا که در سطح یک منطقه خاص نمی‌توان به جامعیت لازم برای برنامه‌ریزی دست یافت. موضوع حریم‌ها در روستا از یک طرف به حریم تجهیزات و تأسیسات مربوط می‌شود و از طرف دیگر به حریم روستا به عنوان یک سکونتگاه. مشکلاتی که درخصوص حریم‌ها مطرح است، بیشتر در کدام زمینه است و اساساً اولویت مدیریت روستا در این زمینه کدام است؟

کریمی: همانطور که بیان گردید مباحث مربوط به حریم را می‌توان در دو بخش حریم مربوط به تأسیسات و تجهیزات موجود در روستا و نیز محدوده روستا به عنوان یک سکونتگاه مورد بررسی قرار داد. به هر روی در برنامه‌ریزی‌های محلی، نگاه فرابخشی به موضوعات و رعایت برنامه‌ها و طرح‌های آمایش سرزمین و اعمال ضوابط طرح‌های فرادست، باعث ایجاد وحدت رویه، توسعه موزون و کاهش تداخل وظایف و اختیارات بخش‌های مختلف خواهد بود. اما در تعیین حریم بطور عام انعطاف‌پذیری لازم وجود ندارد. به این معنی که در تعیین حریم مربوط به تأسیسات و تجهیزات و یا راه‌ها از یکسری اصول فنی و استانداردهای ملی و بین‌المللی تبعیت می‌شود که معمولاً برای افزایش ایمنی زیستی و یا کارایی مربوط به آنها تدوین شده‌اند و اگرچه باعث ایجاد محدودیت و یا از بین رفتن اراضی روستا شوند نمی‌توان در آن دخل و تصرف نمود.

رعایت ضوابط طرح‌های فرادست در تعیین محدوده روستا نیز الزامی است. با توجه به انعطاف بیشتری که در تعیین محدوده روستا نسبت به تعیین حریم مربوط به تأسیسات و تجهیزات وجود دارد اولویت مدیریت روستا، اقدام جهت تعیین بهینه محدوده روستا می‌باشد. تعیین مناسب این محدوده از دو جنبه در مدیریت روستا تاثیرگذار است. از یک جهت از تداخل وظایف دهیاری‌ها، ناشی از همپوشانی محدوده روستاهای مجاور - بویژه در مناطقی از کشور که روستاها بسیار به هم نزدیک هستند - جلوگیری می‌نماید. از سوی دیگر تعیین مناسب این محدوده با در نظر گرفتن اراضی کشاورزی و صنایع موجود در مجاورت روستا، باعث رونق اقتصادی روستا و حفظ حیات آن و همچنین باعث ایجاد درآمد پایدار برای دهیاری و خودکفایی آن می‌گردد.

صالحی: به نظر می‌رسد مباحث این جلسه از دو بعد مطرح شده است و برخی از موضوعات با هم اختلاف دارد. یک بحث راجع به حریم‌های استحقاقی شهرهاست که به صورت خاص مطرح است و بحث دیگر مفهوم حریم در بعد کلان آن است.

فرض کنید به یکباره لوله نفت یا گاز و یا یک جاده از منطقه‌ای عبور کند. ممکن است در ظاهر هیچ اتفاقی نیفتد ولی قطعاً روی اقتصاد روستا اثر خواهد گذاشت. ممکن است اراضی کشاورزی را چند پاره کند و موجب کاهش بهره‌وری اراضی در روستا شود. روستاهایی که در حوزه یک شهر بزرگ قرار دارند، نباید به صورت جزایر مستقل پراکنده در نظر گرفته شوند. سکونتگاه‌های بیشماری به صورت اقمار شهرهای بزرگ در اطراف این شهرها پراکنده‌اند و حیات اجتماعی و اقتصادی‌شان وابسته به شهر است. شاید قانونگذار فکر خوبی کرده که در این گونه روستاها دهیاری تأسیس نکرده است. اما نباید این سکونتگاه‌ها را به حال خود رها کرد. این گونه سکونتگاه‌ها باید در مجموعه وسیع‌تری

در رابطه متقابل میان شهرهای بزرگ و روستاهای کوچک، همیشه شهرهای بزرگ به دلیل داشتن امکانات و قدرت بیشتر غلبه داشته‌اند و سیاست‌های خود را عملی می‌کنند. روستاها نیز در این روند کاملاً متغیر عمل کرده‌اند.

دهیارها: طرح‌های هادی به عنوان تنها سند موجود برای هدایت توسعه فیزیکی و کالبدی روستاها می‌توانند نقش ویژه‌ای در پیشبرد اهداف در مدیریت روستایی داشته باشند. در طرح‌های هادی تنها به محدوده قانونی روستا اشاره شده است. متأسفانه همین اشارات نیز کلی و مبهم‌اند و در عمل مورد توجه قرار نمی‌گیرند. آیا در طرح‌های هادی جایی برای طرح موضوع حریم‌ها وجود دارد، یا نه؟ اگر وجود دارد، اجرای آن به چه شکل باید انجام شود؟

صالحی: با شرایط موجود و با رویکردی که در تهیه طرح‌های هادی وجود دارد، این انتظار واقع‌بینانه نیست. تهیه طرح‌های هادی تجربه موفق در نظام برنامه‌ریزی محیطی کشور محسوب نمی‌شود، چون به شدت با ضعف‌هایی (چه از نظر مشاوران تهیه‌کننده طرح و چه از نظر دستگاه‌های اجرایی) مواجه است. با ارزیابی شرح خدمات طرح‌های هادی می‌توان به ضعف‌های موجود در این زمینه پی برد. به عنوان مثال یکی از بندهای شرح خدمات، شناسایی اجمالی شرایط طبیعی روستاست. شرایط طبیعی روستا موضوع کم‌اهمیتی نیست که به صورت اجمالی بدان پرداخته شود. از طرفی طرح‌های هادی با حداقل اعتبار ممکن تهیه می‌شوند و مشاوران با بودجه اندک امکان آن را ندارند که مطالعات دقیق و دامنه‌داری از هر نظر انجام دهند تا طرح نهایی براساس این مطالعات تدوین شود. با وجود این مشکلات آیا می‌توان انتظار داشت که طرحی کارآمد تهیه شود؟ حال فرض کنیم که طرح‌های هادی به شکلی مطلوب تهیه می‌شوند، آیا دستگاه اجرایی توان کافی برای پیاده کردن مفاد این طرح را دارد؟ متأسفانه فقدان داده‌های مکانی پایه باعث تصمیم‌گیری‌های غیرعلمی شده است. ضوابط موجود نیز در بسیاری از موارد کلی و مبهم است. مثلاً برای تعیین حریم رودخانه‌ها محدوده‌ای فرضی مشخص می‌شود، حال آنکه برای تعیین حریم رودخانه باید مطالعات دامنه‌داری از نقطه سرچشمه رودخانه دبی و تغییرات فصلی صورت گیرد.

در حاشیه شهرهای بزرگ تأسیسات مزاحمی وجود دارد که براساس بند ۲۰ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها، باید یا مزاحمت آنها برطرف شود، یا به مکان دیگری منتقل گردند. این تأسیسات معمولاً به حریم شهرها (در نزدیکی روستاها) منتقل و به اصطلاح ساماندهی می‌شوند. یعنی شهر این تأسیسات را از خود دور می‌کند و روستا ناچار است آن را بپذیرد. طرح‌های هادی در این خصوص نقش مؤثری ندارند. مشکل طرح‌های هادی مشکلی اساسی و زیربنایی است. این مشکل هم از حیث منابع مالی است و هم از نظر منابع آماری و اطلاعاتی. درواقع هیچ نوع داده مکانی در قالب GIS وجود ندارد تا طرح‌های هادی براساس آن تهیه شوند. راه حل این مسئله صرفاً در قالب طرح‌ریزی منطقه‌ای قابل بررسی است و نه در قالب طرح‌های مکانی و محلی.

دهیارها: روستاهایی وجود دارند که در حریم شهرها واقع شده‌اند و از آنها به عنوان سوراخ‌های در حریم شهر یاد می‌شود، تکلیف این گونه روستاها از حیث نظارت، رسیدگی و مدیریت چیست؟

احمدیان: تعامل یکجانبه‌ای میان شهرهای بزرگ و روستاهای پیرامونی شکل گرفته است. وقتی شهر بزرگ می‌شود، بخشی از زائادات خود (به عنوان حوزه فعالیت عملکردی) را به بیرون پرتاب می‌کند. این امر ممکن است به دلایل زیست‌محیطی، نداشتن ارزش افزوده، بالا رفتن قیمت زمین و یا هم‌سنگ نبودن آن فعالیت، با فضای زندگی شهری صورت گیرد. مثلاً برخی روستاهای حوزه ساوجبلاغ تبدیل به مکان‌هایی شده‌اند که بخشی از فعالیت‌های شهری را در دل خود جای داده‌اند. یعنی هنگامی که این قبیل فعالیت‌ها در شهرها مشکلاتی را به وجود می‌آورند و یا آنکه توجیه اقتصادی لازم را ندارند به نزدیک‌ترین نقاط که عمدتاً نقاط روستایی است منتقل می‌شوند، چرا که تأسیسات زیربنایی مانند آب و برق و نظایر اینها در آن روستا وجود دارد و می‌تواند صرفه‌جویی‌های ناشی از تجمع را موجب شود.

در شیراز تصفیه‌خانه فاضلاب به خارج از محدوده شهر و حریم آن منتقل شده‌اند، حریم وسیعی نیز برای آن در نظر گرفته شده است که بسیاری از روستاها را در برمی‌گیرد. در مورد برخی از فعالیت‌های بزرگ مقیاس مانند فرودگاه‌ها نیز وضع بر همین منوال است. این امر نشان از آن دارد که در رابطه متقابل میان شهرهای بزرگ و روستاهای کوچک، همیشه شهرهای بزرگ به دلیل داشتن امکانات و قدرت بیشتر غلبه داشته‌اند و سیاست‌های خود را عملی می‌کنند. روستاها نیز در این روند کاملاً منفعل عمل کرده‌اند. روستاهایی که در حاشیه شهرهای بزرگ قرار دارند لطامت بسیاری از این مجاورت خواهند دید. بنابراین روستاهایی که در مجاورت شهرهای بزرگ قرار دارند، به مراتب بیش از روستاهای مجاور شهرهای متوسط و کوچک، از تبعات مجاورت با شهر آسیب می‌بینند. چرا که رابطه روستاها با شهرهای متوسط و کوچک، انسانی‌تر و بر مبنای همزیستی مسالمت‌آمیز است.

در این گونه روستاها جنس مسائل و مشکلات متفاوت است و نگاه متفاوتی را نیز طلب می‌کند. این روستاها به عنوان غده‌هایی در داخل محدوده شهر تلقی شده‌اند. در برخی موارد محدوده‌هایی که به عنوان حریم برای شهرها در

تهیه طرح‌های هادی تجربه موفق در نظام برنامه‌ریزی محیطی کشور محسوب نمی‌شود، چون به شدت با ضعف‌هایی (چه از نظر مشاوران تهیه‌کننده طرح و چه از نظر دستگاه اجرایی) مواجه است.

یکپارچه نشده است. مثلاً در حوزه مناطق حفاظت شده زیست‌محیطی بعضی از فعالیت‌های صنعتی شکل گرفته است. در «عسلویه» چند روستا در داخل محدوده قرار دارند و می‌بایست جابه‌جا شوند. در حریم نیروگاه بوشهر نیز همین مشکل وجود دارد. لزوم توجه به نگاه فرابخشی نباید باعث بی‌توجهی به تفاوت‌های موجود میان مناطق مختلف شود. چرا که هر منطقه‌ای شرایط خاص خود را دارد.

اگر مدیریت روستایی (دهیاری‌ها) به عنوان متولی نظارت بر حریم در نظر گرفته می‌شوند، باید ابزارهای لازم نیز در اختیار آنها قرار گیرد. در محدوده داخلی سکونتگاه‌ها، اتصال و پیوستگی وجود دارد و نظارت می‌تواند سریع‌تر و بهتر انجام شود. با توجه به آنکه محدوده روستا کوچک است، فعل و انفعالات داخل آن بسیار قابل کنترل و نظارت است. اما هنگامی که از این محدوده فراتر می‌رویم، نه ابزارهای قانونی برای نظارت وجود دارد و نه تشکیلات اجرایی مناسب. این وضع در مورد شهرها نیز وجود دارد.

اگر قلمروها با همان مفاهیمی که در حوزه شهرها تعریف شده‌اند، برای روستاها نیز مورد بازنگری قرار گیرند، کارسازتر خواهد بود. از آنجا که طرح‌های جامع شهری سابقه طولانی‌تری نسبت به طرح‌های روستایی دارند این موارد بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در این طرح‌ها یک قلمرو نظارت و کنترل محدوده بافت کالبدی وجود دارد، که محدوده قانونی یا خدماتی خوانده می‌شود، اما فراتر از آن نظارت و کنترلی وجود ندارد.

به طور کلی گام اول در مسیر حل مشکلات موجود، اقدام در زمینه رفع ابهامات و موانع قانونی است. پس از آن می‌بایست روستاهای واقع در محدوده و حریم شهرها دست‌بندی شوند. زیرا هر فعالیت بزرگ مقیاس، شعاعی را در اطراف خود مورد پوشش قرار می‌دهد آن را تحت تأثیر قرار داده است.

دهیاریها: به عنوان جمع‌بندی مباحث مطرح شده، چه راهکارهایی را برای حفاظت از حریم‌ها پیشنهاد می‌کنید؟ در این خصوص چه مسئولیت‌هایی را می‌توان برای دهیاران متصور شد؟ توصیه شما به دهیاران چیست؟

صالحی: مشکلات موجود در روستاها ریشه در تعارض برنامه‌ریزی بخشی با برنامه‌ریزی فضایی دارد. از طریق هماهنگی برنامه‌ریزی فضایی با برنامه‌ریزی بخشی می‌توان از بسیاری دوباره‌کاری‌ها جلوگیری کرد. تعارض بین بخشی نیز مشکلات خاص خود را در پی دارد. نبود قوانین و مقررات یکپارچه موضوع دیگری است که باید مورد توجه قرار گیرد. بخشنامه‌ها و ضوابط متعددی وجود دارد که در صورت اصلاح، بسیاری از مشکلات را حل خواهند کرد. موضوع دیگر ضعف طرح‌های هادی است. بی‌شک با این سازوکار، برنامه‌ریزی روستایی راه به جایی نخواهد برد.

به طور کلی هرچه سازوکار مشارکت مدیریت محلی تقویت شود، نتایج بهتری به بار خواهد آمد. در مباحث جدید توسعه پایدار مطرح است که «حرکت محلی می‌تواند جهان را به حرکت اندازد». یعنی اقدامات کوچکی که در هر منطقه وجود دارد، می‌تواند منشأ تحولات عظیمی باشد. یکی از شعارهای معروفی که در این زمینه وجود دارد، شعار «جهانی فکر کنید، محلی عمل کنید» است. لازمه این کار آن است که نهادهای محلی تقویت شوند.

درخصوص دهیاری‌ها باید اذعان کرد که برخی از وظایف مقرر در قانون صرفاً دهیاری را به عامل اجرایی دستگاه‌های دیگر تبدیل کرده است ولی سازوکاری برای مشارکت دهیاری‌ها در تصمیم‌گیری‌ها پیش‌بینی نمی‌کند.

احمدیان: تجربه نشان داده است که روستاها در اجرا مشارکت‌پذیری بالایی دارند و دارای قابلیت مناسبی برای انجام قوانین و مقررات جامع هستند. متأسفانه در برخی موارد به قدری تفکر شهرسازی غلبه پیدا کرده است که روستاها به فراموشی سپرده شده‌اند. اما باید توجه به روستاها در اولویت کاری برنامه‌ریزان قرار گیرد و بهترین کاری که در این زمینه می‌توان انجام داد، توجه به دهیاری‌ها و حمایت همه‌جانبه از آنهاست.

دهیاریها: حفاظت از حریم‌های روستایی مستلزم تفویض اختیارات و اعطای ضمانت اجرایی لازم به دهیاری‌هاست. امید است مسئولان امر ضمن توجه به این موضوع، قوانین و مقررات موجود در این زمینه را مورد بازنگری قرار دهند.

به‌طور کلی هرچه سازوکار مشارکت مدیریت محلی تقویت شود، نتایج بهتری به بار خواهد آمد. در مباحث جدید توسعه پایدار مطرح است که «حرکت محلی می‌تواند جهان را به حرکت اندازد». یعنی اقدامات کوچکی که در هر منطقه وجود دارد، می‌تواند منشأ تحولات عظیمی باشد. یکی از شعارهای معروفی که در این زمینه وجود دارد، شعار «جهانی فکر کنید، محلی عمل کنید» است. لازمه این کار آن است که نهادهای محلی تقویت شوند.

که شامل مدیریت مجموعه شهری است دیده شوند. نمی‌توان تصور کرد که وجود یک کلان شهر ۱۰ میلیونی با هزاران نقطه روستایی محروم در اطراف که به آن چسبیده‌اند و تلاش می‌کنند تا از امکانات شهر بهره‌مند شوند، چه تبعاتی را در پی خواهد داشت.

این روستاها کارکردهای قدیمی خود را از دست داده‌اند و از حالت واحد تولیدی به واحد خوابگاهی تبدیل شده‌اند. مدیریت شهری باید سکونتگاه‌ها را با دید فضایی ارزیابی کند.

به عنوان مثال، درخصوص استفاده از زمین‌های واقع در معرض خطر بالا آمدن آب دریا، تعدادی از تأسیسات به عنوان تأسیسات ممنوع معرفی شده‌اند. اما هیچ اشاره‌ای به سکونتگاه‌های روستایی نشده است.

یکی از قوانینی که درخصوص حریم راه‌ها در نظر گرفته شده است، مقرر می‌دارد ایجاد هرگونه ساختمان و تأسیسات تا عمق ۱۵۰ متر از بر حریم راه در طرفین جاده‌های کمربندی و عمق ۵۰ متر در جاده‌های دیگر ممنوع است. اما باز هم وضعیت روستاهایی که از قدیم به صورت خطی شکل گرفته‌اند، مشخص نیست چرا که اگر بنا باشد این قانون اجرا شود باید نصف روستا تخریب گردد و این امر مشکلات زیادی را سبب خواهد شد.

اغلب روستاها دارای آثار باستانی بسیار باارزشی هستند، که می‌بایست محافظت شوند. اگر در محوطه‌ای تاریخی، ساختمانی احداث شود، می‌بایست برای صدور پروانه ساختمان از میراث فرهنگی استعلام شود. در حالی که حریم هر بنای تاریخی باید از قبل مشخص شده باشد نه آنکه با استعلام مشخص شود. همه این مشکلات به نوعی به فقدان اطلاعات پایه برمی‌گردد.

پراکندگی قوانین و مقررات و متعدد بودن آنها ضعف بزرگی است که باید با برنامه‌ریزی برطرف گردد. باید قوانین جامع و یکپارچه‌ای برای هر منطقه تهیه شود.

متأسفانه شرکت‌ها و مؤسسات مختلف دولتی و غیردولتی تأسیسات خود را بعضاً از هر طریق ممکن ایجاد می‌کنند و با عبور آن از میان اراضی کشاورزی موجب از بین رفتن اراضی کشاورزی می‌شوند. مثلاً تأسیسات لوله‌گاز تا ۲۵۰ متر حریم دارد. چنین مواردی می‌بایست به صورت جامع و یکپارچه دیده شوند و کانال‌های خاصی برای عبور آنها در نظر گرفته شود. در آن صورت خدمات‌رسانی به این تأسیسات نیز راحت‌تر خواهد بود زیرا همه آنها در یک محور متمرکز شده‌اند و از طریق یک جاده دسترسی می‌توان خدمات لازم را به آنها ارائه داد. مثلاً در نقشه منطقه اراک تأسیسات مانند شبکه‌ای نامنظم پراکنده شده‌اند. البته ممکن است برخی نیازها یا امکانات و الزامات طبیعی باعث ایجاد این شرایط شده باشد. باوجود این، سامان‌دهی آن تنها از طریق برنامه‌ریزی فضایی میسر خواهد بود.

دهیارها: آیا موضوع حریم‌ها را باید به عنوان یک موضوع کلان و در قالب یکپارچه ملی مطرح کرد و یا اینکه مقوله‌ای منطقه‌ای است؟

احمدیان: از آنجا که نظام مدیریتی ما بخشی است، میان برخی بخش‌ها تضاد و تعارضی به وجود می‌آید. بنابراین لازم است میان دستگاه‌های اجرایی، ارتباطی یکپارچه تعریف شود. از طرفی شرایط متنوع جغرافیایی کشور ایجاب می‌کند که نوعی انعطاف در برنامه‌ها در نظر گرفته شود. مثلاً مناطق ساحلی شمال کشور دارای شرایطی است که با مناطق جنوبی کاملاً متفاوت است. با وجود آنکه این دو منطقه دارای شاخص‌های اقتصادی کم و بیش مشابهی هستند، ولی کارکردهای‌شان با هم متفاوت است. سکونتگاه‌های روستایی به تناسب نقش و جایگاهی که دارند، سازمان یا دستگاه‌هایی را به عنوان متولی پذیرفته‌اند و قواعد و مقرراتی برای آنها در نظر گرفته شده است. اما این قواعد و ضوابط،

پراکندگی قوانین و مقررات و متعدد بودن آنها ضعف بزرگی است که باید با برنامه‌ریزی برطرف گردد. باید قوانین جامع و یکپارچه‌ای برای هر منطقه تهیه شود.

لزوم توجه به نگاه فرابخشی نباید باعث بی‌توجهی به تفاوت‌های موجود میان مناطق مختلف شود. چراکه هر منطقه‌ای شرایط خاص خود را دارد.

حریم ها و جایگاه آنها در مدیریت روستایی

محسن آقایی هیر
دانشجوی دکتری جغرافیا و
برنامه ریزی روستایی

حریم را می‌توان به عنوان محدودیتی در نظر گرفت که دارای ابعاد مختلفی است و مفاهیم متعددی را در خود جای می‌دهد. در این مقاله سعی می‌گردد به برخی از این ابعاد و مفاهیم پرداخته شود و نقش آنها در مدیریت روستایی مورد بررسی قرار گیرد. در این خصوص باید گفت که در مسائل مربوط به روستا این مفهوم به ندرت مورد توجه قرار گرفته و به طور کلی به حریم و نقش و کارکرد آن کمتر پرداخته شده است.

در لغت‌نامه دهخدا، معنای لغوی حریم به صورت بازداشتن از ... و بی بهره گردانیدن از ... آورده شده است. با اتکای به این معانی می‌توان حریم را محدودیتی دانست که برای بهره‌مندی یا استفاده از یک مورد خاص در نظر گرفته می‌شود. حریم دارای مفهومی گسترده است و در ابعاد گوناگون در نظر گرفته می‌شود. به طور کلی می‌توان حریم را در چهار گروه مختلف طبقه‌بندی کرد:

حریم مکانی؛

حریم زمانی؛

حریم ارتباطی؛ و

حریم ترکیبی.

در این قسمت به بررسی این حریم‌ها با تأکید بر محیط روستا می‌پردازیم.

حریم مکانی

منظور از حریم مکانی آن دسته از حریم‌هایی است که در سرزمین اعمال می‌شوند و معمولاً مرز آنها بر روی زمین قابل مشاهده یا اندازه‌گیری است. از جمله مهم‌ترین حریم‌های مکانی در روستاها، می‌توان به حریم رودخانه، راه، اماکن تاریخی، گسل، دریاچه، پهنه‌های آبی و جز اینها اشاره کرد. این حریم‌ها نقش مهمی در روستا بر عهده دارند و بررسی جایگاه آنها در مدیریت روستایی می‌تواند، موضوع تحقیقی جدید و در عین حال جالب باشد. مثلاً حریم رودخانه به نوعی برای استفاده مطمئن از اراضی پایین دست آن تعیین می‌شود و در واقع علاج واقعه قبل از وقوع است و می‌تواند از خسارت ناشی از سیلاب جلوگیری کند. این حریم که با محاسبات ریاضی و فضایی و تحلیل آماری به دست می‌آید، محل عبور سیلاب رودخانه را مشخص می‌سازد. که سکونت انسان و فعالیت در این محدوده در حین وقوع سیلاب خسارت زیادی به بار خواهد آورد. از این رو تعیین و رعایت آن بسیار مهم است. علاوه بر روش‌های علمی با استفاده از دانش بومی و تجارب سالمندان محلی و خاطرات سیلاب‌های بزرگ گذشته نیز می‌توان حریم رودخانه‌ها را تعیین کرد. همچنین یکی از روش‌های دیگر استفاده از داغ آب باقی‌مانده در حواشی رودخانه‌هاست.

حریم راه‌ها نیز از جمله حریم‌های مکانی است که در محیط‌های روستایی یافت می‌شود. حریم راه‌ها بر اساس بزرگی و اهمیت راه و برخی عوامل تکنیکی دیگر تعیین می‌شود. این حریم نیز به نوعی به منظور جلوگیری از تصادفات و خسارت‌های احتمالی ناشی از عبور و مرور وسایل نقلیه و نیز گذر ماشین‌های سنگین، حیوانات و دام‌های روستاییان و جز اینها در نظر گرفته می‌شود.

حریم زمانی

محدودیتی است که از نظر زمانی اعمال می‌شود. فصل صید ماهی یا شکار حیوانات در پارک وحش‌های حفاظت شده، حریم چرای دام‌ها در مراتع و نظایر اینها از جمله حریم‌های زمانی هستند. این حریم‌ها هم به نوبه خود نقش مهمی در مدیریت روستایی دارند. مثلاً اعمال حریم چرا برای مراتع - که البته بعضاً ترکیبی نیز هستند - باعث تقویت مرتع و جلوگیری از تخریب و کاهش تنوع گیاهی مراتع می‌شود.

چگونه

-
- حریم‌ها و جایگاه آنها در مدیریت روستایی
  - عوامل طبیعی مؤثر بر تعیین محدوده قانونی روستاها

منابع:

-باژیان، غلامرضا؛ و اسدالله بختیار. "برنامه ریزی مردمی در بهره برداری از مرتع حریم روستای سمنگو". اولین سمینار علمی ترویج منابع طبیعی، امور دام و آبریزان. تهران. ۱۳۷۵.

-باژیان، غلامرضا. نقش و جایگاه بهره برداران روستایی در مدیریت مراتع حریم روستا در منطقه آفرز. اولین سمینار علمی ترویج منابع طبیعی، امور دام و آبریزان. تهران. ۱۳۷۵.

-دو، کاظم. "روش‌های محاسبه حریم بهداشتی چاه". مجله آب و فاضلاب. شماره ۴۴، زمستان ۱۳۸۱.

-دیانتی، علی اصغر. "چگونگی تعیین حریم منابع آب آشامیدنی". سمینار بهداشت آب آشامیدنی. تالار دانشگاه محقق اردبیلی. ۲۷ و ۲۸ مهرماه ۱۳۷۳.

-رضوی، احمد. "محاسبه حریم چاه در آبخوانهای محدود به مرزهای نفوذناپذیر و رودخانه‌ها". اولین کنفرانس زمین شناسی و مهندسی و محیط زیست ایران. دانشگاه تربیت معلم تهران. ۲۲-۱۹ مهرماه ۱۳۷۸.

-زارع، مهدی. "خطر زمین لرزه و ساخت و ساز در تحریم گسل شمال تبریز و حریم گسل گسل‌های زمین لرزه ای ایران". پژوهشنامه زلزله شناسی و مهندسی زلزله. شماره ۲ و ۳، تابستان و پاییز ۱۳۸۰.

-معینی، مهدی. تهران و بحران حریم ضرورت هدایت و کنترل توسعه. شهرنگار. شماره ۱۹، دی ۱۳۸۰.

-ولایتی، سعدالله. "طرح پژوهشی تعیین پهنای بستر و حریم رودخانه بابک". مشهد. ۱۳۷۳.

-B. Rosie Lerner and Michael N. Dana, Hedges. "Landscape Horticulture". HO- 27- W, <http://www.agcom.purdue.edu/AgCom/Pubs/menu.htm>.

-Hans Gese. "Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone". http://socio.ch/mobile/t_geser1.pdf.

-Sylvain Houpert. "Inverse simulation of sunshine, visibility and reflection in architectural and urban spaces". Cerma Laboratory. Nantes, France. <http://www.cerma.archi.fr>.

زندگی می‌شود. کارکرد بهینه‌سازی نشانگر نقش مهمی است که حریم‌ها می‌توانند در ارتقای کیفیت زندگی و دستیابی به توسعه پایدار ایفا کنند. همچنین کارکرد شناسایی که بیشتر در خصوص حریم‌های مکانی مطرح می‌شود باعث به رسمیت شناخته شدن حریم‌ها و رعایت آنها از سوی افراد انسانی می‌گردد. مثلاً دیوار منازل، حریم مالکیت منازل را به نمایش می‌گذارد.

یکی از کارکردهای جالبی که می‌توان برای حریم‌ها به ویژه حریم مالکیت شخصی منازل و مزارع در نظر گرفت، کارکرد زیباشناختی آنهاست. بدین ترتیب که در زمان حاضر پرچین‌ها، چپر‌ها، دیوارها، سنگ‌چین‌ها و مانند اینها که در عرصه روستایی معمولاً برای تعیین حریم مالکیت به کار می‌روند، موضوع بسیاری از آثار هنری و تابلوهای نقاشی هستند و به شکلی چشم نواز و جذاب در عرصه روستایی وجود دارند. این کارکرد با خلق مناظر زیبا می‌تواند در جذب گردشگران به روستا نقش داشته باشد.

علاوه بر کارکرد، اعمال حریم‌ها از جمله موارد دیگری است که در این خصوص می‌توان به آنها اشاره کرد. اعمال حریم‌ها در گذشته بیشتر عرفی بوده و در زمان حاضر عرفی و قانونی است. در گذشته عرف به عنوان قرارداد اجتماعی مستحکمی عمل می‌کرده است که امروزه کمتر به نقش و اهمیت آن پرداخته می‌شود. امروزه اعمال حریم‌ها از طریق دهیاران می‌تواند کارکردهای مناسب حریم‌ها را که به طور خلاصه مورد بررسی قرار گرفتند تداوم بخشد.

حریم‌ها می‌توانند جایگاه مهمی در مدیریت روستایی داشته باشند. به دلیل کارکردهایی که برای حریم‌ها برشمرده شد، آنها به عنوان ابزار دست مدیران روستایی برای بهینه‌سازی امور، ایمنی و کاهش مخاطرات طبیعی و برقراری توازن در بهره‌برداری از منابع طبیعی و مواردی از این دست در عرصه روستایی مطرح هستند. با این دید بایستی توجه ویژه‌ای به حریم‌ها در مدیریت روستایی معطوف شود. چون از یک طرف حریم‌ها دارای ریشه و خاستگاه عرفی و سنتی در نظام اجتماعی روستا هستند و قابلیت پذیرش و ضمانت اجرایی آنها تا حد زیادی وجود دارد؛ از طرف دیگر حریم‌ها زمینه‌ساز و در واقع بازوی اجرایی برای اعمال یافته‌های علمی و تجربی در خصوص مسائل مختلف در عرصه‌های روستایی به شمار می‌آیند.

رعایت حریم‌های تعیین شده برای موارد مختلف در صورتی تحقق خواهد یافت که در وضع حریم‌های جدید، ضرورت وجود و رعایت آنها بر مردم محلی اثبات شود و این امر نیز از طریق آموزش و جلسات توجیهی امکان‌پذیر است. البته به دلایل مذکور تا حدی در این خصوص زمینه تاریخی وجود دارد و حریم‌ها تا جایی با فرهنگ و اجتماع روستایی عجین شده‌اند که گویی در تار و پود مدیریت روستا تنیده شده و آن را به بافتی کارآمد مبدل کرده‌اند.

دهیاران به عنوان مدیران روستایی می‌توانند با شناخت جایگاه و کارکردهای حریم‌ها آنها را در جهت مدیریت درست و اصولی خود به کار گیرند. این کار باعث می‌شود یکی از نقاط قوت نظام اجتماعی سنتی روستایی در مدیریت جدید روستایی به کار گرفته شود. البته در این خصوص لازم است کارهای تحقیقی بیشتری صورت گیرد و از جنبه‌ها و زوایای مختلف حریم‌ها در جامعه روستایی مورد بررسی و کنکاش جدی قرار گیرند تا نتایج به دست آمده بتواند با آگاهی از مزایا و کاستی‌های آنها در مدیریت جدید روستایی به کار گرفته شود. البته تأکید بر موارد سنتی و دانش بومی به معنای نفی دانش جدید نیست و در واقع برقراری پیوندی بین این دو دانش مفید خواهد بود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

لازم به ذکر است که حریم‌ها در عمل وضعیت پیچیده‌تری نسبت به آنچه که در این مختصر به آن پرداخته شد، دارند و ذکر تمام ابعاد و زوایای وجودی آنها از حوصله این بحث خارج است. هدف از این مقاله مختصر، بیشتر روشن کردن زوایای مختلف در جهت آشکار ساختن اهمیت آنها در مدیریت روستایی بود. حریم‌ها در انواع مختلف خود دارای کارکردهای متنوع و بسیار مهمی در عرصه‌های روستایی هستند که نادیده گرفتن آنها را ناممکن می‌سازد. همین مسئله لزوم شناخت انواع و جایگاه حریم‌ها را بازگو می‌کند. توجه به حریم‌ها در مدیریت روستایی جدید و هماهنگ ساختن آنها با معیارهای اصولی و علمی، راهگشای تقویت و بهبود مدیریت روستایی است.

حریم ارتباطی

این حریم‌ها را می‌توان حریم‌های مفهومی در نظر گرفت که نه از نظر مکانی قابل رویت‌اند و نه در زمان خاصی لحاظ می‌شوند، بلکه افراد برحسب ارتباطی که با یک عامل دارند مجاز یا غیر مجاز شناخته می‌شوند. همچنین نسبت مجاز بودن نیز عامل دیگری است که باید به آن توجه کرد. مثلاً در یک مرتع با مالکیت چند خانوار دامدار روستایی، تنها افرادی که مالکیت دارند می‌توانند دام را برای چرا به مرتع ببرند و از طرف دیگر هر خانواری به نسبت مالکیت خویش حق به چرا بردن دام‌ها را دارد.

حریم ترکیبی

این حریم‌ها به صورت ترکیبی مطرح هستند و از ترکیب دو یا هر سه مورد گفته شده حاصل می‌شوند. مثلاً حریم چرای دام در مراتع می‌تواند در محدوده خاص زمانی و یا مکانی مورد نظر باشد (ترکیب حریم مکانی و زمانی) و هم اینکه فقط افرادی که مالکیت دارند و با رعایت نسبت مالکیت خود حق به چرا بردن دام‌ها را داشته باشند (علاوه بر حریم مکانی و زمانی، حریم ارتباطی نیز اعمال می‌شود).

در علوم اجتماعی از جمله حریم‌هایی که بیشتر مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، حریم خصوصی و عمومی است. آنچه مسلم است این حریم‌ها در معرض تهاجم امواج رادیو، تلویزیون، مخابرات و ماهواره قرار گرفته‌اند و به تبع آن به تدریج حریم‌ها شکسته شده و کوچکتر می‌شوند. تلفن‌های ثابت و همراه گسترش زیادی پیدا کرده و با گسترش خود حریم‌ها را در نوردیده‌اند. همچنین شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی مختلف حریم‌های اجتماعی را در معرض تاخت و تاز خود قرار داده و هویت جدیدی را بر آنها حاکم کرده‌اند، نیازهایی پدید آورده و نیازهایی را از بین برده‌اند. امروزه در تحولات مختلف اجتماعی و فرهنگی نقش این گونه حریم‌ها کمتر شده و رسانه‌های مختلف که حتی بعضاً از خارج مرزها و با ایدئولوژی و جهان‌بینی متفاوتی هدایت می‌شوند نقش‌هایی را در تغییرات اجتماعی و سیاسی بر عهده می‌گیرند.

همچنین حریم‌ها در شهر و روستا به اشکال مختلف و بعضاً در مفاهیم و موارد متفاوتی مطرح می‌شوند. در شهرها به دلیل حساسیتی که در امر مالکیت و ارزش بالای زمین وجود دارد، حساسیت بیشتری نسبت به اعمال حریم و حفاظت از آن وجود دارد و اغلب عدم رعایت آن عواقب حقوقی و قضایی فراوانی به دنبال دارد. اما در عرصه روستا به دلیل ارزش کمتر زمین در مقایسه با شهر این اختلافات کمتر است و رعایت حریم نیز به تبع آن با حساسیت کمتری صورت می‌گیرد. همچنین حساسیت حریم و ابعاد هندسی آن در شهر پیچیده‌تر می‌شود و برای مثال از نظر ارتفاع ساختمان‌ها و مواردی از این دست حریم‌هایی تعیین می‌شود. تعیین حریم‌ها به محاسبات ریاضی و فیزیکی نیاز دارد که در برخی موارد بسیار پیچیده است.

کارکرد حریم‌ها نیز متنوع است که برخی از آنها عبارت‌اند از:

کارکرد حفاظتی و ایمنی؛

کارکرد بهینه‌سازی؛

کارکرد شناسایی؛

کارکرد زیباشناختی؛ و جز اینها.

کارکرد حفاظتی و ایمنی حریم‌ها در مواردی است که آنها باعث جلوگیری از وارد آمدن خسارت‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی می‌شوند. این کارکرد حریم‌ها از گذشته هم وجود داشته و در عرصه روستایی بیشتر با قرق کردن مراتع و چراگاه‌ها برای جلوگیری از تخریب آنها و موارد بسیار متنوع دیگر در خور تأمل است. در زمان حاضر به دلیل وقوع حوادث ناگوار طبیعی، هر روزه بر نقش و اهمیت رعایت این حریم‌ها که بیشتر در خصوص عوامل محیطی در عرصه روستا طرح می‌شوند، افزوده می‌گردد. در مواجهه با عوامل طبیعی، انسان بایستی به دنبال سازگاری با آنها باشد و نه مقابله. هر نوع مقابله با نیروهای محیطی اگرچه در کوتاه مدت جوابگوی خواست‌های بشری باشد، اما در درازمدت باعث توسعه‌ای ناپایدار و مخرب خواهد شد. برخی از حریم‌ها که برای عوامل طبیعی و با بررسی‌های علمی یا سنتی تعیین می‌شوند، در جهت سازگاری با این نیروها هستند که طبعاً توجه به این حریم‌ها و رعایت آنها منجر به توسعه‌ای پایدار خواهد شد. از این دست است: حریم رودخانه‌ها که با دوره‌های بازگشت مختلف تعیین می‌شود و به منظور کاهش خسارت سیلاب و تلفات انسانی، رعایت آنها امری حیاتی به شمار می‌رود، همچنین حریم تعیین شده برای ساخت‌وساز در کنار گسل‌ها، آتشفشان‌ها، دامنه‌های تند، ارتفاع و مانند اینها. همگی این حریم‌ها از مواردی هستند که رعایت‌شان باعث کاهش مخاطرات و بلایای طبیعی خواهد شد و زندگی بهتری را به ارمغان خواهد آورد.

کارکرد بهینه‌سازی هم در مواردی مطرح می‌شود که اعمال حریم‌ها باعث بهبود وضعیت مصرف و به طور کلی

دهیاران به عنوان مدیران روستایی می‌توانند با شناخت جایگاه و کارکردهای حریم‌ها آنها را در جهت مدیریت درست و اصولی خود به کار گیرند. این کار باعث می‌شود یکی از نقاط قوت نظام اجتماعی سنتی روستایی در مدیریت جدید روستایی به کار گرفته شود.

از دور تولیدات کشاورزی خارج می‌شود. اما اگر به سبب پر شدن فضای خالی داخل روستا و افزایش تراکم، ورود زمین‌های کشاورزی به داخل محدوده روستا اجتناب ناپذیر گردد، ضروری است با شناخت استعداد و مرغوبیت زمین‌ها در بخش‌های مختلف پیرامون روستا، تا جایی که ممکن است زمین‌هایی که دارای استعداد کشاورزی کمتری هستند به محدوده روستا اضافه شوند.

مطالعه زمین‌شناسی و زلزله

ایران در منطقه زلزله‌خیزی واقع شده و خطر زلزله برای قسمت‌های وسیعی از آن در سطح بالا برآورد شده است. بنابراین در نظر گرفتن خطر زلزله در تمامی طراحی‌ها و برنامه‌ریزی‌ها الزامی است.

اگرچه زلزله‌های مخرب ده‌ها کیلومتر مربع را در برمی‌گیرند، اما روشن است که تمامی نواحی پیرامون روستاها مقاومت یکسانی در برابر زلزله ندارند و توسعه ساخت‌وساز در همه قسمت‌های روستا، سرمایه‌گذاری‌های مختلفی را در جهت ایمن‌سازی در برابر زلزله ایجاب می‌کند. بنابراین ضروری است با انجام بررسی‌های لازم در این زمینه، مناسب‌ترین جهت برای گسترش روستا انتخاب گردد.

برای بررسی خطر زلزله در بخش‌های مختلف روستا، دو محور «وجود گسل» و «ناپایداری زمین» مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

شناخت گسل‌های پیرامون روستا: زمین‌لرزه را با توجه به عواملی که موجب پیدایش آن می‌شود به چند گروه تقسیم می‌کنند که زلزله‌های گسلی مهم‌ترین، مخرب‌ترین و قوی‌ترین گروه زلزله‌ها را تشکیل می‌دهند. از این رو باید کلیه گسل‌های موجود در روستا و نواحی پیرامون آن شناخته شود.

شناخت مشخصات ژئوتکنیکی: ناپایداری زمین در تمامی زمین‌های روستا و نواحی پیرامون آن یکسان نیست. از طریق تحقیقات و تجربیات مختلف مشخص گردیده است که فرکانس لرزه، طول زمان لرزه‌ها و دامنه شتاب‌ها که در مجموع طیف بازتاب را تعیین می‌کنند به خصوصیات زمین‌شناسی و ژئوتکنیکی محل بستگی دارند. به طوری که منحنی مربوط به طیف بازتاب نسبت به نوع زمین متفاوت است و در زمین‌های سست نسبت به زمین‌های سخت به مراتب بیشتر خواهد بود.

بنابراین به هنگام تعیین محدوده روستا باید مواردی نظیر شناخت گسل‌ها و همچنین میزان ناپایداری زمین در مقابل زلزله در بخش‌های مختلف روستا مورد مطالعه قرار گیرد و در نهایت کم‌خطرترین زمین‌ها برای گسترش روستا در نظر گرفته شود.

مطالعه ریخت‌شناسی زمین (ژئومورفولوژی) روستا و پیرامون آن

مطالعه در مورد فیزیک زمینی که برای گسترش روستا در نظر گرفته می‌شود تنها محدود به انتخاب راهکارهایی برای ایمن ماندن روستا در برابر زلزله نیست زیرا علاوه بر خطر زلزله، مشخصات فیزیکی برخی از زمین‌ها از نظر کیفیت شکل‌بندی سازه‌های گوناگون و همچنین دخالت برخی از عوامل ریخت‌شناسانه، موجب خطرهای دیگری همانند نشست زمین، جابه‌جایی توده‌های مواد و لغزش می‌گردد. بنابراین برای بالا بردن ایمنی روستا در مقابل این پدیده‌های طبیعی در آینده، باید جنس زمین و شکل ناهمواری‌ها و عملکرد موجود آنها در روستا و نواحی پیرامون آن شناخته شود و در پی آن امن‌ترین مناطق برای گسترش روستا در نظر گرفته شود.

شناخت وضعیت توپوگرافی

در گسترش فیزیکی روستا، وضعیت توپوگرافی زمین‌هایی که به محدوده روستا اضافه می‌شوند اهمیت دارد. زمین‌هایی که دارای توپوگرافی ساده، بدون شیب تند و بدون پستی و بلندی چشمگیر هستند، آسان‌تر و ارزان‌تر از زمین‌هایی که توپوگرافی پیچیده‌تری دارند، نقش‌های سکونتگاهی را می‌پذیرند. طرح‌ریزی برای زمین‌های مسطح آسان‌تر و هزینه‌های آماده‌سازی‌شان بسیار کمتر است و در نهایت خدمات‌رسانی به این گونه زمین‌ها نیز به آسانی بیشتری انجام می‌گیرد. افزون بر این زمین‌های با توپوگرافی پیچیده - یا حتی مجاور پستی و بلندی شدید - در معرض برخی خطرهای طبیعی قرار می‌گیرند. در شیب‌های تند ممکن است تحت تأثیر عملیات تخریبی و جابه‌جایی مواد، برخی تغییرات فیزیکی در چهره زمین ایجاد گردد. از جمله این تغییرات می‌توان از حرکت گل و لای، لغزش دامنه‌ها و فروریزی آن، حرکت و افتادگی دامنه‌ها، و بالاخره ریزش واریزه‌ها نام برد. بنابراین در برنامه‌ریزی طرح‌های هادی باید روستا و نواحی پیرامون آن از نظر توپوگرافی مورد مطالعه قرار گیرند و کم‌هزینه‌ترین و مناسب‌ترین زمین‌ها برای گسترش آینده روستا انتخاب شوند.

پانویس:

۱- نگارنده در مطالعه‌ای با عنوان «ارزیابی روش‌های تعیین محدوده در طرح‌های هادی شهری»، عوامل مؤثر بر تعیین محدوده را در سه گروه مورد مطالعه قرار داده است. علاوه بر عوامل طبیعی که در این مقاله به بعضی از آنها اشاره شده است، دو گروه دیگر عبارتند از:

- عواملی نظیر روستاهای پیرامون شهر، عناصر جدید شهری در پیرامون شهر، شبکه‌های ارتباطی در پیرامون شهر، بافت اجتماعی شهرنشینان، و طرح‌ها و برنامه‌های ادارات و سازمان‌های موجود در شهر، که بر رشد فیزیکی شهر تأثیر می‌گذارند. این عوامل به سبب جاذبه یا دافعه‌شان موجب کند یا تند شدن رشد شهری در جهات ناخواسته و یا عدم گسترش شهر در جهت‌های خواسته طراحی می‌گردد.

- عواملی نظیر شناخت خصوصیات منطقه‌ای، انعطاف‌پذیری، و پیش‌بینی‌های جمعیتی، که مربوط به تمامی فرایندهای توسعه شهری می‌گردد اما به طور غیرمستقیم بر محدوده‌های شهری نیز مؤثر است.

مطمناً عوامل دسته‌بندی شده در گروه اخیر نیز کم و بیش می‌توانند بر تعیین محدوده قانونی روستا مؤثر واقع شوند، اما در این مقاله فقط به عواملی که در روستاها دارای اهمیت بیشتری هستند اشاره شده است.

عوامل طبیعی مؤثر بر تعیین محدوده قانونی روستاها

رجبعلی مختار پور
کارشناس ارشد جغرافیای انسانی

به دنبال پدید آمدن مشکلات ناشی از گسترش پرشتاب سکونتگاه‌های شهری و روستایی در ایران، ضرورت نظام‌مند بودن این گسترش پرشتاب مطرح گردید و در پی آن طرح‌های توسعه کالبدی (هادی، جامع و تفصیلی) با هدف بهبود بخشیدن به زندگی انسانی در این سکونتگاه‌ها تهیه شد. طرح‌های هادی روستایی یکی از این نوع طرح‌هاست که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تجاری، کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازهای عمومی را بر حسب مورد تعیین می‌کند. در طرح‌های هادی روستایی پس از شناخت خصوصیات جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی روستا، با توجه به میزان جمعیت روستا در سال افق برنامه‌ریزی (ده سال) فضاهای مورد نیاز برای هر کاربری تعیین می‌گردد و در نهایت با توجه به میزان سطوح موجود، زمین‌های جدیدی برای توسعه هرکدام از کاربری‌ها مکان‌یابی می‌شود. تعیین مساحت مورد نیاز روستا در آینده و انتخاب جهت گسترش روستا (زمینی که روستا بر آن توسعه پیدا می‌کند) اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا:

- با گسترش سنجدیده، محیط پیرامونی روستا از نظر زیست‌محیطی آسیب می‌بیند.
- گسترش روستا بدون توجه به بعضی عوامل نامناسب محیطی، موجب می‌شود که روستا در آینده در برابر برخی خطرهای طبیعی، آسیب‌پذیری بیشتری داشته باشد.
- عدم شناخت میزان زمین مورد نیاز برای توسعه روستا، سبب گسترش پراکنده روستا در یک فضای وسیع می‌شود و یا اینکه کمبود زمین در داخل بافت روستا سبب فشردگی روستا و همچنین ساخت‌وسازهای غیرقانونی می‌گردد.
- سازوکار تعیین محدوده قانونی شهرها و روستاها از هم متفاوت‌اند. بر اساس تبصره ۱ ماده ۴ قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری (مصوب ۱۳۶۴/۲/۱۵) محدوده قانونی شهر به پیشنهاد شورای شهر تعیین و پس از تصویب وزارت کشور و مسکن و شهرسازی، به شهرداری ابلاغ می‌گردد. اغلب شهرها قبل از انجام مطالعات طرح‌های توسعه کالبدی، دارای محدوده قانونی بودند که طبیعتاً براساس مطالعات عمیق جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی تعیین نشده بودند. اگرچه بعد از تهیه طرح هادی و جامع و با پیشنهاد این طرح‌ها امکان اصلاح این محدوده وجود دارد، اما انجام این کار با توجه به اقدامات قبلی شهرداری‌ها در محدوده قانونی و تعهدات ایجاد شده به آسانی ممکن نیست. خوشبختانه محدوده قانونی روستاها، چنانکه در شیوه‌نامه تعیین محدوده خدماتی دهیاری‌ها آمده است، محدوده‌ای است که طرح هادی روستا را، به عنوان مرز نهایی توسعه روستا (در افق طرح) مشخص ساخته است. بنابراین محدوده قانونی روستا می‌تواند با پشتوانه مطالعاتی و به شیوه علمی تعیین شود.
در این مقاله، مهم‌ترین عوامل طبیعی که به هنگام تعیین محدوده قانونی روستاها در طرح هادی باید مورد توجه کارشناسان، برنامه‌ریزان و تصویب‌کنندگان طرح‌های هادی روستایی قرار گیرد، معرفی شده‌اند. بی‌توجهی به این عوامل موجب ناهماهنگی‌هایی در محیط روستا و یا محیط‌زیست می‌گردد. (۱)

مطالعه استعداد زمین‌های کشاورزی

تقریباً تمامی روستاهای ایران به وسیله زمین‌های کشاورزی و یا قابل کشت و باغ‌ها احاطه شده‌اند و در بیشتر موارد اساساً وجود این زمین‌ها و وجود آب موجب احداث روستا و گسترش بعدی آن شده است. در واقع هرچه این زمین‌ها وسیع‌تر و مقدار آب موجود بیشتر بوده، روستا نیز گسترش بیشتری یافته و جمعیت آن نیز افزون‌تر شده است. اما اهمیت اقتصادی زمین‌های کشاورزی در پیرامون روستا ایجاب می‌کند که این‌گونه زمین‌ها به داخل محدوده قانونی روستا وارد نگردد، زیرا سطوح وارد شده به محدوده روستا با شتاب در معرض ساخت‌وساز قرار می‌گیرد و برای همیشه

مشاور حقوقی

■ مشاور حقوقی

شناخت موانع طبیعی و مصنوعی

روستاها در مسیر توسعه خود، گاه با موانعی برخورد می‌کنند که نمی‌توانند از آن عبور کنند، بنابراین رشد روستا در آن مسیر متوقف می‌شود. این موانع را می‌توان در دو دسته بیان کرد:

موانع طبیعی: از جمله دریا، کوه، تپه، رودخانه، برکه و زمین‌های وسیع کشاورزی. پشت سر گذاشتن موانع طبیعی یا امکان‌پذیر نیست و یا اینکه مخارج سنگینی در بردارد. برای نمونه پشت سر گذاشتن رودخانه‌ها نیازمند ساختن پل‌های متعدد برای ارتباط بخش‌های مختلف روستاست.

موانع مصنوعی: نظیر راه‌آهن، گورستان و تأسیسات و مراکزی مانند کارخانه‌ها که در فضاهای وسیع حاشیه روستا قرار دارند. ممانعت این عوامل برای توسعه به سبب فاصله‌ای است که بین فضاهای ساخته شده و فضاهای ساخته نشده به وجود می‌آورند و یا به سبب مزاحمت‌های این فضاها برای زمین‌های اطراف است. بنابراین در تعیین محدوده روستاها باید این گونه موانع شناسایی شوند.

مطالعه جریان‌های سطحی آب در پیرامون روستا

بسیاری از روستاهای کشور در پیرامون رودخانه‌ها شکل گرفته‌اند، از سوی دیگر همه ساله حوادث ناگواری ناشی از سیل و تلفات در این روستاها اتفاق می‌افتد. وقوع تلفات ناشی از حوادث طبیعی در بسیاری از مواقع به سبب عدم شناخت پدیده و اتخاذ نکردن تدابیر لازم در پیشگیری از خطر است. این در حالی است که با مکان‌یابی صحیح فضاهای روستایی تا حد زیادی می‌توان تلفات ناشی از سیل را کاهش داد.

با توجه به اینکه چگونگی مسیر رودخانه، عرض بستر، پستی و بلندی نقاط پیرامون رودخانه، جنس زمین‌ها، فاصله رودخانه از روستا و مواردی از این دست عواملی تعیین کننده در مورد سیل‌گیری زمین‌های پیرامون رودخانه هستند، از این رو لازم است که در مطالعات طرح‌های هادی برای تعیین امن‌ترین نقاط در مقابل خطر سیل، عوامل ذکر شده مورد مطالعه قرار گیرند.

مطالعه آب‌های زیرزمینی

در زمان حاضر تقریباً در تمامی نقاط ایران فاضلاب‌های خانگی بدون آنکه تصفیه شوند در جوی‌ها، رودخانه‌ها، فضاهای باز و مانند اینها رها می‌شوند و یا مستقیماً از طریق چاه‌های جذبی به داخل زمین تزریق و جذب می‌گردند. در آخرین روش گفته شده - که معمول‌ترین روش به شمار می‌آید - چاه‌های عمودی را در لایه آبرفتی تا بالای سطح ایستایی حفر می‌کنند و فاضلاب پس از وارد شدن به داخل آن تا اندازه‌ای رقیق می‌شود و سپس به تدریج در جدار چاه نفوذ و از آنجا تحت شیب هیدرولیکی و یا پتانسیل ثقلی به نقاط دیگر انتقال پیدا می‌کند. استفاده از این شیوه‌ها برای دفع فاضلاب به خودی خود و در همه نقاط روش نامطلوبی محسوب نمی‌شود زیرا امروزه ثابت شده است که حرکت میکرو ارگانیسم‌ها به مدت ۵۰ روز در یک محیط متخلخل باعث از بین رفتن آنها می‌شود. طول مدت حرکت بستگی به عوامل زیادی از جمله قابلیت انتقال سفره، ضریب ذخیره سفره، تخلخل مفید لایه آبدار و سرعت عمومی جریان آب‌های زیرزمینی دارد.

برای اجتناب از مشکلات زیست‌محیطی ناشی از آلودگی آب‌های زیرزمینی باید در هنگام تعیین محدوده روستا، سطح آب‌های زیرزمینی، چگونگی دفع فاضلاب در روستا، میزان نفوذپذیری خاک و مدت زمانی که فاضلاب تا رسیدن به آب‌های زیرزمینی می‌پیماید مورد مطالعه قرار گیرد و در نهایت مناطقی که سکونت در آن آلودگی کمتری دارد برای گسترش روستا انتخاب گردد.

سخن پایانی

در شرح خدمات طرح‌های هادی روستایی، مطالعات گسترده‌ای پیرامون مسائل طبیعی، جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی پیش‌بینی شده است که در صورت انجام مطالعات کافی، پیشنهادها طرح در زمین‌های مختلف - و از جمله پیشنهاد محدوده قانونی - می‌تواند سنجیده و منطقی باشد. اما اگر مشاوران در مرحله انجام مطالعات و همچنین مسئولان به هنگام تصویب طرح‌های هادی، از هدف انجام این مطالعات آگاهی نداشته باشند، نسبت به آن بی‌توجه باشند، مطالعات پیش‌بینی شده در شرح خدمات به اندازه کافی و یا به صورت هدفدار انجام نشود و یا از مطالعات انجام شده در برنامه‌ریزی‌ها استفاده نگردد حجم انبوه این مطالعات بی‌مصرف باقی می‌ماند و نهایتاً برنامه‌ریزی به صورت سنجیده انجام نمی‌شود.

منابع:

- رضی‌زاده، فیروزه. «بررسی‌های مقدماتی مربوط به طبقه‌بندی نوع زمین در شهر تبریز با استفاده از مطالعات ژئوتکنیکی و زمین‌شناسی مهندسی». مجموعه مقالات سمینار مهندسی زلزله و زلزله‌شناسی، تبریز، فرغ آزادی، ۱۳۷۱، ص ۲۵۴.
- رهنمایی، محمد تقی. مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی (جلد ۴، جغرافیا). مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ۱۳۶۹، ص ۱۰۵.
- امین‌علیزاده و حق‌نیا. «نقش چاه‌های فاضلاب در آلوده کردن آب‌های زیرزمینی». فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۸، پاییز ۱۳۶۹، ص ۹۱.

می‌شود و به اتفاق دهیار در قبال کلیه اقدامات مالی دهیار دارای مسئولیت مشترک است.

□ پرداخت علی‌الحساب در دهیاری‌ها چگونه و تحت چه شرایطی امکان‌پذیر است؟

■ براساس تبصره ماده ۴۲ آیین‌نامه مالی دهیاری در مورد هزینه‌هایی که تنظیم اسناد مثبت آن قبل از پرداخت میسر نباشد، ممکن است به طور علی‌الحساب پرداخت شود و اسناد هزینه آن در اسرع وقت تکمیل و به حساب قطعی منظور گردد. اصل کلی در پرداخت‌های مالی در دهیاری پرداخت در قبال اسناد مثبت و با رعایت مقررات آیین‌نامه مالی دهیاری است. اما قانونگذار با پیش‌بینی پرداخت برخی از هزینه‌ها به صورت علی‌الحساب برای موارد اضطراری چاره‌اندیشی کرده است. در این مورد مجوز داده شده است که در مواقعی که تنظیم اسناد مثبت مربوط به پرداخت به دلایلی، قبل از پرداخت امکان‌پذیر نباشد پرداخت به صورت علی‌الحساب انجام گیرد و سپس در اسرع وقت و در کوتاه‌ترین زمان ممکن اسناد مثبت مربوط به پرداخت هزینه تنظیم گردد و پرداخت به هزینه قطعی منظور شود. پرداخت به صورت علی‌الحساب به عنوان استثنا بر اصل کلی است، و به نظر می‌رسد از تدابیر بسیار خوب قانونگذاری است که برای موارد اضطرار اندیشیده شده است. دهیار و مسئول امور مالی دهیاری باید دقت کنند این استثنا در پرداخت‌ها به صورت اصل استفاده نشود.

□ آیا با انحلال شورای روستا دهیار منتخب آن شورا هم از سمت دهیاری برکنار می‌شود؟

■ دهیار اگر چه از سوی شورای اسلامی روستا انتخاب می‌شود و تحت نظارت عالی شورای اسلامی روستا به فعالیت می‌پردازد ولی از نظر قانونی شخصیت حقوقی مستقل از شخصیت حقوقی شورای اسلامی روستا دارد و بدین ترتیب انحلال شورای روستا موجب برکناری وی نمی‌شود. علاوه بر این اصل کلی، موارد برکناری دهیار از سمت دهیاری در ماده ۵۲ آیین‌نامه اجرایی تشکیلات، انتخابات داخلی و امور مالی شوراهای اسلامی روستا و نحوه انتخاب دهیار مصوب ۱۳۷۸/۱/۱ هیئت وزیران با اصلاحات بعدی آن بیان شده است. نظر به اینکه انحلال شورای اسلامی روستا در این ماده جزو موارد خاتمه خدمت و برکناری دهیار نیست لذا انحلال شورا از موجبات برکناری دهیار از سمت دهیاری به شمار نمی‌آید و در صورتی که شورای روستا به هر دلیلی منحل شود دهیار زیر نظر جانشین شورای روستا به فعالیت خود ادامه می‌دهد. لازم به ذکر است که به موجب تبصره ۲ ماده ۸۵ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۸۲/۷/۶ مجلس شورای اسلامی، جانشین شورای اسلامی روستا، شورای اسلامی بخش است.

□ در صورت عدم تشکیل یا انحلال شورای اسلامی بخش جانشین شورای اسلامی روستای تابع آن بخش، چه مقامی است؟

■ نظر به اینکه به موجب تبصره ۲ ماده ۸۵ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۸۲/۷/۶ مجلس شورای اسلامی یکی از وظایف شورای اسلامی بخش جانشینی و انجام وظایف و اعمال اختیارات شورای اسلامی روستاهای تابع است که به هر دلیل تشکیل نشده‌اند یا پس از تشکیل منحل شده‌اند، در صورتی که شورای اسلامی بخش تشکیل نشده یا منحل شده باشد تا تشکیل مجدد آن جانشین شورای بخش جانشین شورای اسلامی روستای تابع آن بخش هم محسوب می‌شود. لازم به ذکر است که به موجب ماده ۸۵ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۸۲/۷/۶ مجلس شورای اسلامی، استاندار جانشین شورای اسلامی بخش است.

□ درصدی که شورای اسلامی بخش در وضع عوارض بر تولیدات و درآمد اهالی محل باید آن را رعایت کند و اضافه بر آن نمی‌تواند عوارض وضع کند، چقدر است؟

■ مطابق ماده ۱۵ آیین‌نامه اجرایی، نحوه وضع و وصول عوارض از سوی شوراهای اسلامی شهر، بخش و شهرک موضوع قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران - مصوب ۱۳۷۵ - مصوب ۱۳۷۸/۷/۷ هیئت وزیران، نسبت عوارض شهر و روستا با درآمدها، تولیدات، خدمات و سایر موارد دیگر هر سال به وسیله وزارت کشور تهیه و به هیئت وزیران برای تصویب ارائه می‌شود. تبصره این ماده مقرر می‌دارد که تا تعیین نسبت‌ها و درصدهای جدید به وسیله هیئت وزیران حداکثر میزان عوارض نباید در مورد درآمدها از ۲ درصد درآمد سالیانه، در مورد فروش کالاها یا خدمات از ۲ درصد قیمت عمده‌فروشی و در مورد دارایی و ثروت از نیم درصد (۰/۵٪) ارزش معاملاتی آنها با احتساب میزان عوارض قابل وصول بیشتر باشد. تعرفه‌های عوارضی که این نسبت و درصدها را رعایت نکرده باشند به استناد تبصره ماده ۷۷ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران - مصوب ۱۳۷۵ - به وسیله وزیر کشور حسب مورد لغو یا اصلاح می‌شود.

عبدالرحیم ترابی

کارشناس دفتر حقوقی وزارت کشور

مشاور حقوقی

در این شماره از ماهنامه دهیاریها نیز همچون شماره‌های پیش به برخی از سؤالات پیش روی دهیاران پاسخ داده شده است. انحلال شورای اسلامی روستا، عوارض تولیدات و درآمد اهالی روستا، انتشار مجله یا نشریه به وسیله دهیاری، نحوه برداشت از حساب دهیاری در صورت عزل دهیار، نحوه پرداخت هزینه‌ها در دهیاری و نحوه پرداخت علی‌الحساب؛ سؤالات حقوقی این شماره اند.

پاسخ سؤالات صرفاً در برگزیده نظر مشاوران محترم است.

شاپور نظرپور

کارشناس دفتر حقوقی سازمان

شهرداری ها و دهیاری های کشور

□ آیا دهیاری می‌تواند نسبت به انتشار مجله یا نشریات دیگر اقدام کند؟

■ براساس مقررات حقوقی حاکم بر وضعیت دهیاری که براساس ماده واحده قانون تأسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور مصوب ۱۳۷۷ به عنوان نهاد عمومی غیردولتی شناخته شده و دارای شخصیت حقوقی مستقل است؛ هیچ‌گونه منع قانونی برای دهیاری‌ها در تدوین و انتشار مجله و نشریه وجود ندارد. دهیاری می‌تواند همسو با رسالت‌های آموزشی خود و با اخذ مجوز از مراجع و دستگاه‌های ذی‌صلاح نسبت به انتشار نشریه اقدام کند. البته در این زمینه می‌بایست مقررات آیین‌نامه مالی دهیاری‌ها رعایت شود.

□ در صورت عزل و برکناری دهیار و یا تحقق مفاد ماده ۶ اساسنامه دهیاری‌ها - مبنی بر خاتمه خدمت

دهیار - برای برداشت از حساب دهیاری علاوه بر مسئول امور مالی دهیاری چه کسی بایستی اسناد مالی را امضا کند؟

■ براساس ماده ۸ اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها مصوب ۸۰/۱۱/۲۱ در فاصله بین برکناری دهیار یا استعفا یا خاتمه خدمت او تا انتخاب دهیار جدید - که نباید بیش از سه ماه به طول انجامد - یکی از کارکنان دهیاری به انتخاب شورا به عنوان سرپرست دهیاری انجام وظیفه می‌کند. بدیهی است فرد انتخاب شده تمامی صلاحیت‌ها و اختیارات دهیار را دارا خواهد بود. بنابراین امضای اسناد و اوراق مالی دهیاری و سایر مکاتبات دهیاری به وسیله سرپرست انجام خواهد شد.

□ پرداخت هزینه‌ها در دهیاری چگونه و طی چه مراحل انجام می‌شود؟

■ براساس ماده ۴۰ آیین‌نامه مالی دهیاری پرداخت هزینه‌ها در هر دهیاری مستلزم طی مراحل سه‌گانه است. این مراحل شامل الف: تحقق تعهدات در حدود اعتبارات مصوب و مقررات جاری است. به این ترتیب که کار و خدمتی انجام شود یا اموالی به تحویل دهیاری درآید و بدین وسیله دینی برای دهیاری ایجاد شده باشد. این مرحله بدین معنی است که می‌بایست برای تعهداتی که دهیاری می‌پذیرد و معاملاتی که انجام می‌دهد ردیف اعتباری در بودجه دهیاری پیش‌بینی شده باشد. هر معامله یا تعهدی که بدون وجود اعتبار انجام شده باشد در واقع تخلف از مقررات محسوب می‌شود. یعنی دهیار ابتدا باید ببیند در بودجه دهیاری اعتبار لازم برای انجام معامله یا پذیرش تعهد وجود دارد و سپس بر آن اساس تصمیم‌گیری کند. در این مرحله باید مقررات نیز رعایت شود. ب: تشخیص مستند مبلغی که به هر یک از طلبکاران پرداخت شود. در این مرحله که از وظایف اصلی مسئول امور مالی دهیاری و دهیار است باید مستند مبلغی که می‌بایست پرداخت شود مشخص گردد؛ مثلاً پرداخت مبلغ به استناد قرارداد میان دهیاری و فرد متعهدله یا برای خرید کالا و خدمت و جز اینها بوده است. در این خصوص باید به مقررات آیین‌نامه مالی دهیاری دقت ویژه شود. پ: صدور حواله در وجه طلبکار در قبال اسناد مثبته. پس از مرحله تشخیص و تسجیل یعنی احراز طلبکار بودن فرد طرف قرارداد و متقاضی و مستندسازی طلب وی، مسئول امور مالی نسبت به صدور حواله یا چک یا اسناد مربوط به پرداخت طلب اقدام خواهد کرد. این مرحله، مرحله پایانی پرداخت هزینه‌ها در دهیاری است. البته براساس تبصره ماده ۴۰ آیین‌نامه مالی دهیاری، ایجاد تعهد و تشخیص و صدور حواله در صلاحیت دهیار یا کسانی است که از طرف دهیار به طور کتبی و به طور منجز اختیارات لازم به آنها تفویض می‌شود. در این مورد یعنی تشخیص و تسجیل و پرداخت، دهیار و مسئول امور مالی دهیاری مسئولیت مشترک دارند و انجام مراحل سه‌گانه مذکور و نظارت دقیق بر صحت اجرای آنها با دهیار و مسئول امور مالی دهیاری است. ماده ۴۱ آیین‌نامه مالی دهیاری نیز به طور ضمنی این مطلب را تأیید می‌کند. ماده ۴۱ مقرر می‌دارد: مسئول امور مالی دهیاری بنا به پیشنهاد دهیار و تأیید شورای اسلامی روستا منصوب

احیای بازارچه سنتی روستای دهشال

نازیلا مرادی
کارشناس علوم ارتباطات اجتماعی

بازارچه‌های هفتگی در روستاها نقش و تأثیر بسیاری در اقتصاد روستا ایفا می‌کنند. این بازارچه‌ها مکانی برای فروش و مبادله مستقیم انواع محصولات کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و دیگر صنایع روستایی است و مازاد محصولات روستا در این بازارچه‌ها قابل عرضه است.

در جوامع روستایی که اقتصادشان مبتنی بر کشاورزی است، جمعیت به صورت پراکنده و کم در روستاها مستقر می‌شود، چرا که به این ترتیب بهره‌برداری از منابع پراکنده آب و خاک راحت‌تر است. تداوم و برپایی بازارچه‌های هفتگی در روستاهای کم جمعیت با موانع بسیاری روبه‌روست. در چنین وضعیتی زمینه‌های تشکیل بازارچه‌های دوره‌ای که چند روستا را تحت پوشش قرار دهد، مناسب‌تر است. در واقع باید گفت بازارچه‌های هفتگی عموماً در روستاهای مرکزی و پرجمعیت شکل می‌گیرد و بیشتر در نواحی شمال ایران معمول است. شکل ظاهری این بازارچه‌ها به دکان‌های موقتی می‌ماند که بدون نظم خاصی در زیر جاده‌ها و سقف‌های برزنتی یا چادری استقرار یافته است و هفته‌ای یک بار در روستاها و شهرها برپا می‌شوند. این نوع بازارچه‌ها به صورت دوره‌ای و منظم در صبح یا بعدازظهر تشکیل می‌شود و فروشندگان در غرفه‌های موقت و سرپوشیده به عرضه تولیدات خود می‌پردازند.

یکی از این بازارچه‌ها در روستای دهشال واقع در شمال ایران قرار دارد. این بازارچه هفتگی که دیرزمانی است در این روستا برپا می‌شود اکنون به همت دهیاری روستای دهشال، در مکانی جدید و با امکاناتی تازه، استقرار یافته است.

روستای دهشال از قدیمی‌ترین مناطق گیلان است که در اولین تقسیم مدون کشوری، در سال ۱۲۱۶ شامل تمام مناطقی می‌شد که بین لاهیجان، لنگرود، لشت نشاه، کوچصفهان، سیاهکل و دریای خزر قرار گرفته بود و ۶۴ ده را در بر می‌گرفت. اما با گذشت زمان با تبدیل آستانه به بخش، دهشال به دو قسمت تقسیم شد و نیمی از آن به لاهیجان و نیم دیگر به آستانه تعلق گرفت.

روستای دهشال مرکز دهستان دهشال است و در بخش مرکزی شهرستان آستانه اشرفیه قرار دارد. این روستا سال‌هاست که مرکز دهستان شده و در زمان حاضر نیز ۲۲ روستا را تحت پوشش قرار داده است. آخرین سرشماری‌ها حکایت از آن دارد که ۲۶ خانوار، جمعیت ۱۰۰۰ نفری روستا را تشکیل می‌دهند. روستای دهشال بر سر راه ارتباطی میان شهرهای لاهیجان، کیاشهر و آستانه و در فاصله ۱۲ کیلومتری از مرکز شهرستان، ۱۱ کیلومتری لاهیجان، ۱۲ کیلومتری کیاشهر و ۴۵ کیلومتری مرکز استان قرار گرفته است. بنیان اقتصادی این روستا همانند بیشتر روستاهای شهرستان بر پایه کشاورزی استوار است و برنج مهم‌ترین محصول تولیدی آن به شمار می‌رود. مساحت کل باغ‌های روستا ۸۰ هکتار و سطح زیر کشت محصولات جالیزی و سبزی و صیفی آن نیز ۲۵ هکتار است. با این حال معیشت روستائینان دهشال، تنها از راه کشت و زرع تأمین نمی‌شود و علاوه بر آن مردم روستا به پرورش و نگهداری دام و طیور برای رفع نیازهای روزمره و بهبود وضع اقتصادی خانواده می‌پردازند. در این روستا امکاناتی چون بانک، داروخانه، کارخانه‌های برنجکوبی و چوب‌بری، خانه بهداشت، پست و مخابرات، مدرسه و دبیرستان، مرکز قالببافی و مرکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی وجود دارد؛ اما مهم‌تر از همه بازار هفتگی دهشال است که پیشینه‌ای طولانی دارد. این بازارچه تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی دو روز در هفته برگزار می‌شد اما با توسعه شهر آستانه و تعدد بازارها به یک روز در هفته تقلیل یافت. لازم به ذکر است به رغم تعطیلی بسیاری از بازارهای هفتگی در گیلان، این بازار به دلیل اهمیت و موقعیت خاص جغرافیایی آن هرگز تعطیل نشده است و اکنون نیز هر هفته شنبه‌ها، همه‌همه و رونق را با خود به روستا می‌آورد.

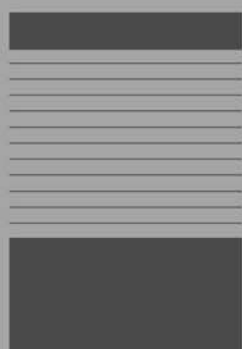
در «فرهنگ نظام» آمده است که لفظ بازار مرکب از «با» به معنی خورش و «زار» به معنی جا و مکان است که در ابتدا به محلی برای فروش اطعمه و خورش اطلاق می‌شده است؛ اما امروزه بازار محلی برای دادوستد انواع کالاهاست و بازارهای دوره‌ای یا هفتگی شکل ویژه‌ای از بازار است که در جوامع روستایی و در میان روستائینان رایج است. در شمال ایران و به ویژه در گیلان، تشکیل بازارهای دوره‌ای و هفتگی سابقه‌ای طولانی دارد، تا بدانجا که برخی از پژوهندگان احتمال می‌دهند که رشد شهرنشینی در شمال ایران ارتباط نزدیکی با بازارهای روستایی داشته و پایه‌های نخستین شهرها و شهرک‌های ایران در شمال بر بازارهای هفتگی بنا شده باشد.

این بازارها با وجود افزایش راه‌ها و گسترش شبکه‌های ارتباطی، هنوز هم در عرصه اقتصادی و اجتماعی جاذبه‌های سنتی خود را حفظ کرده‌اند، به طوری که می‌توان آنها را از جمله جاذبه‌های گردشگری استان گیلان و شهرستان آستانه

تجربہ‌های موفق

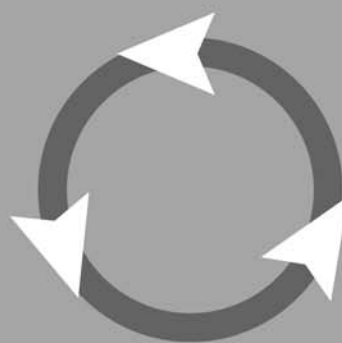

■ احیای بازارچه سنتی روستای دهشال

گفت و گو

-
- انتصاب معاون امور دهیاری‌ها
  - کول فرج، مسافر مسیر توسعه
  - امتداد راه روستایی ناپیداست
  - روستا، جانپناه انسان شهرنشین

اشرفیه برشمرد.

بازارچه سنتی دهشال از سال‌های گذشته به صورت پراکنده و نابسامان در روز شنبه هر هفته برپا می‌شد. اما دهیار روستای دهشال با اجرای «طرح اصلاح ساختار بازارچه سنتی»، نقش مثبت آن را در روستای دهشال و روستاهای پیرامون تقویت کرد.

رضا کوچکی دهیار روستا دلیل اجرای طرح مذکور را متمرکز کردن بازار و عدم تردد مردم منطقه به مرکز شهرستان برای تهیه مایحتاج زندگی عنوان می‌کند. او همچنین اسکان مناسب فروشندگان را در محلی که از بارش باران و تابش آفتاب در امان باشند، از جمله ضرورت‌های اجرای این طرح برمی‌شمارد. کوچکی اضافه می‌کند: «با اجرای طرح اصلاح ساختار بازار سنتی دهشال، مکان جدیدی برای استقرار آن در نظر گرفته شد، چرا که بازار سنتی گذشته در مسیر جاده ارتباطی روستا برپا می‌شد و اداره کل راه و ترابری استان همواره برای رفع سد معبر بازار تذکر می‌داد. با اجرای این طرح علاوه بر رفع این مشکل فرصتی نیز برای ارتقای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردم منطقه و جذب گردشگر فراهم شد.» ضرورت اجرای طرح مذکور ابتدا در نشست مشترک میان دهیار، اعضای شورای اسلامی روستا و معتمدان محل بررسی شد و مورد تأیید قرار گرفت. سپس، دهیار و اعضای شورا طرح را برای مردم معرفی کردند و در مراحل اولیه با جمع‌آوری خودیاری‌های مردم پیش‌زمینه‌های لازم برای احداث بازارچه فراهم گردید. در گام بعدی، زمین بازار آماده‌سازی و تسطیح شد و مسیر و راه سنتی به این بازار تعریض، زیرسازی و آسفالت گردید. نکته درخور توجه اینکه دهیار روستای دهشال توانست نظر کارشناسی افراد صاحب‌نظر و سازمان‌های ذی‌ربط را جویا شود و در حین اجرای پروژه آنها را به کار بندد. به عنوان مثال حمایت‌های کارشناسی و مالی بنیاد مسکن در اجرای پروژه بازار جدید دهشال امری انکارناپذیر به شمار می‌رود.

رضا کوچکی اقدام بعدی پس از آماده‌سازی زمین را مطالعه و بررسی برای احداث بنا و تهیه نقشه‌های لازم برای ساخت بازارچه می‌داند.

دهیار روستای دهشال درباره فرایند و مراحل انجام طرح می‌گوید: «در جلسات مشترک میان مردم و دهیاری به آنها گفته شد اجرای این طرح کاری مفید و عام‌المنفعه برای روستاست. در مرحله بعدی زمینی به مساحت تقریبی ۳۰۰ متر جنب بقعه چهارسادات دهشال برای احداث بازار در نظر گرفته شد. همچنین علاوه بر احداث راه، پلی نیز بر روی رود مجاور بازار ساخته شد. سپس نقشه‌های تهیه شده پیاده شد و عملیات اجرایی پروژه آغاز گردید. براساس این نقشه‌ها، غرفه‌ها در کنار یکدیگر و به شکل حرف «L» ساخته شدند و در محوطه میانی نیز باغچه‌ای ایجاد شد.»

با اجرای این پروژه بازار هفتگی دهشال رونق بیشتری از پیش یافت به گونه‌ای که اکنون این بازارچه مرکز خرید و فروش مهمی برای بسیاری از اهالی و ساکنان دهستان دهشال و مناطق پیرامون آن به شمار می‌رود.

کوچکی دستاوردهای بسیاری را برای این پروژه عنوان می‌کند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- شکل نامنظم و پراکنده بازار سنتی گذشته برچیده شد و نظم و ترتیب یافت؛

- اقتصاد و معیشت محلی به دنبال استقبال روزافزون کسبه‌ها و خریداران رو به بهبودی رفت؛

- با احداث بازار توجه بیشتری به فضای سبز و بقعه مجاور بازار معطوف شد و این بقعه نیز با جمع‌آوری خودیاری

مردمی بازسازی و مرمت شد؛ و

- اشتغال یکی از دستاوردهای مهم این بازارچه بود به گونه‌ای که تعدادی از اهالی روستا به عنوان فروشنده، ناظر،

نظافتچی، و راننده مشغول به کار شدند.

کوچکی علاوه بر موارد یاد شده معتقد است تجمع مردم در یک نقطه ضمن رفع نیاز، مکان مناسبی برای تعامل و تبادل اطلاعات است و بازارچه جدید دهشال نیز به همین دلیل به حفظ زندگی اجتماعی و ایجاد نشاط و همبستگی در دهستان دهشال کمک شایانی کرده است. علاوه بر این با انجام اقداماتی از این دست و دیدن نتایج مثبت آن مردم روستا به برگزیدگان خود بیش از پیش اعتماد می‌کنند.

لازم به ذکر است با احداث این بازارچه منبع درآمدی نیز هر چند اندک برای دهیاری و شورا ایجاد شده است و

دهیاری عوارض دریافتی از کسبه بازار را صرف عمران و آبادانی روستا می‌کند.

کوچکی مهم‌ترین تجربه و درس این پروژه را افزایش حس اطمینان و اعتماد مردم به دهیاری و شورا می‌داند و می‌گوید: «مردم به چشم خود دیدند که هزینه‌های اولیه‌ای که برای انجام طرح اهدا کردند، در مدت کوتاهی به بار نشست و با افزایش درآمد و بهبود وضعیت معیشتی سختی‌های گذشته جبران شد. از سوی دیگر دهیاری ضمن پشت سر گذاشتن این مراحل تجربه‌ای بس گرانبها به دست آورد؛ تجربه‌ای که باعث می‌شود در انجام طرح‌های آتی با پشتوانه علمی و تجربی بیشتری عمل کنند.»

آنچه مسلم است فقدان دسترسی مطلوب، مستقیم و بدون واسطه نواحی روستایی به بازار فروش برای مبادله و عرضه محصولات تولیدی روستایی و عدم شکل‌گیری واحدهای تجاری در نقاط روستایی پرجمعیت یکی از مهم‌ترین مشکلات روستاییان است.

مسئله مهم‌تر اینکه واحدهای روستایی محل مناسبی برای عرضه دائمی محصولات تولیدی نیستند زیرا بازاری بسیار محدود و کم مشتری دارند. به همین دلیل در صورتی که مکان‌ها و مراکز متعددی در قالب بازارچه‌های هفتگی روستایی شکل گیرد، روستاییان می‌توانند به شکل ادواری محصولات خود را در آنها عرضه کنند. از سوی دیگر این اقدام می‌تواند به ایجاد فرصت‌های شغلی در روستاها و کاهش ناهنجاری‌ها و هزینه‌های اجتماعی نیز منجر شود.

منظور ارزیابی عملکرد دهیاری‌ها، آشنایی با موانع، محدودیت‌ها و قابلیت‌های دهیاری‌ها، در برنامه کاری خود قرار داده و در راستای تحقق این اهداف تا کنون به ۲۲ استان کشور مسافرت نموده‌ام. در این بازدیدها ضمن آشنایی با مسایل و مشکلات روستا و دهیاری، نقطه‌نظرات، پیشنهادات و انتقادات مسئولین، دهیاران و حتی اهالی روستا را جویا شده‌ایم تا در برنامه ریزی و تصمیم‌گیری‌ها به آنها توجه نمایم.

شواهد موجود حاکی از آن است که دهیاری‌ها منشأ خدمات و آثار بسیار مثبت و ارزنده‌ای بویژه در زمینه توسعه زیرساخت‌ها و ارائه خدمات عمومی به روستاییان بوده‌اند و دهیاری‌ها توانسته‌اند بسیاری از کارهای عمرانی و خدماتی سایر دستگاه‌های دولتی را با هزینه‌های بسیار پایین و کیفیتی مطلوب انجام دهند. ولی فراموش نکنیم که قانون‌گذار هدف اصلی و محوری تشکیل نهاد دهیاری را تحقق توسعه پایدار روستایی ذکر نموده است و تحقق توسعه پایدار روستایی مستلزم آن است که دهیاری‌ها علاوه بر توجه به توسعه زیرساخت‌ها و ارائه خدمات عمومی، عزم خود را برای توجه به تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و نهادی توسعه جزم نموده و به این ابعاد فراموش شده توسعه روستایی بیش از پیش توجه کنند.

همچنین در قانون تاسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور، قانون‌گذار بر عمومی و غیر دولتی بودن نهاد دهیاری و خودکفا بودن آن تاکید نموده است. لذا دهیاری‌ها بایستی در این زمینه گام برداشته و در راستای کاهش وابستگی به دولت و منابع و اعتبارات محدود دولتی و خودکفا نمودن نهاد دهیاری تلاش نمایند. معاونت امور دهیاری‌ها نیز در این خصوص وظیفه خود می‌داند که زمینه‌های توانمندسازی دهیاری‌های کشور را در این مهم فراهم نماید.

کوتاه سخن این که علیرغم سابقه کوتاه فعالیت و ورود نهاد نوظهور دهیاری به عرصه مدیریت نوین روستایی کشور، این نهاد توانسته است منشأ خدمات و آثار ارزنده‌ای در جامعه روستایی باشد ولی با توجه به گستردگی و عمق محرومیت و عقب‌ماندگی مناطق روستایی کشور، اقدامات صورت گرفته ناکافی است و دهیاران عزیز بدانند که راه بسیار طولانی و پر مشقتی را جهت رسیدن به توسعه پایدار روستایی در پیش رو داریم. اکنون که اراده و سیاست راهبردی دولت خدمت‌گزار، بویژه مقام عالی وزارت و ریاست محترم سازمان نیز بر افزایش منزلت و کارایی بیش از پیش نهاد دهیاری در عرصه محرومیت‌زدایی و خدمت‌رسانی به روستاییان عزیز تاکید جدی دارد، امید است که به لطف الهی و همکاری، تلاش و کوشش بی‌وقفه خود بتوانیم وظیفه خطیر محول شده را به نحو احسن انجام داده و گام موثری در راستای عمران، آبادانی، نشاط، پویایی و در یک کلام توسعه پایدار روستایی برداریم. البته یادمان نرود که پیمودن این راه، سعه‌صدر و تحمل مشکلات، نامالیقات، و حتی نامهربانی‌های بسیاری را طلب می‌نماید. ولی چون عشق حرم باشد، سهل است بیابان‌ها.

اکنون که اراده و سیاست راهبردی دولت خدمت‌گزار، بویژه مقام عالی وزارت و ریاست محترم سازمان نیز بر افزایش منزلت و کارایی بیش از پیش نهاد دهیاری در عرصه محرومیت‌زدایی و خدمت‌رسانی به روستاییان عزیز تاکید جدی دارد، امید است که به لطف الهی و همکاری، تلاش و کوشش بی‌وقفه خود بتوانیم وظیفه خطیر محول شده را به نحو احسن انجام داده و گام موثری در راستای عمران، آبادانی، نشاط، پویایی و در یک کلام توسعه پایدار روستایی برداریم.

□ نظر پیشنهادی شما برای هرچه بهتر و مفیدتر شدن نهاد نوپای دهیاری چیست؟

■ قبل از پاسخ به این سؤال، بیان پیش‌مقدمه‌ای را ضروری می‌دانم. بی‌شک، شکل‌گیری نهاد دهیاری در کشور تصمیمی بجا، کارساز و ضروری برای تحقق توسعه روستایی بوده است. فقدان مدیریت واحد روستایی به عنوان حلقه مفقود و مغفول در جامعه روستایی بود که بالتبع توجه مجلس پنجم و دولت گذشته به این مقوله امری ضروری بوده است. من فکر می‌کنم که این حوزه در ابتدای شکل‌گیری، از همبستگی مطلوب برون‌سازمانی برخوردار نبوده است و شاید هم نوعی مقاومت غیرمحسوس در برابر شکل‌گیری این نهاد وجود داشته است. به نظر می‌رسد بعضی از نهادها که در روستاها منشأ خدمات مهمی در راستای عمران و بهسازی روستاها بوده‌اند، خود را مدعی تولی‌گری امر مدیریت روستایی در کشور می‌دانند. ریشه این مقاومت‌ها را نیز بایستی در دلسوزی و احساس مسئولیت این نهادها برای جامعه روستایی جست‌وجو کرد. لیکن ذکر این نکته ضروری است که مدیریت روستایی، مدیریتی چند وجهی و فرابخشی است و نمی‌توان به صرف اینکه یک نهاد دارای تجاربی در عرصه عمران و بهسازی روستایی است، تولی‌گری مدیریت

توجه به اشتغال روستاییان به ویژه جوانان روستایی و تقویت بنیه اقتصادی روستا، و توجه به مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه روستایی، از مهم‌ترین برنامه‌های این حوزه معاونت است.

معاونت امور دهیاری‌ها اهداف، برنامه‌ها و چشم‌انداز آینده

مدیریت روستایی، مدیریتی چند وجهی و فرابخشی است و نمی‌توان به صرف اینکه یک نهاد دارای تجاربی در عرصه عمران و بهسازی روستایی است، تولی‌گری مدیریت روستایی را نیز به آن واگذار کرد.

در این شماره که اولین شماره از دوره جدید انتشار ماهنامه دهیاری‌ها محسوب می‌شود، طی گفتگویی با عباس علیجانی، معاون امور دهیاری‌های سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، دیدگاه‌ها و نظرات ایشان را در خصوص مدیریت نوین روستایی، وضعیت کنونی دهیاری‌ها و برنامه‌های آتی این حوزه جویا شده‌ایم که در ادامه درج می‌گردد:

□ ضمن آرزوی موفقیت، جناب‌عالی وضعیت کنونی دهیاری‌های کشور را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

■ بی شک شکل‌گیری نهاد دهیاری به عنوان یک نهاد عمومی غیر دولتی در مناطق روستایی را بایستی نقطه عطفی در تاریخ مدیریت روستایی کشور دانست که در صورت هدایت، راهبری و مدیریت صحیح می‌تواند منشا خدمات و آثار بسیار مثبت و ارزنده‌ای در عرصه خدمت‌رسانی به جامعه روستایی و تحقق توسعه پایدار روستایی باشد. تا کنون مجوز تاسیس حدود ۱۷۸۰۰ دهیاری توسط وزارت کشور صادر شده است که اغلب آنها نیز راه‌اندازی شده و رسماً فعالیت خود را آغاز نموده‌اند. اینجانب از زمان پذیرش مسئولیت، انجام بازدیدهای منظم و ادواری از دهیاری‌های کشور و شرکت در همایش‌ها و گردهمایی‌های استانی دهیاری‌ها با اولویت استان‌های محروم و کم‌برخوردار را به

مدیریت روستایی می‌بایست از لحاظ منزلت و مکانت از توانایی فرابخشی بهره‌مند باشد تا بتواند از توان و پتانسیل تمامی دستگاه‌های دولتی برای تحقق توسعه متوازن روستایی استفاده کند.

افزایش منزلت و هویت دهیاری‌ها از طریق انجام بازدیدهای میدانی و تشکیل گروه‌هایی‌ها و همایش‌های استانی دهیاری‌ها، ساخت و تجهیز پایگاه‌های آتش‌نشانی در روستاهای هدف، پیگیری اجرای طرح‌های توسعه گردشگری و حفظ میراث فرهنگی، پیگیری طرح هجرت ۳، تقویت جایگاه سازمانی دهیاری‌ها، کمک به حفظ و احیاء فضای سبز و منابع طبیعی روستا، برنامه‌ریزی برای ایمن سازی روستاها در برابر آسیب‌های طبیعی و انسانی، برنامه ریزی جهت برگزاری مسابقه طرح‌های برگزیده روستایی برای دهیاری‌ها، پیگیری جدی جهت تحقق کاهش تصدیهای دولت و واگذاری تصدیهای قابل واگذاری بخش دولتی به دهیاری‌ها (موضوع بند ب ماده ۱۳۷ قانون برنامه چهارم توسعه) از طریق سازمان مدیریت و برنامه ریزی و انعقاد تفاهم‌نامه‌های همکاری مشترک با سازمان‌ها، نهادها و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط (که از این جمله می‌توان به انعقاد تفاهم‌نامه همکاری مشترک با سازمان بهزیستی کشور، سازمان تبلیغات اسلامی کشور، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، کمیته امداد امام خمینی (ره)، پیگیری وظایف قابل واگذاری وزارت نیرو به دهیاری‌ها به ویژه در زمینه تامین آب شرب بهداشتی روستاییان و ... اشاره نمود)، تخصیص اعتبار جهت ساماندهی گلزارهای شهدای روستایی به منظور ارج نهادن به مقام شامخ و والای شهدای هشت سال دفاع مقدس و زنده نگاه داشتن یاد و خاطره آنان، ارایه طرح‌های اجرایی در خصوص ایجاد اشتغال و تقویت بنیه اقتصادی روستا (طرح تحول سبز و طرح اقتصاد جبرانی خانوارهای روستایی)، اجرای طرح زکات به منظور فرهنگ سازی و احیای فریضه زکات و کمک به اجرای پروژه‌های عمرانی در روستاها، و موارد بسیاری از این قبیل اشاره نمود. همچنین در طول این مدت بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌هایی نیز همچون دستورالعمل توزیع عواید متمرکز دهیاری‌ها در سال ۱۳۸۵، دستورالعمل نحوه تعیین حقوق و مزایای دهیاران در سال ۱۳۸۵، دستورالعمل مکان‌یابی پایگاه‌های آتش نشانی، تدوین نظام‌نامه شاخص‌های ارزیابی دهیاری‌های کشور در سطوح ملی و استانی تهیه و ابلاغ گردیده است و دستورالعمل‌هایی نیز همچون دستورالعمل تعیین و اخذ بهای خدمات مدیریت پسماند در روستاهای کشور، دستورالعمل تفکیک اراضی، فرم‌های مربوط به صدور پروانه ساختمان و شناسنامه ساختمان روستایی، تهیه گردیده که به زودی ابلاغ می‌گردد. البته در شماره‌های آتی ماهنامه، گزارش تفصیلی اقدامات انجام شده منعکس خواهد شد. امید است با بهره‌گیری از نقطه نظرات، پیشنهادات و انتقادات مخاطبان گرامی بتوانیم گام مثبتی در راستای بهبود امور مدیریت روستایی و تحقق توسعه پایدار روستایی برداریم.

□ با سپاس از شما.

وزارت کشور به خوبی می‌تواند با توجه به اختیارات فرابخشی خود که تا سطح بخشداری‌ها نیز ادامه دارد، با حداقل هزینه‌های ممکن (تشکیلاتی، نیروی انسانی، سازمانی و جز اینها) متولی امر توسعه متوازن روستایی در کشور باشد.

شواهد موجود حاکی از آن است که دهیاری‌ها منشأ خدمات و آثار بسیار مثبت و ارزنده‌ای بویژه در زمینه توسعه زیرساخت‌ها و ارائه خدمات عمومی به روستاییان بوده‌اند و دهیاری‌ها توانسته‌اند بسیاری از کارهای عمرانی و خدماتی سایر دستگاه‌های دولتی را با هزینه‌های بسیار پایین و کیفیتی مطلوب انجام دهند.

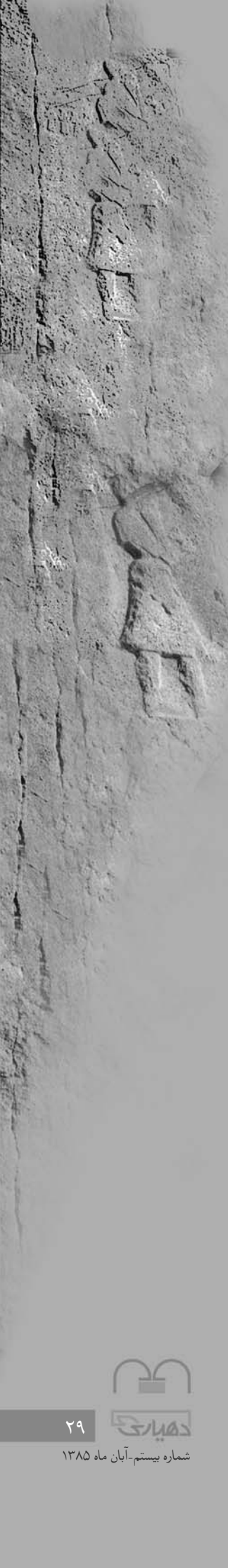
روستایی را نیز به آن واگذار کرد. مدیریت روستایی می‌بایست از لحاظ منزلت و مکانیت از توانایی فرابخشی بهره‌مند باشد تا بتواند از توان و پتانسیل تمامی دستگاه‌های دولتی برای تحقق توسعه متوازن روستایی استفاده کند، لذا لازم است که مدیریت روستایی با نیرومندترین دستگاه استانی (یعنی استانداری) رابطه مستقیم و طولی برقرار سازد. بدیهی است وزارت کشور به خوبی می‌تواند با توجه به اختیارات فرابخشی خود که تا سطح بخشداری‌ها نیز ادامه دارد، با حداقل هزینه‌های ممکن (تشکیلاتی، نیروی انسانی، سازمانی و جز اینها) متولی امر توسعه متوازن روستایی در کشور باشد. از این رو برنامه جدی و محوری اینجانب در مسیر اجرای سیاست‌های صدرالذکر و همچنین تأکید ریاست سازمان جناب آقای مهندس هاشمی و دولت خدمتگزار - که اولویت اول خود را رفع محرومیت‌های روستاییان که ولی نعمت ما به شمار می‌آیند عنوان کرده است - زدودن فقر و محرومیت از جامعه روستایی، تحقق توسعه پایدار روستایی و ایجاد پویایی و نشاط در جامعه روستایی خواهد بود. برای دستیابی به این مهم از یک طرف افزایش ظرفیت‌های مدیریتی، نظارتی و آموزشی و همچنین توجه جدی به رفع کمبودها و چالش‌ها و برداشتن موانع و از طرف دیگر ایجاد هم‌افزایی بیشتر در جهت همکاری و هماهنگی تمامی دستگاه‌های حکومتی بدیهی‌ترین وظیفه این معاونت در جهت بالندگی و اثربخشی معاونت امور دهیاری‌ها و به دنبال آن نهاد نوپای دهیاری خواهد بود.

□ برای اطلاع خوانندگان، بفرمایید که تاکنون چه برنامه‌هایی از سوی این معاونت انجام و یا در دستور کار قرار گرفته است؟

■ اگرچه روستا از باب تقسیمات کشوری به عنوان کوچک‌ترین واحد سیاسی کشور شناخته می‌شود، لیکن اهمیت و نقش اساسی آن در فرایند توسعه ملی انکارناپذیر است. محرومیت‌های بسیار تأسّف‌بار روستاییان در زمان رژیم ستم‌شاهی در تمامی ابعاد موجب شده بود که بعد از انقلاب اسلامی منابع مالی تخصیص یافته به روستاها، به جای آنکه در مسیر ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستاییان قرار گیرد، غالباً صرف تأمین زیرساخت‌ها (اعم از آب، برق، راه، تلفن و جز اینها) گردد. الحمدلله در شرایط کنونی به همت جمهوری اسلامی ایران، اکثر روستاهای کشور از نظر زیرساخت‌ها در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارند. یکی دیگر از کارهای افتخارآمیز نظام جمهوری اسلامی به منظور تحقق توسعه پایدار روستایی را می‌بایست شکل‌گیری نهاد دهیاری در روستاها دانست. نهاد دهیاری، سازمانی محلی است که بر دو پایه مردم و دولت بنا نهاده شده است. این نهاد به دلیل اینکه مشروعیت و ضوابط انتصاب خود را از طریق شورای اسلامی روستا کسب می‌کند نهادی مردمی است و از طرف دیگر به دلیل آنکه مجوز تأسیس دهیاری از سوی وزارت کشور و حکم دهیار نیز به وسیله بخشدار صادر می‌شود و وظیفه اجرای سیاست‌های عمومی و خاص دولت را برعهده دارد، آخرین حلقه اتصال دولت و مردم در روستاها به شمار می‌آید. لذا افزایش منزلت و جایگاه نهاد دهیاری، فراهم آوردن زمینه‌های اجرایی شدن اختیارات و وظایف محول شده به دهیاری‌ها، سامان‌دهی به سازمان و تشکیلات دهیاری‌ها، ارتقای سطح آموزش دهیاران با هدف توانمندسازی آنها، به کارگیری توان اجرایی دستگاه‌های مختلف اجرایی کشور، توجه به اشتغال روستاییان به ویژه جوانان روستایی و تقویت بنیه اقتصادی روستا، و توجه به مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه روستایی، از مهم‌ترین برنامه‌ها و رویکردهای این حوزه معاونت است.

در همین راستا طی یک سال گذشته حوزه معاونت امور دهیاری‌ها علاوه بر انجام وظایف جاری خود از قبیل صدور مجوز دهیاری‌ها، توزیع اعتبارات دهیاری‌ها، تهیه و توزیع ماشین‌آلات دهیاری‌ها، امور مرتبط با بهداشت محیط زیست روستا، هدایت و نظارت بر نحوه اجرای طرح‌های و ساخت و سازهای روستایی، هدایت و نظارت بر پروژه‌های مطالعاتی، ساماندهی تشکیلات و نیروی انسانی دهیاری‌ها و ... اقدامات متعدد دیگری را در راستای بهبود و تقویت جایگاه دهیاری و توسعه مناطق روستایی انجام یا پیگیری نموده است که به عنوان نمونه می‌توان به مواردی چون

- واگذاری زمین برای احداث مسجد و تکمیل آن؛
- واگذاری زمین برای تأسیس دبیرستان، مرکز بهداشتی - درمانی، خانه بهداشت، دفتر مخابرات و جز اینها؛

- لوله‌کشی و آبرسانی به قبرستان، احداث غسلخانه و نصب آب سردکن در مسجد؛
- استقبال از طرح پاکسازی محیط با پرداخت به موقع قبض‌های مربوط به آن؛ و
- جمع‌آوری مبلغ ۶۰ میلیون ریال بابت کمک به هزینه گازکشی.

□ **با توجه به طبیعت زیبای روستا چه اقداماتی در جهت حفظ و ارتقای محیط‌زیست روستا انجام داده‌اید؟**

■ **دهیاری در گام اول با هدف «فراهم ساختن محیطی سالم و پاکیزه برای زندگی در روستا» اقدام به جمع‌آوری پسماندها و پاکسازی محیط روستا کرد. بهای این گونه خدمات از طریق قبض‌هایی که دهیاری و شورای روستا تهیه کرده است از اهالی اخذ می‌گردد.**
همچنین از وسط روستای کهباد ۲ یک مسیر عبور می‌کند که علاوه بر خطر بروز سیل - که چندین بار اتفاق افتاده و خسارات مالی و جانی فراوانی را وارد کرده است - به جایگاهی برای انباشت پسماند نیز مبدل شده بود. به همین منظور دهیاری به بهسازی و لایروبی این مسیر اقدام کرده است.

□ **با توجه به جاذبه‌های گردشگری بسیاری که به لحاظ تاریخی و طبیعی در روستا وجود دارد آیا تاکنون برای تقویت این جاذبه‌ها اقدامی کرده‌اید؟**

■ همان طور که قبلاً نیز اشاره کردم اهالی روستای کهباد ۲ تا اوایل انقلاب در منطقه باستانی و معروف کول فرح سکونت داشتند. این تنگه با داشتن ۶ مجموعه از نگارکنده‌های دوره «ایلام‌نو» یکی از اماکن باستانی و دیدنی کشور به شمار می‌رود که چهار نگارکنده آن مرتبط با موضوع قربانی برای خدایان است. مهم‌ترین این حجاری‌ها مربوط به شاه‌هنی (هانی) یکی از حکام مستقل سرزمین آپایر (ایده) در زمان شوترک ناهوتته دوم (۷۱۶۶۶۹ قبل از میلاد) است که در حال ارائه هدایای مذهبی نشان داده شده است. افزون بر اهمیت تاریخی، چشم‌انداز سرسبز تنگه نیز آن را به جاذبه طبیعی ارزشمندی تبدیل کرده است. به منظور تحقق استفاده از این ظرفیت‌ها، سال گذشته با همکاری مشترک سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان خوزستان و دهیاری، دو طرح توجیهی مقدماتی و تکمیلی برای مرمت سایت باستانی کول فرح تهیه شد و طرح‌های مذکور برای جذب اعتبار به سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور ارسال شدند. پس از بررسی کارشناسان این سازمان مبلغ

۵۵۸ میلیون ریال به این طرح اختصاص داده شد و در زمان حاضر ۵۰ درصد این مبلغ وصول شده است.

□ **آیا طرح مذکور به مرحله اجرا رسیده است؟**
بله بخش نخست عملیات اجرایی پروژه آغاز شده است.

■ **مجری طرح کیست و بر چه اساسی انتخاب شد؟**
با توجه به اینکه سایت باستانی کول فرح از یادگارهای دوران ایلامی است مرجع قانونی در اجرای طرح، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خوزستان است. در عمل نیز به دلیل وجود سنگ نوشته‌های ایلامی در فرایند اجرایی پروژه، نظارت و تخصص کارشناسان این سازمان بسیار ضروری می‌نماید.

□ **تاکنون چه مقدار از اعتبار تخصیص یافته، برای طرح هزینه شده است؟**

■ همان طور که گفتیم در زمان حاضر فقط ۵۰ درصد از کل این اعتبار دریافت شده است که در صورت ارائه گزارش دقیق عملکرد از سوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، اعتبار مذکور به پروژه اختصاص می‌یابد. البته لازم به ذکر است اعتبار جداگانه‌ای نیز از سوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان به این سایت باستانی تعلق گرفته است.

□ **به عنوان آخرین سؤال اهداف و برنامه‌های شما در آینده چیست و قصد دارید چه فعالیت‌هایی را در روستا به تحقق برسانید؟**

■ روستای کول فرح با کمبودهایی نظیر نبود مکان ورزشی مناسب و کتابخانه عمومی مواجه است. همچنین به خاطر عبور جاده اصلی اصفهان - خوزستان از میان روستا و نبود پل روگذر و زیرگذر مشکلاتی برای تردد روستاییان ایجاد شده است. از آن جا که دهیاری روستا درصدد است تا محیطی جذاب، سالم و آباد برای زندگی فراهم آورد، تمام سعی و تلاش خود را در جهت رفع کمبودها و مشکلات ذکر شده و برآوردن نیازهای ساکنان و پیشرفت روستا به کار خواهد گرفت و از هیچ کوششی برای رشد و توسعه روستا در تمام زمینه‌ها دریغ نخواهد کرد، تا مردم روستا با انگیزه‌ای مضاعف به ماندن و زندگی کردن در آن تشویق گردند.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که دهیاری در جهت پیشبرد امور و رسیدن به اهداف خود از هر پیشنهاد و انتقادی به گرمی استقبال می‌کند. علاقه‌مندان می‌توانند از طریق پست الکترونیکی به آدرس:
dehyari-kohbad2@yahoo.com با ما ارتباط برقرار کنند.

□ **با سپاس از شما.**

کول فرح

مسافر مسیر توسعه

مریم اسدپور

مکان باستانی «کول فرح» بر سر راه اصفهان - خوزستان، در ۷ کیلومتری جنوب خاوری دشت ایذه قرار گرفته است. «کول فرح» در گویش بختیاری به معنی «تنگه گشاده» است. این تنگه با دارا بودن مجموعه‌ای از نگارنده‌های دوره «ایلان نو»، یکی از اماکن باستانی ایذه به شمار می‌آید. افزون بر اهمیت تاریخی، انزوا، سکوت آرام‌بخش تنگه و چشم‌انداز سرسبز برابر تنگه، به آن جاذبه طبیعی و زیستی ارزشمندی بخشیده است. پس از تأسیس دهیاری در سال ۱۳۸۲ اقدامات ارزنده‌ای در جهت عمران و آبادانی روستا و حفظ و ارتقای آثار تاریخی آن از سوی دهیاری صورت گرفته است. بر همین اساس ماهنامه «دهیاریها» گفت‌وگویی با رحمت‌الله امیدپور، دهیار روستای کول فرح انجام داده است که در ادامه می‌خوانید:

□ ابتدا مقدمه‌ای درباره پیشینه روستای کول فرح یا «کهباد ۲» بیان کنید، چرا این روستا دو اسم دارد؟

■ روستای کهباد ۲ یکی از روستاهای بخش مرکزی شهرستان ایذه در استان خوزستان است. اهالی روستای کهباد ۲ تا چند سال قبل در منطقه‌ای به نام کول فرح که به معنای تنگه گشاده است سکونت داشتند. بعد از انقلاب اسلامی اهالی منطقه کول فرح به خاطر کم آبی مجبور به مهاجرت به مکانی دیگر شدند و روستای کهباد ۲ شکل گرفت. از آن زمان دوگانگی اسمی به وجود آمد که مشکلاتی را نیز به دنبال داشته است. مثلاً نزد بعضی ادارات مثل آموزش و پرورش و اداره ثبت احوال و همچنین در نزد عموم به اسم کول فرح شناخته شده است ولی در تقسیمات کشوری نام رسمی این روستا کهباد ۲ است. تاکنون با وجود پیگیری‌های به عمل آمده از طرف شورای روستا برای تغییر نام روستا، هیچ نتیجه‌ای حاصل نشده است. فاصله روستای کهباد ۲ با شهرستان ایذه حدود ۴ کیلومتر است. مساحت تقریبی کل روستا بدون احتساب زمین‌های کشاورزی ۲۰۰۰ متر مربع است و جمعیت آن طبق سرشماری عمومی سال ۷۵، تعداد ۱۴۲۳ نفر بود؛ اکنون با توجه به سرشماری که دهیاری انجام داده است جمعیت روستا به ۱۷۰۰ نفر افزایش یافته است.

□ معیشت مردم روستا از چه راهی تأمین می‌شود و برای بهبود آن چه اقداماتی انجام داده‌اید؟

■ اقتصاد روستای کهباد ۲ بر پایه کشاورزی، زراعت و دامداری استوار است. تعداد زیادی از مردم روستا نیز در بخش‌های خدماتی روستا و اداری شهرستان و جز اینها مشغول فعالیت‌اند. دهیاری به منظور اشتغال‌زایی در منطقه و خدمات رسانی بهتر به اهالی و کسب درآمد مستمر برای دهیاری از سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور تقاضای وام برای تولید موزاییک کرده بود که با اعتباری به مبلغ ۲۰۰ میلیون ریال موافقت گردید که ۵۰ درصد آن وصول شده و در این زمینه کارهای اولیه صورت گرفته است.

□ بدون شک یکی از عوامل موفقیت دهیاری‌ها مشارکت و خودیاری اهالی روستاست، آیا مردم روستای کهباد ۲

در امور مربوط به روستای خود مشارکت کافی دارند؟

■ اگر موفقیتی صورت گرفته راز آن قطعاً در تعامل مطلوب با شورای روستا و همچنین کمک و مشارکت خود مردم روستاست که به شیوه‌های مختلف در پیشبرد اهداف دهیاری نمایان است. کارهایی که در این چند سال اخیر از طریق خودیاری مردم و نیکوکاران روستا صورت گرفته بدین شرح است:

شد و ابلاغ گردید احداث شده‌اند، چون راه روستایی استاندارد بین‌المللی ندارد. البته استاندارد راه‌های با تراکم کم وجود دارد. از این منبع و در کنار آن، معیارهای داخلی، آیین‌نامه‌ای تهیه گردید (نشریه ۱۹۶ مشخصات هندسی راه‌های روستایی) و ابلاغ شد.

□ این راه‌ها از نظر آمار حوادث در چه وضعیتی قرار دارند؟

■ در راه‌های روستایی چون تردد کم است میزان تصادفات خیلی پایین است و طبق اعلام اداره راهنمایی و رانندگی ۱۵ درصد تصادفات کل کشور را تشکیل می‌دهد.

□ اگر میزان تردد در این راه‌ها بیشتر شود آیا ظرفیت این راه‌ها امکان تردد بیشتر را خواهد داد؟

■ اگر راه‌های احداث شده، پرتردد شود بالا بردن «سطح سرویس» انجام خواهد شد. یعنی راه‌ها تعریض می‌شوند، و شیب‌ها، قوس‌ها و پیچ‌های نادرست اصلاح می‌گردند.

□ براساس قانون، دهیاری‌ها موظف‌اند در نگهداری و تسطیح راه‌های واقع در حریم اراضی روستا از طریق خودیاری اهالی روستا و دستگاه‌های ذی‌ربط همکاری کنند. دهیاری‌ها تا چه میزان توانسته‌اند از خودیاری اهالی در زمینه راه‌های روستایی بهره ببرند؟

■ در زمانی که وزارت جهاد سازندگی عهده‌دار راه روستایی بود خودیاری بحثی جدی می‌نمود و کار این وزارتخانه همراه با خودیاری بود، اما در وزارت راه و ترابری ما وارد سیستمی شده‌ایم که می‌توان گفت «خودیاری» موضوعی حذف شده است. زیرا طبق قانون بودجه و سنوات کشور، خودیاری ممنوع است.

□ اصولاً همکاری دهیاری‌ها با شما چگونه بوده است و کدام سازمان این موضوع را پیگیری می‌کند؟

■ در زمینه راه‌های روستایی هیچ گزارشی مبنی بر همکاری دهیاری‌ها وجود ندارد. ممکن است به صورت موردی، یکی - دو مورد خاص به ابتکار مسئولان محلی وجود داشته باشد که من از این موضوع بی‌خبرم. اما به طور سازمان یافته هیچ نوع همکاری در این زمینه وجود ندارد و البته من همین‌جا اعلام آمادگی می‌کنم که از همکاری هر سازمانی استقبال خواهیم کرد. منتها باید با پیش‌بگذارند و به ما اعلام آمادگی کنند و از میزان همکاری یا امکانات خود ما را با خبر سازند. یعنی آنها برنامه ارائه دهند و از ما اعتبار بخواهند تا در یک تعهد دو طرفه این

همکاری صورت بگیرد. اما در زمان حاضر هیچ برنامه مشخصی در این زمینه وجود ندارد. لازم به توضیح است که فقط یک مورد در سال گذشته این همکاری بین ما و شوراهای اسلامی روستای استان مرکزی اتفاق افتاد که آنها تعهد کردند در تمام طول زمستان، راه‌های روستایی را باز نگه دارند یعنی وظیفه برف‌روبی استان را که منطقه‌ای کوهستانی و برفی است - به عهده گرفتند. ما تیغه‌های برف‌روب را در اختیارشان قرار دادیم، آنها هم با کسانی که در روستاها تراکتور داشتند قرارداد بستند. در زمان بارش برف تراکتورها با آن تیغه‌ها محدوده‌های مشخصی را برف‌روبی کردند و به ما گزارش دادند، ما هم براساس گزارش‌ها، حق الزحمه‌ها را پرداخت کردیم.

□ دهیاری‌ها عملاً چگونه می‌توانند با شما همکاری کنند؟

■ بیش از ۶۰ درصد راه‌های روستایی به طور پراکنده و در مناطق صعب‌العبور وجود دارند و ادارات راه نمی‌توانند با چنین اعتبار محدودی به این گستردگی عمل کنند. به همین دلیل نهادهای محلی مثل دهیاری‌ها بهترین همکاری را در این زمینه می‌توانند داشته باشند. در مجموعه راه روستایی ۲۸ فعالیت وجود دارد که از این رقم فقط شاید ۵ یا ۶ تا از عهده دهیاری‌ها بر نمی‌آید. دهیاری‌ها در بقیه این کارها به راحتی می‌توانند فعال باشند. مثلاً آسفالت کردن ممکن است از عهده دهیاری‌ها بر نیاید اما برخی فعالیت‌ها هستند که هفتگی و ماهانه باید انجام شوند؛ از جمله برداشتن سنگ از روی جاده؛ که اگر به طور مرتب این موانع از روی راه برداشته نشود معضل ایجاد خواهد شد. پس دهیاری‌ها می‌توانند در مجموعه کارهایی که راه‌ها را قابل تردد نگه می‌دارد از جمله شانه‌سازی، پاک کردن کانال‌ها، تعمیرات جزئی راه‌ها و از این قبیل همکاری کنند و چون در محل حضور دارند بهای این کارها برای ما ارزان‌تر تمام می‌شود. ما منتظر هستیم که دهیاری‌ها پس از بسترسازی و ایجاد شرایط لازم، به ما اعلام پروژه کنند تا در تعهدی دو جانبه، بودجه و امکاناتی را که ندارند برای‌شان فراهم کنیم.

□ رویکرد دولت و مجلس در برنامه چهارم نسبت به راه‌های روستایی چیست؟

■ دولت و مجلس در برنامه سوم هیچ رویکرد مثبتی نسبت به راه‌های روستایی نداشته‌اند. در برنامه سوم صراحتاً عنوان شده بود که تمام روستاهای بالای ۲۰ خانوار باید از راه‌های روستایی بهره‌مند شوند که این محقق نشد. هنگام تصویب ماده ۲۸ قانون برنامه سوم میزان اعتبار لازم را برای این امر اعلام کردیم که پذیرفته

امتداد راه روستایی تایید است

معصومه بیات

در سال ۱۳۸۰ براساس مصوبه دولت، وظایف عمرانی وزارت جهاد سازندگی به وزارتخانه‌های تخصصی انتقال پیدا کرد. وظیفه بهسازی روستا به وزارت مسکن و شهرسازی، آب و برق به وزارت نیرو، و راه روستایی به وزارت راه و ترابری منتقل شد. در سال ۱۳۸۱ این مصوبه اجرا شد و اکنون مدت سه سال است که اداره کل راه روستایی یکی از زیرمجموعه‌های وزارت راه و ترابری است. وظیفه اصلی اداره کل راه روستایی که در قانون پیش‌بینی گردیده: احداث، بهره‌برداری و نگهداری از راه‌های روستایی است. این اداره در مرکز، وظیفه سیاستگذاری، نظارت، برنامه‌ریزی و هماهنگی را بر عهده دارد؛ استان‌ها نیز موظف به اجرای آن برنامه‌ها هستند. مهندس مجید برازنده تهرانی مدیریت کل این اداره را بر عهده دارد، آنچه در پی می‌آید گفت‌وگویی است که با او انجام گرفته است.

□ در زمان حاضر چه میزان راه‌های روستایی در کشور احداث شده و چه مسافت دیگری باقی مانده است تا شبکه راه‌های روستایی کشور تکمیل گردد؟

■ قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ۸ هزار کیلومتر راه روستایی در کشور وجود داشت و اکنون این رقم به ۱۰۰۵۸۸ کیلومتر رسیده است. ۵۲ هزار کیلومتر از مجموع راه‌های احداث شده، روکش آسفالت دارد و ۴۸ هزار کیلومتر نیز شوسه است. شبکه راه‌های روستایی کشور ۱۴۰ هزار کیلومتر را در برمی‌گیرد که به این ترتیب حدود ۴۰ هزار کیلومتر باقی مانده است تا شبکه راه‌های روستایی کشور کامل شود. البته این مقدار راهی که تاکنون احداث گردیده است حدود ۸۰ درصد جمعیت روستایی را پوشش می‌دهد. و این نشان می‌دهد که طی ۲۵۲۶ سال گذشته هدف، رسیدگی به روستاهای با جمعیت بیشتر بوده است.

□ اعتباراتی که برای ایجاد و مرمت راه‌های روستایی در طول برنامه چهارم در نظر گرفته شده چقدر است؟ آیا این میزان کفایت می‌کند؟ تاکنون چه پیشنهادهایی در این زمینه داشته‌اید؟

■ ما تا امسال هیچ‌گونه اعتبار ملی نداشته‌ایم. اعتبارها همه در شوراهای برنامه‌ریزی و توسعه استانی تصویب می‌شده و ستاد مرکزی هیچ‌گونه اختیار و نقشی در تأمین اعتبار نداشته است. اما در مجموع به طور متوسط ۲۰۰ میلیارد تومان اعتبار راه روستایی در کشور بوده است. این در حالی است که نیاز به اعتبار خیلی بیش از این ارقام است. هم اکنون حدود ۱۵۰۰ میلیارد تومان دیگر احتیاج داریم تا به راه‌های روستایی رسیدگی کنیم. امسال طرح اعتبار ملی برای اولین بار با پیگیری در مجلس و دولت به تصویب رسید که ۴۲ میلیارد تومان بود و اخیراً هم در مجلس در قالب متمم بودجه ۸۴، ۱۵۰۰ میلیارد تومان دیگر تصویب شد و مجموع اعتبار ملی امسال به رقم ۱۹۲ میلیارد تومان رسید. ما در قالب نیازمندی برای میزان اعتبار سال ۸۵ طرحی به مجلس ارائه کرده‌ایم که سالیانه علاوه بر اعتبارات دولتی ۳۰۰ میلیارد تومان دیگر نیز اعتبار در نظر بگیرند تا پروژه راه‌های روستایی طی چند سال به سرانجام برسد. البته این پیشنهاد هنوز به تصویب نرسیده است. از نظر حجم کاری با ۴۲ میلیارد تومان، ۱۲۰۰ کیلومتر راه آسفالت می‌شود و با ۱۵۰ میلیارد تومانی که مصوب شد حدود ۴۲ هزار کیلومتر تا پایان سال جاری راه آسفالت روستایی خواهیم داشت.

□ این راه‌ها بر اساس استانداردهای بین‌المللی ساخته شده است؟

■ این راه‌ها مطابق آیین‌نامه مشخصات فنی راه‌های روستایی که با همکاری جهاد سازندگی در سال ۶۹ تصویب

روستایا

جانپناه انسان شهرنشین

محسن سرداریان

در یکی از سر چشمه‌های رودخانه جاجرود روستایی قرار دارد که از نظر آب و هوا یکی از بهترین مناطق بیلاقی تهران به شمار می‌آید. دریندسر جایی است بسیار خوش آب و هوا که درکنار اوشان، فشم و میگون یکی از تفرجگاه‌های تهران قلمداد می‌شود. حسنعلی لقای دکتر در معماری با تخصص شهرسازی و استاد گروه شهرسازی و طراحی محیط دانشگاه تهران چند صباحی است که دریندسر را به عنوان محل زندگی خود انتخاب کرده است. ماهنامه دهیارها درباره علل این تصمیم و تأثیرات آن بر زندگی شخصی و اجتماعی، با ایشان گفت‌وگویی ترتیب داده است که می‌خوانید.

□ چه اتفاقی می‌افتد که یک استاد دانشگاه شهر پایتخت را ترک می‌کند و روستا را برای سکونت برمی‌گزیند؟
■ من سال‌های زیادی است که مسائل زیست محیطی را دنبال می‌کنم و نیز به عنوان استاد دانشگاه پایه‌گذار مؤسسات غیر دولتی در ایران بوده‌ام. در سی سال گذشته هم فعالیت‌هایی نظیر جنگل‌کاری مردمی در ارتفاعات و تأسیس انجمن‌های مختلف داشته‌ام. تهران ۱۴ میلیون نفر جمعیت دارد و در سال ۱۴۰۰ جمعیت کل ایران در حدود ۱۲۰ میلیون خواهد بود که حدود ۲۰ درصد آن یعنی چیزی نزدیک به ۲۴ میلیون نفر در تهران زندگی خواهند کرد و اگر روند برنامه‌ریزی ما به همین منوال باشد مطمئن باشید در سال ۱۴۰۰ قابلیت زیستی در تهران وجود نخواهد داشت. هم اکنون آلودگی هوا در تهران چیزی در حدود ۹ برابر حد مجاز است. حال برمی‌گردم به سؤال شما. من هرگاه به روستا می‌روم و هوای تازه تنفس می‌کنم خیلی احساس جوانی می‌کنم و ایده‌های نو در مغزم شکل می‌گیرد. وقتی در شهری مثل تهران هستید انواع آلودگی‌ها، ترافیک و موارد دیگر مانع رسیدن افکار نو می‌شوند. هر تاکسی در تهران سالیانه ۸ حلقه لاستیک مصرف می‌کند. حالا شما خود حساب کنید که چه حجمی از مواد معلق لاستیک وارد ریه‌های ما می‌شوند و می‌مانند. هم اکنون متوسط سن سکنه در تهران به شدت پایین آمده است. من به دلیل اعتقادی که به طبیعت دارم و به علت مطالعات نظری حرفه‌ای در زمینه زندگی با طبیعت و طراحی با طبیعت، به روستا برگشتم. در واقع همین احساس خطرها برای جامعه فردا به زندگی من جهت داد به طوری که اکنون تمامی دروسی را که تدریس می‌کنم درحیطه مسائل مربوط به محیط انتخاب کرده‌ام. فرایند توسعه شهری از دست متخصصان و متفکران خارج است و مسیر ناپهنجاری را طی می‌کند و در سرراشینی سقوط است. ما از بحران‌ها درس نمی‌گیریم. ما به جای تلاش برای حل بیماری به علل بیماری‌ساز می‌افزاییم. فقط سمینار و همایش می‌گذاریم اما در عمل فاقد کارایی هستیم. در حدود ۱۶ سال پیش سمینار حمل و نقل سالم برگزار شد و روی همه محورها بحث شد اما گوش شنوایی وجود ندارد. پس من برای سلامتی خودم هم که باشد باید بتوانم از هوای پاکیزه استفاده کنم و هرگاه در فضای بیرون شهر هستم بسیار پرتوان به کارهایم می‌پردازم، اما در تهران جز سردرد چیزی برابم نمی‌ماند.

نشد و لاجرم آن قانون هم محقق نگردید. اگر مصوبه برنامه سوم عملی شده بود دیگر راهی برای تأسیس باقی نمی ماند. در برنامه چهارم هم وضع به همین منوال بود تا اینکه ما پیشنهاد تصویب اعتبار مذکور را ارائه کردیم. طی این سه سال این مورد را پیگیری کردیم تا اینکه در مجلس ششم و دولت جدید این موضوع مورد بررسی جدی قرار گرفت.

□ هیچ سازمان یا نهاد دیگری در زمینه راههای روستایی اقدام به سرمایه‌گذاری نکرده است؟

■ خیر و طبیعی هم هست. چون سرمایه‌گذاری سودآوری نیست. تاکنون هم غیر از اعتبارات دولتی هیچ سرمایه دیگری برای راه روستایی وجود نداشته است.

□ با توجه به اینکه رسیدگی به وضعیت راههای روستایی، اهمیتی فوق‌العاده در حمل‌ونقل محصولات کشاورزی و شکوفایی اقتصاد روستاها دارد آیا این موضوع موجب اهتمام ویژه به راههای روستایی و یا همکاری سایر سازمان‌ها از جمله وزارت جهاد کشاورزی، نمی‌شود؟

■ هیچ نهاد دیگری با این اداره همکاری نمی‌کند. اما همان طور که گفتید برای انتقال محصولات کشاورزی احتیاج به راههای آسفالت و سالم داریم. بزرگترین دلیل ایجاد راه، بهینه کردن تردد است. در زمان حاضر تردد در مسافت زیادی از این ۴۷ هزار کیلومتر راه شوسه‌ای که در کشور وجود دارد بامشکل مواجه است. دلیل اینکه ما هم اصرار زیادی بر آسفالت کردن راههای شوسه داریم همین است. راههای آسفالت در بلندمدت احتیاج به مرمت پیدا می‌کنند اما راههای شوسه، به ویژه در مناطق کوهستانی، با یک بارندگی یا حوادث جزئی خراب می‌شود. نمونه‌های خیلی زیادی در کشور هست که هزینه بالای حمل‌ونقل اجازه انتقال محصولات کشاورزی را به آنها نمی‌دهد. به هر حال اگر راههای شوسه به آسفالت تبدیل شود علاوه بر سهولت در تردد و جابه‌جایی محصولات کشاورزی، هزینه حمل‌ونقل نیز حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد کاهش پیدا خواهد کرد.

□ تأمین امنیت راههای روستایی برعهده چه نهادی است؟ و اداره راه روستایی در این زمینه چه وظیفه‌ای دارد؟

■ امنیت راهها برعهده پلیس راه است. سال گذشته در جلسه‌ای که با معاونت محترم نیروی انتظامی داشتیم، سؤال کردیم که چه برنامه‌ای را برای زیرپوشش قرار دادن امنیت راههای روستایی دارند؟ ابتدا وقتی آمار احداث راههای روستایی را شنیدند خیلی ابراز تعجب کردند، چون اطلاع نداشتند که این همه راه روستایی در کشور وجود دارد. بعد هم ابراز داشتند که ما هیچ برنامه و توانی برای زیر پوشش قرار دادن راههای روستایی نداریم. چون در ۲۵ هزار کیلومتر راه اصلی هم که داریم با مشکل مواجهیم چه رسد به راههای فرعی و بعد هم روستایی. بنابراین برنامه خاص در این زمینه وجود ندارد.

□ گویا مسائل و مشکلات روستاها در کمترین سطح اهمیت قرار دارد!

■ درخصوص مشکلی که شما هم به آن اشاره کردید باید بگویم دلیل اصلی این است که یک متولی خاص برای جاده‌های روستایی در کشور وجود ندارد. یکی از بحث‌های اخیر در مجلس همین است که دولت را موظف کرده است تا طی ماده واحده‌ای متولی مشخصی را برای روستاهای کشور در همه امور تعیین کند و گویا طی هفته گذشته به تصویب رسیده است. بر این اساس دولت موظف شده است تا ۳ ماه آینده متولی خاصی را برای روستاها تعیین کند. این مجموعه در سطح کلان با وزارتخانه‌ها مذاکره می‌کند و نحوه همکاری‌ها و وظیفه‌ها را مشخص می‌سازد.

□ لطفاً سطوح مدیریت راههای روستایی از وزارت راه و ترابری تا روستا را معرفی بفرمایید.

■ مجموعه‌ای در وزارت راه و ترابری وجود دارد به نام اداره راه روستایی. در استان‌ها هم اداره کل راه و ترابری یک معاونت راه روستایی دارند. در شهرستان‌ها هم یک اداره شهرستان وجود دارد که همه را تحت پوشش می‌گیرد. این وضع موجود است که البته ما به آن اعتراض داریم. تشکیلات کلان وزارت راه طی این سه سال دائم تغییر یافته و هنوز هم قطعی نشده است. این تشکیلات مصوب نیست و موقت است. ما ترجیح می‌دهیم در وزارت راه معاونت راه روستایی به وجود آید و در استان‌ها هم معاونت مستقل راه روستایی و در شهرستان‌ها هم تشکیلات مستقلی برای راه روستایی تشکیل گردد. البته مجلس هم همین سیاست را دنبال می‌کند ولی هنوز در این زمینه اتفاق خاصی نیفتاده است.

□ با سپاس از شما.

محل از آن استقبال می‌کنند. وقتی کسی پا به پای مردم روستا کار می‌کند، روستاییان به او اعتماد می‌کنند. مردم روستا سخنان کسانی را که فقط حرف می‌زنند، نمی‌پذیرند.

□ پس شما روند فعلی در دهیاری‌ها را مثبت ارزیابی نمی‌کنید؟

■ دهیاری‌ها فعالیت بسیار خوبی در برداشتن موانع زندگی در روستاها داشته‌اند و در این تردیدی نیست. اما من از تمایل به تغییر بافت روستایی به بافت شهری نگرانم. ما باید روی این مسئله حساس باشیم. ما نباید زمین‌های ارزشمند کشاورزی را به ساختمان تبدیل کنیم. دهیاری‌ها باید روی این مسئله حساس باشند و مسئولان نیز باید الگوهای توسعه پایدار روستایی را برای آنها فراهم آورند و به آنها آموزش مداوم بدهند. دهیاری‌ها غیر از پیگیری مسائل و مشکلات روزمره باید دید توسعه‌ای نیز داشته باشند.

□ حضور شما به عنوان یک مقام علمی منشأ چه خدماتی در روستا بوده است و چه تعاملاتی با دهیاری

و شورا داشته‌اید؟

■ من سعی کرده‌ام کتاب‌های ساده زیست محیطی را به روستا ببرم و برای اهالی بحث‌های ساده‌ای را داشته باشم. راجع به آب، اضافه ساختمان و فروختن باغ‌هایشان صحبت کنم و آنها را آگاه سازم. من با اعضای شورای روستا همکاری کردم تا نشان دهم آنها نباید ارزش‌های وضع موجود را نادیده بگیرند. به همین دلیل در آنجا خانه جدید ساخته‌ام بلکه یک خانه روستایی را با مصالح محلی در ترکیب با اسکلت ضد زلزله، مرمت کرده‌ام و این را عملاً به مردم یاد داده‌ام. روستاییان می‌بینند که من چگونه تیر چوبی را با اسکلت فلزی کنار هم گذاشته‌ام و از چوب تبریزی برای سقف استفاده کرده‌ام. این برای آنها یک کلاس عملی است. بنابراین من در روستا یک معلم کاربردی هستم. من نحوه کار با چوب تبریزی را برای آنها توضیح دادم. تخته تبریزی و یک مش فلزی با شش سانتی‌متر بتن، که بهترین سقف ضد زلزله را در اختیار ما می‌گذارد. آسفالتی که در کوچه‌های روستا انجام شده بود پس از مدت کوتاهی از بین رفت و من با استفاده از لاشه سنگ‌هایی که دور ریخته می‌شد کوچه‌مان را به طول ۲۰۰ متر سنگ چین کردم و به شورا پیشنهاد دادم که شما به مردم بگویید بتن را ما می‌دهیم تا شما کوچه‌ها را سنگ فرش کنید. من دیوار کاهلی خانه‌ام را خراب نکرده‌ام و از این دیوار به عنوان عایق بین دیوارها استفاده کرده‌ام. به همین علت بدون استفاده از انرژی زیاد خانه گرم می‌شود. من شیشه دو جداره را به روستاییان معرفی کرده‌ام و از مصرف سوخت کاسته‌ام. با ساخت شومینه دو جداره که درونش آتش است و از کناره‌هایش هوای سرد وارد می‌شود و از بالا هوای گرم خارج می‌گردد. یعنی آتشگاه چدنی از بدنه شومینه جدا است. به مردم آموزش داده‌ام. همین‌گویی مرمت من باعث جلوگیری از تخریب چندین خانه روستایی شده است. این باعث خوشحالی من است چون می‌بینم که این شیوه بهترین روش ترویج است. به علاوه اینکه از مواد سنتی استفاده کرده‌ام. من برای درون و بیرون ساختمان از چیزی شبیه کاهگل استفاده کرده‌ام یعنی از کاه و رنگ‌های طبیعی از قبیل اخرا و گل ماشی به همراه سیمان استفاده کرده‌ام و شکلی کاملاً طبیعی برای دیوارهای خانه به وجود آورده‌ام.

□ آیا نخبگان فقط در سنین بالا می‌توانند به روستا برگردند یا این امکان وجود دارد که جوانان تحصیل کرده

هم به روستا برگردند؟

■ جابه‌جایی جمعیت در جامعه، آزاد است. ما باید سرمایه‌گذاری کنیم تا مثلاً فارغ التحصیلان رشته کشاورزی را در تعاونی‌های کشاورزی و تولیدی سازماندهی کنیم. اینها هستند که روستا را آباد می‌کنند. اگر روستایی اصرار دارد که برای تحصیل خود یا فرزندانش در دانشگاه به شهر بیاید اشکالی ندارد و باید بیاید. اما باید امکاناتی فراهم شود تا این فارغ التحصیل به روستا بازگردد. هر کس باید به جایی برود که قابلیت توسعه دارد. در شهرهای بزرگ هیچ کس زندگی نمی‌کند، بلکه زندگی‌اش را کوتاه می‌کند.

□ با سپاس از شما.

□ حضور یک نخبه در روستا چه پیام‌هایی برای جامعه شهری و جامعه روستایی دارد؟

■ پیام من برای جامعه روستایی این است که آگاه باشید جامعه شهری چه اشتباهاتی کرده است؛ آن اشتباهات نباید تکرار شوند. برای آنها این پیام را دارم که منابع طبیعی خودتان را بشناسید. در واقع احتیاج انسان برای بازگشت به طبیعت نه یک نیاز ایرانی که یک خواست جهانی است و تمام دنیا مسئله طبیعت در شهر را دنبال کرده‌اند. منتها دنیا به صورت جدی پیگیری کرده است. دستورالعمل ۲۱ پیرو مصوبات ریودوژانیرو در ۱۹۹۲ برای ورود به قرن ۲۱ تعریف شد و توسعه پایدار شهری نیز بر همین اساس فراهم شده است. در یک بررسی مشخص شده که سرانه فضای سبز در تهران کاهش یافته و به چیزی در حد ۱/۳ متر رسیده است. در همین زمان پاریس سرانه فضای سبز را از ۵ متر به ۱۰ متر افزایش داده است. برای همین است که در شاخص‌های زیست محیطی که سازمان ملل در سال ۲۰۰۵ ارزیابی کرده کشور ما صد و چهل و ششم شده است. در شاخص‌های توسعه انسانی هم کشور صدم شده‌ایم. چیزی که می‌شود گفت این است که ما کشور خوبی داشته‌ایم اما تا حد بسیار زیادی از آینده‌نگری غافل شده‌ایم. چرا ما باید تجربیات را تکرار کنیم؟ اما پیام من برای اهالی شهر این بوده است که چرا رشد را فقط در شهر جست‌وجو می‌کنید؟ رشد در تأمین خوراک دنیای آینده است و این امر در روستا می‌تواند اتفاق بیفتد. مسئله مهم در رفتن من به روستا ایجاد یک الگوی زیستی برای مردم شهر است. من در اندیشه حفظ محیط زیست برای محیط زیست نیستم بلکه در فکر حفظ محیط زیست برای انسانم. ما باید یاد بگیریم که از ثروت‌مان به تدریج استفاده کنیم.

□ حضور و فعالیت دهیاری‌ها را در روستاها در این چند ساله چگونه ارزیابی می‌کنید؟

■ اتفاقاتی دارد می‌افتد. اما متأسفانه دهیاری نیز به نوعی الگوی شهری را دنبال می‌کند و من نگران این مسئله هستم. متأسفانه اولین تفکری که شکل می‌گیرد تعریض است. تعریض معابر باعث می‌شود فضای شهری به وجود آید. اما آیا می‌شود که در یک محیط شهری تعریض معابر وجود نداشته باشد. من می‌گویم بله، آن مجموعه قابل برنامه‌ریزی است و باید بر مبنای الگوی سواره و پیاده طراحی شود. یعنی تا یک جایی اتومبیل می‌تواند نفوذ کند، اما در هسته و مرکز آن بافت باید فقط دسترسی‌های پیاده وجود داشته باشد. ما قرار است به وسیله مسیرها به یک مقصد برسیم. اما الآن می‌بینیم مسیرها از روی مقاصد می‌گذرند و آنها را که بعضاً مقصدهای ارزشمندی هستند از بین می‌برند. که نمونه‌اش رادر تجریش و درکه و جاهای دیگر می‌توان مشاهده کرد. ما باید بتوانیم مکانی را در کنار هسته‌های ارزشمند شهری ایجاد کنیم که مردم وسایل نقلیه‌شان را آنجا بگذارند و به صورت پیاده وارد آن مراکز شوند. ما اگر همین تفکر را در روستا هم داشته باشیم، بافت روستا را تخریب نخواهیم کرد. من در سال ۱۳۵۳ برای ۱۵ مرکز روستایی طرح هادی تهیه کردم که در آنها مسیرها و جاده‌ها وارد محدوده روستا نمی‌شوند، بلکه در کنار آن متوقف می‌مانند. ما اگر الگوی شهری را در روستاها پیاده کنیم به زودی هر روستا را تبدیل به یک شهر می‌کنیم. نکته مهم این است که ما روستا را به عنوان مرکز مهم تولید مواد غذایی و محصولات کشاورزی در نظر بیاوریم. الآن خطر جدی این است که تفکر توسعه شهری روستاها را تهدید می‌کند، در حالی که ما باید در روستا روی امکانات توسعه پایدار روستایی، از جمله توسعه مرتع، توسعه اکوتوریسم و مانند اینها تمرکز کنیم. ما باید با حفظ محیط طبیعی امکانات اکوتوریستی را برای قرن‌ها آنجا داشته باشیم. ما از پتانسیل‌های روستایی استفاده نمی‌کنیم چون از افق توسعه پایدارمان بیرون است.

□ آیا خود شما نمونه‌هایی را اجرا کرده‌اید؟

■ بله. مثلاً در استان فارس روستای مارگون که جمعیت کمی دارد اما ثروتی طبیعی همچون آبشار مارگون در آنجا واقع شده است. در نتیجه من طرح پارک کوهستانی مارگون را برای گردشگری و استفاده از آبشار با مشارکت جامعه محلی مطرح کردم. ما در استفاده از مشارکت جامعه محلی در طرح بازسازی زندگی آبریان و صخره‌سازی مصنوعی در روستای سلخ از توابع قشم نیز بسیار موفق بودیم و این طرح به عنوان طرح نمونه سازمان UNDP بخش توسعه سازمان ملل برگزیده شد. من در آنجا با صیادها کار کردم. با آنها قالب ساختم و بتن‌ریزی کردم و شکل هرم مصنوعی را به صورت قطعات مختلف ساختیم و در دریا غرق کردیم تا ماهی‌ها بتوانند در داخل هرم‌ها تخم‌ریزی کنند و مرجان‌ها روی آن رسوب کنند تا صخره‌های مرجانی جدید به وجود آید. این نوع تفکر، پیامی را با خود دارد و اهالی

آشنایی با حریم

(بخش اول)

مقدمه

شکل‌گیری دهیاری‌ها در روستاهای کشور و انجام عملیات عمرانی و خدماتی به دست این سازمان محلی، لزوم شناخت و رعایت حدود حریم مختلف را ضروری ساخته است. این مقاله به منظور آشنایی دهیاران با مجموعه قوانین و مقررات مربوط به حریم در دو بخش نگاشته شده است.

بر اساس ماده ۴ آیین‌نامه مربوط به استفاده از اراضی احداث بنا و تأسیسات در خارج از محدوده قانونی و حریم شهرها مصوب ۱۳۵۵/۱۲/۲۲ ایجاد هر گونه ساختمان و تأسیسات در خارج از محدوده قانونی و حریم شهرها مستلزم رعایت حریم نسبت به راه‌ها، دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، نهرهای عمومی، قنوت و چاه‌ها، مسیل‌ها، خطوط و پایه‌های انتقال نیروی برق، خطوط و پایه‌ها و تأسیسات مخابراتی، پل‌ها و تونل‌های واقع در مسیر راه‌ها یا تأسیسات عمرانی، لوله‌های انتقال نفت و گاز، سدها و کانال‌ها و شبکه‌های آبیاری، خطوط و لوله‌های آبرسانی، تأسیسات نظامی و انتظامی و امنیتی و مرزی، تصفیه‌خانه‌های آب و فاضلاب، سیل‌بندها و سیل‌گیرها و سایر تأسیسات عمومی و عمرانی و ابنیه و آثار تاریخی است. در این بخش از مقاله ضمن ارائه تعریفی کلی از حریم، به بررسی قوانین مربوط درخصوص برخی از این حریم‌ها پرداخته می‌شود.

حریم

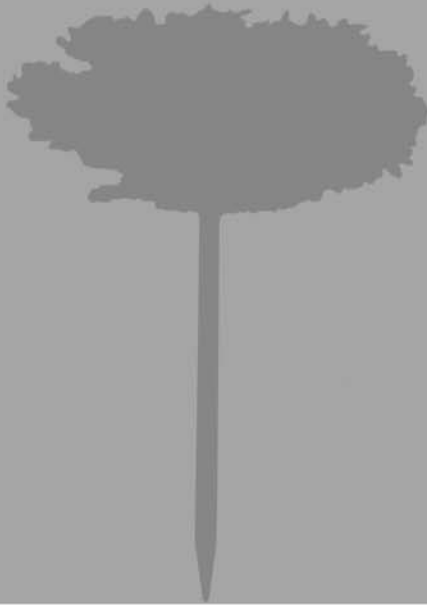
معنی لغوی حریم "بازداشتن از" و یا "منع" است. این کلمه عربی در ماده ۱۳۶ قانون مدنی بدین صورت تعریف شده است: «حریم عبارت از مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آنها و جلوگیری از ضرر ضرورت دارد». این منطقه به دلیل احترامی که افراد باید به حق حریم بگذارند و نمی‌توانند به آن تجاوز کنند حریم نامیده می‌شود. اگر کسی باغ و منزل مزرعه و چاه آب و قنات احداث کند، مقداری از اراضی به خودی خود برای کمال انتفاع، حریم محسوب خواهد شد که میزان آن با توجه به عوامل مختلف تغییر خواهد کرد. طبق ماده ۱۳۹ قانون مدنی: «حریم در حکم ملک صاحب حریم است و تملک و تصرف در آن که منافی باشد با آنچه مقصود از حریم است بدون اذن از طرف مالک صحیح نیست و بنابراین کسی نمی‌تواند درحریم چشمه و یا قنات

علیرضا نجفی
کارشناس ارشد عمران

آموزش

- آشنایی با حریم (بخش اول)
- برنامه‌ریزی یکپارچه دسترسی روستایی
- گشت‌وگذار در اینترنت

سیلاب رودخانه نکا تاریخ وقوع: ۷۸/۵/۴

تلفات ۳۶ کشته ۲۵۰ مجروح

خسارات: ۴۲۰ میلیارد ریال

میزان بارش: ۸۱ میلی متر

دلایل تشدید خسارات: تجاوز به حریم و بستر

رودخانه

دیگری چاه یا قنات بکند ولی تصرفاتی که موجب تضرر نشود جایز است؛ زیرا این امر تجاوز به حق ثابت سابق است. مثلاً مطابق ماده ۱۳۸ قانون مدنی «حریم چشمه و قنات از هر طرف در زمین سخت ۲۵۰ گز (۱) و در زمین رخوه ۵۰۰ گز است لیکن اگر مقادیر مذکور در این ماده برای جلوگیری از ضرر کافی نباشد به اندازه‌ای که برای دفع ضرر کافی باشد به آن افزوده می‌شود». به عنوان مثال اگر در مجاورت یک چاه آب، چاه دیگری حفر گردد آبدهی چاه اول کاهش می‌یابد. به عبارتی حق ثابت قبلی دچار نقصان می‌گردد. برای جلوگیری از این امر کندن چاه در زمین‌های مجاور و به شعاعی از آن چاه ممنوع خواهد بود؛ که به این زمین‌های مجاور، حریم آن چاه می‌گویند.

حریم و بستر رودخانه‌ها

تنگ ساختن بستر رودخانه‌ها از یک طرف و تخریب پوشش گیاهی حوضه‌های آبریز از طرف دیگر، موجب افزایش وقوع سیل‌های مخرب و تحمیل خسارت‌های جانی و مالی فراوان شده است.

قوانین و مقررات مربوط به رعایت حد بستر و حریم رودخانه‌ها، مسیل‌ها، مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی، سدها، انهار طبیعی و کانال‌های عمومی در واقع قانونمند کردن بخشی از موارد مذکور است تا بتوان خانه رودها را ایمن نگهداشت. در مسائل حریم جنبه‌های حقوقی و فنی، همراه با یکدیگر دارای حائز اهمیت‌اند. این دو عامل کاملاً به صورت پیوسته با هم عمل می‌کنند و کم ارزش جلوه دادن هر کدام از این دو باعث ایجاد مشکلات جانبی خواهد شد. براساس اصل ۴۵ قانون اساسی، مسئولیت حفظ و اجازه و نظارت بر بهره‌برداری از آب‌های دریاها و آب‌های جاری در رودها و انهار طبیعی و دره‌ها و هر مسیر طبیعی دیگر به دولت محول گردیده است.

به استناد ماده قانونی مذکور قانون توزیع عادلانه آب در تاریخ ۶۱/۱۲/۱۶ در ۵ فصل و ۵۲ ماده به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. براساس تبصره یک ماده ۲ فصل اول آن تعیین پهنای بستر و حریم هر رودخانه و نهر طبیعی و مسیل و مرداب و برکه طبیعی در هر محل با وزارت نیرو است (۲). اما طی سالیان گذشته ابزار و اعتبار لازم به منظور تحقق این هدف و حفاظت اراضی حاشیه رودخانه و در صورت لزوم آزادسازی این اراضی، در اختیار وزارت نیرو و سازمان‌های تابع آن قرار نگرفته است و ردیف اعتباری مستقل ملی طرح حریم و بستر مورد تصویب قرار نمی‌گیرد. لذا در زمان حاضر اغلب شرکت‌های آب منطقه‌ای با استفاده از اعتبارات جاری و براساس درخواست متقاضی به صورت موردی و موضعی اقدام به تعیین حریم و بستر می‌کنند که این خود موجب بروز مشکلات فراوانی می‌گردد. شایان ذکر است که یکی از مهم‌ترین دلایل تشدید خسارات سیل، دخل و تصرف غیرمجاز در بستر و حریم رودخانه‌ها و مسیل‌هاست.

به استناد تبصره مذکور و همچنین ماده ۵۱ قانون توزیع عادلانه آب، آیین‌نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی و شبکه‌های آبرسانی، آبیاری و زهکشی در تاریخ ۱۳۷۹/۸/۱۱ تصویب گردید (در تاریخ ۱۳۸۲/۱۲/۱۳ اصلاح شد).

حریم قنوات

حریم قنوات از اولین قوانین و بیانگر احترام مردم ایران به این نوع از منابع آب است و در اکثر این موارد حریم رعایت و حفظ شده است. شایان ذکر است که در حاشیه مراسم ایجاد مرکز بین‌المللی قنات و سازه‌های تاریخی در یزد مورخ (۸۴/۱/۶) (۳) فناوری قنات به نام ایرانیان ثبت شده است (۴). با توجه به نیاز روزافزون جوامع بشری به این مایه حیات، رفته‌رفته توجه جهانیان به نقش قنوات در توسعه پایدار منابع آب جلب شده است. به نحوی که تمام کشورهای شرکت‌کننده در مجمع عمومی یونسکو بدون استثنا تقاضای همکاری و استفاده از خدمات مرکز پیش گفته را دارند. به این ترتیب اهمیت قنات‌داری و حفظ حریم قنوات بیش از پیش آشکار می‌گردد.

اصولاً هر قنات دارای یک چاه مادر (اولین چاه بالادست) و بعد چندین چاه هواکش و محل خروج آب (مظهر قنات) است و یک کوره (گالری) کلیه چاه‌ها را به هم در زیرزمین ارتباط می‌دهد. بعد از خروج آب ادامه قنات به عنوان یک نهر سنتی محسوب می‌گردد و حریم آن با همان مطابقت تعیین می‌گردد. اگر آب با سرعت و شدت کم در جوی جاری شود حجم زیادی از آب به سبب تبخیر و یا جذب شدن در زمین تلف می‌گردد، لذا در صورت کم بودن دبی قنات یا چشمه ابتدا آب را در استخر نخیله آب جمع می‌کنند تا با آزاد کردن آن، آب با سرعت و شدت به سمت روستا و مزارع حرکت کند.

حال بهتر است با تشریح مختصر اجزای قنات به ذکر حریم مربوط به آن پرداخته شود:

مد خواهد بود.

ج - عرض اراضی ساحلی دریاچه رضاییه هزار متر از آخرین حد پیشرفت آب در سال ۱۳۵۳ است؛ لجن‌زارهای متصل به این عرض و نمک‌زارها تا آخرین حد آنها جزو اراضی ساحلی مذکور به حساب می‌آید.

د - عرض حریم دریای خزر شصت متر از آخرین نقطه پیشرفتگی آب در سال ۱۳۴۲ و عرض حریم دریاچه رضاییه شصت متر از آخرین نقطه پیشرفتگی آب در سال ۱۳۵۳ و عرض حریم خلیج فارس و دریای عمان شصت متر از آخرین نقطه مد خواهد بود.

تبصره - عرض حریم و حدود اراضی مستحدث سایر دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور و مدت لازم برای نصب علائم تعیین‌کننده آنها بنا به پیشنهاد وزارت کشاورزی و منابع طبیعی و تصویب هیئت وزیران تعیین می‌شود.

ماده ۲ - کلیه اراضی مستحدث کشور متعلق به دولت است و اشخاص حق تقاضای ثبت آنها را ندارند و در صورتی که نسبت به اراضی مذکور در خواست ثبت شده باشد آن درخواست باطل می‌گردد و ادارات ثبت محل مکلف‌اند تقاضای ثبت اراضی مذکور را از وزارت جهاد کشاورزی یا سایر سازمان‌های دولتی که در آنها تصرفاتی دارند با تأیید وزارت جهاد کشاورزی بپذیرند.

تبصره ۲ - تبصره بند ۹ ماده یک قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع منحصراً مربوط به دریای خزر می‌گردد و کماکان قابل اجراست (۵).

ماده ۷ - حریم منابع مندرج در ماده ۲ قابل تملک و تصرف خصوصی نیست حتی اگر متصرفان این قبیل اراضی، اسناد مالکیت گرفته باشند. ولی استفاده از حریم مذکور برای ایجاد تأسیسات ضروری دولتی که جنبه اختصاصی نداشته باشد با رعایت مقررات آیین‌نامه اجرایی این قانون و تصویب هیئت وزیران مجاز خواهد بود.

ضرورت رعایت حریم دریاها

مشکلاتی را که به تبع عدم رعایت حریم دریاها ایجاد می‌شود، می‌توان در ۲ دسته تقسیم کرد:

دسته اول: مشکلات ناشی از اثر مستقیم فعالیت‌های انسانی بر محیط زیست

تجاوز به حریم دریاها باعث می‌گردد که:

کیفیت پارامترهای زیست محیطی مثل آب و موجودات زنده، تنزل یابد.

طبیعت منطقه از نظر اکوسیستم ساحلی و هیدروسیستم به مخاطره افتد.

پایداری خط ساحلی از نظر فرسایش و رسوبگذاری تضعیف گردد.

منابع طبیعی منطقه (تجدید شونده یا تجدیدنپذیر) تهدید شود.

دسته دوم: مشکلات ناشی از پدیده‌های طبیعی بر فعالیت‌های انسانی

عدم رعایت حریم دریاها باعث می‌گردد که انسان در مقابل پدیده‌های طبیعی از قبیل جزر و مد، فرسایش و

رسوبگذاری، نوسانات سطح آب و طوفان‌های دریایی به شدت آسیب‌پذیر گردد.

برای مشخص کردن اصولی حریم سواحل دریا لازم است نوسانات دوره‌ای سطح آب دریا همچنین مشخصه‌های

زیر در طول خط ساحلی بررسی گردد:

مشخصه‌های فیزیکی (اقیانوس شناسی، خاک شناسی، ریخت‌شناسی ...)

مشخصه‌های بیولوژیکی (موجودات زنده، آبزیان ، ...)

مشخصه‌های انسانی (جمعیت ، توسعه ، کاربری ...).

موارد مذکور با در نظر گرفتن سطوح اطمینان و با توجه به نوع سازها منجر به پهنه‌بندی ناحیه ساحلی می‌گردد.

مصوبه سال ۷۱ شورای عالی معماری و شهرسازی که با توجه به نتایج مطالعات انجام شده از سوی وزارت نیرو

در مورد تغییرات سطح آب دریای خزر ابلاغ شده است، آخرین مصوبه درخصوص پهنه‌بندی ساخت‌وساز در نوار

ساحلی دریای خزر به شمار می‌آید.

حریم خطوط برق

قانونگذار برای خطوط انتقال و توزیع نیروی برق، دو گونه حریم (حریم درجه ۱ و حریم درجه ۲) وضع کرده است.

آب دهی (دبی)

(متر مکعب بر ثانیه) بیش از ۱۵۱۵-۱۰۱۰-۵۵-۲ کمتر از ۲ حریم از هر طرف (متر) ۱۵-۱۲۱۲-۸۸-۶۶-۴۴-۱

حریم لوله‌های آبرسانی:

قطر ۵۰۰ میلی‌متر کلاً ۶ متر (۳ متر از هر طرف نسبت به محور لوله)

قطر تا ۸۰۰ میلی‌متر کلاً ۸ متر (۴ متر از هر طرف نسبت به محور لوله)

قطر تا ۱۲۰۰ میلی‌متر کلاً ۱۰ متر (۵ متر از هر طرف نسبت به محور لوله)

قطر بیش از ۱۲۰۰ میلی‌متر کلاً ۱۲ متر (۶ متر از هر طرف نسبت به محور لوله).

هر گاه ساختمان شبکه آبیاری و لوله‌های آبرسانی مقدم بر ایجاد راه‌های اصلی و فرعی باشد حریم آنها از طرف وزارت راه باید مراعات گردد و اگر ایجاد راه مقدم بر ساخت شبکه‌های آبیاری و لوله‌های آبرسانی باشد، حریم راه باید از طرف وزارت نیرو رعایت گردد.

کانال، انهار، شبکه‌های آبیاری و زهکشی و احداثی واقع در داخل مزارع و باغ‌ها تا مساحت ۱۰۰ هکتار که برای آبیاری همان مزارع و باغ‌ها مورد استفاده است، دارای حریم نیستند. در مواردی که در طراحی کانال، تأسیسات تبعی (راه سرویس، زهکشی در یک طرف یا طرفین آن) منظور شده باشد، حریم مرتبط با فاصله ۲ متر از منتهی‌الیه تأسیسات مذکور برای حفاظت آنها در نظر گرفته می‌شود.

حریم دریاچه پشت سد‌ها

طبق قوانین موجود میزان حریم دریاچه سد‌های بزرگ ۱۵۰ متر از محیط تر شده بالاترین رقوم آب از خط تراز افقی است. اما در مورد آب‌بندان‌ها و سد‌های کوچک، نیازی به رعایت این مقدار حریم نیست و بهتر است در این گونه موارد بر طبق نظریه کارشناسی با توافق و هماهنگی کارشناسان وزارت نیرو عمل گردد.

حریم سواحل و تالاب‌ها

سواحل دریا به شرط بهره‌برداری صحیح از آنها از جمله سرمایه‌های بزرگ هر کشور به شمار می‌آید. حفظ و حراست از این سرمایه وظیفه درخور توجهی است و می‌بایست با توجه به برنامه‌ریزی و اجرای مناسب طرح‌های ساحلی به حفاظت و بهره‌برداری از آن پرداخت؛ به طور مشابه، تالاب‌ها نیز از نظر زیست محیطی و اقتصادی بسیار با اهمیت تلقی می‌شوند.

رعایت حریم سواحل و تالاب‌ها باعث کنترل پخش آلودگی، فرسایش و رسوبگذاری بر اثر سازه‌های جدید و تغییرات خط ساحلی و در نهایت پایدار ساختن خط ساحلی می‌گردد.

قانون اراضی مستحدث ساحلی مصوب ۵۴/۴/۲۹

ماده ۱- اصطلاحات مندرج در این قانون به شرح زیر تعریف و توصیف می‌شوند:

الف- اراضی مستحدث عبارت است از زمین‌هایی که در نتیجه پایین رفتن سطح آب یا هر نوع جریان آب در کرانه‌های دریا و دریاچه‌ها و جزایر یا در نتیجه پایین رفتن آب یا خشک شدن تالاب‌ها ظاهر و یا ایجاد می‌شوند.

ب- اراضی ساحلی پهنه‌ای است با عرض مشخص از اراضی مجاور دریا و دریاچه‌ها یا خلیج که حداقل از یک سو به کنار دریا یا دریاچه یا خلیج متصل باشد.

ج- تالاب، اعم است از مرداب، باتلاق یا آب‌بندان طبیعی که سطح آن در حداکثر ارتفاع آب از پنج هکتار کمتر نباشد.

د- حریم قسمتی از اراضی ساحلی یا مستحدث است که یک طرف آن متصل به آب دریا یا دریاچه یا خلیج یا تالاب باشد.

ماده ۲- عرض اراضی ساحلی و مستحدث و حریم منابع مندرج در این قانون به شرح زیر تعیین می‌شود:

الف- عرض اراضی مستحدث دریای خزر خط تراز است به ارتفاع ۱۵۰ سانتی‌متر از سطح آب در آخرین نقطه پیشرفت آب دریا در سال ۱۳۴۲؛ ولی در نقاطی که این خط به جاده سراسری عمومی ساحلی فعلی برخورد می‌کند، حد اراضی مستحدث، جاده مذکور است.

ب- عرض اراضی ساحلی خلیج فارس و دریای عمان دو کیلومتر از آخرین حد پیشرفت آب دریا در بالاترین نقطه

و ابلاغ حریم آنها؛

- سیاست‌ها و برنامه‌های دولت در جهت حفظ ارزش‌های فرهنگی - تاریخی شهرهای کشور؛ و
- تدوین، تصویب و ابلاغ آیین‌نامه حفاظت از آثار میراث فرهنگی از سوی شورای عالی امنیت کشور متضمن تکلیف به دستگاه‌های دولتی به منظور رعایت قوانین حفظ میراث فرهنگی در هر گونه ساخت‌وساز و اقدامات عمرانی و هماهنگی با سازمان میراث فرهنگی.
شکل ظاهری حریم اثر تاریخی، محدوده یا محدوده‌هایی است که به دقت تعریف شده و بر نقشه مشخص گردیده‌اند.

تعداد و وسعت محدوده‌ها به ویژگی‌های اثر و محیط بستگی دارد و پس از بررسی‌های زیر تعیین می‌شود:
وضعیت اثر از نظر ویژگی‌های زیبایی شناختی، تاریخی و فنی؛

محیط پیرامون اثر و نحوه توسعه آن از نظر ویژگی‌های باستان‌شناختی، تاریخی، معماری، فنی و اقتصادی؛
بررسی گسترده‌تر از نظر زیرساخت‌های منطقه و جایگاه اثر در معیشت منطقه و روش زندگی؛
پیوند دیداری دو سویه میان اثر و محیط؛ و

بررسی امکان وارد آمدن خسارت‌های بالقوه و بالفعل به اثر تاریخی و پیوند آن با محیط مصنوع و طبیعی (پس از انجام بررسی‌های یاد شده، محدوده‌هایی که مشمول معیارهایی همانند هستند، تفکیک می‌شوند و روی نقشه مشخص می‌گردند).

یک طرح حریم از چند گونه حریم تشکیل می‌شود که گونه‌ها و شمار آنها بستگی به ویژگی‌های اثر دارد:

حریم حفاظتی: این حریم برای پیشگیری از فرو ریختن یا آسیب دیدن کل اثر تعیین می‌شود و با توجه به وضعیت کالبدی اثر و مخاطرات محتمل بر آن تغییرپذیر است. در این حریم، فعالیت‌ها، استحداثات و کاربری‌های آسیب‌رسان به اثر و ضوابط آنها روی نقشه بر شمرده می‌شود.

حریم بصری: این حریم برای حفظ و ارتقای پیوند دیداری دو سویه میان اثر تاریخی با بستر طبیعی و مصنوع آن - دید از اثر تاریخی به بیرون و دید از بیرون به اثر تاریخی - و پیشگیری از هرگونه گسست در چشم‌انداز تدوین می‌شود. حریم بصری در طول زمان کمتر دچار دگرگونی می‌شود.

حریم کاربردی: این حریم برای تضمین آینده پویای اثر در بستر طبیعی و مصنوع و تبدیل اثر تاریخی و محدوده پیوسته به آن، به کانونی فعال که ترویج‌کننده زندگی جمعی باشد و برای تقویت پیوستگی و همگنی کارکردهای محیط و مراکز تاریخی، مد نظر قرار می‌گیرد.

دخالت‌های غیراصولی در عرصه‌ها و حرایم آثار فرهنگی برابر مواد ۵۵۸ لغایت ۵۶۹ از قانون مجازات اسلامی و تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، جرم محسوب و مرتکب مشمول مجازات‌های قانونی خواهد بود.

تجاوز ساختمان برج جهان نما به حریم بصری
میدان نقش جهان

حریم درجه یک نواری است به عرض مشخص شده در نقشه‌ها و جداول که شروع آن در هر طرف مسیر، از فاز کناری خط آغاز می‌شود. در حریم درجه یک اقدام به هر گونه عملیات ساختمانی و ایجاد تأسیسات مسکونی و دامداری و یا باغ و درختکاری و انبارداری و حتی دیوارکشی تا هر ارتفاع ممنوع است.

حریم درجه دو، دو نوار در طرفین حریم درجه یک و متصل به آن است. فواصل افقی حد خارجی حریم درجه ۲ از محور خط در هر دو طرف در نقشه و جداول مربوط به آن آمده است. در حریم درجه ۲ فقط ایجاد تأسیسات اعم از مسکونی و صنعتی و مخازن سوخت تا هر ارتفاع ممنوع است.

گفتنی است که اگر در نقشه‌ها و جداول حریم‌های مذکور نیامده باشد می‌توان طبق اشکال زیر - که در آن عدد بزرگ‌تر معرف حریم درجه ۲ و عدد کوچک‌تر بیانگر حریم درجه ۱ است - عمل کرد.

حریم شبکه ۲۰ کیلو ولت و فشار ضعیف

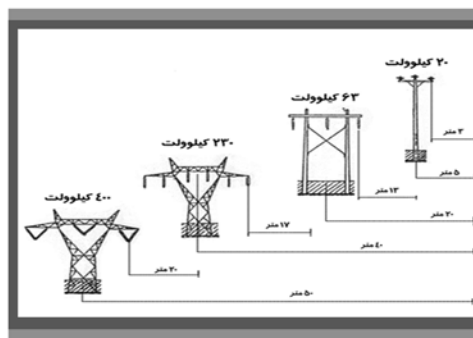
حریم الکتریکی سیم‌های برق فشار ضعیف از ساختمان و اسکلت‌ها ۱/۳۰ متر است و در جایی که فاصله کافی نیست در مورد فشار ضعیف از سیم روپوش‌دار استفاده می‌شود.

حریم الکتریکی سیم‌های برق ۲۰ کیلو ولت از ساختمان و اسکلت‌ها ۳ متر است که در داخل شهرها با ۳۰ درصد تخفیف حداقل ۲/۱۰ متر خواهد بود.

قسمتی از قوانین و مقررات حریم خطوط برق

چنانچه در مسیر و حریم خطوط انتقال و توزیع نیروی برق و حریم کانال‌ها و انهار آبیاری، احداث ساختمان و یا درختکاری یا هر نوع تصرف خلاف مقررات رفتار شود، سازمان‌های آب و برق بر حسب مورد با اعطای مهلت مناسب با حضور نماینده دادستان، مستحذات غیرمجاز را قلع و قمع و رفع تجاوز خواهند کرد. نیروی انتظامی مکلف است که به تقاضای سازمان‌های ذی‌ربط برای اعزام مأموران کافی و انجام وظایف اقدام کند.

اعطای پروانه ساختمان و انشعاب آب و برق و گاز و سایر خدمات در مسیر و حریم موضوع ماده مذکور ممنوع است.

آثار ثبتی و حرایم

در اجرای بند ۱۲ از ماده ۲ اساسنامه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور مصوب مجلس شورای اسلامی و در حدود موارد مربوط به آن از قانون راجع به حفظ آثار ملی و با رعایت مقررات آیین‌نامه اجرایی قانون گفته شده، آثار فرهنگی، تاریخی و ملی با فضاهای پیرامونی آنها - که از خود اثر جدایی‌ناپذیر است - تعریف می‌شوند؛ که بدون آنها هویت‌شان مخدوش می‌گردد و ارزش فضایی آنها به شدت کاهش می‌یابد (مفهوم حریم آثار ثبتی). در مورد اهمیت حفظ آثار فرهنگی تاریخی و پاسداری از هویت و ارزش فضایی آنها، موارد ذیل خاطر نشان می‌گردد:

- توصیه‌های رهبر معظم انقلاب در مورد حفظ فضاهای قدیمی و الگو گرفتن از آنها در معماری جدید؛

- اساسنامه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (مصوب مجلس شورای اسلامی) در مورد حفظ ارزش‌ها و تعیین

برنامه ریزی یکپارچه دسترسی روستایی

مقدمه

یکی از ویژگی‌های سکونتگاه‌های انسانی پویایی آن است. این پویایی در فضای روندهای زمانی به مدد تبادلات، تغییر شکل‌ها، و نقل و انتقال‌هایی صورت می‌پذیرد که همواره خود را به صورت جابه‌جایی جمعیت، جریان کالا، انرژی، اطلاعات و سرمایه نشان می‌دهد. در این میان نقش شبکه‌های ارتباطی به ویژه سیستم حمل‌ونقل روستایی در توسعه مناطق روستایی تأمل برانگیز است، زیرا این سیستم به عنوان عناصر پیونددهنده سکونتگاه‌های روستایی با همدیگر و با سایر سکونتگاه‌ها نقش بسزایی در فرایند تبادل اطلاعات، دسترسی به منابع توسعه، بازار، خدمات و تسهیلات و مانند اینها در سطح ناحیه دارند که تأثیر آن در رفاه اجتماعی-اقتصادی و به طور کلی در توسعه روستایی بر هیچ‌کس پوشیده نیست. برای این منظور ابتدا به سهم جمعیتی روستاها از جمعیت کشور اشاره‌ای مختصر خواهد شد. که به دلیل حجم بالای آن دارای نیازهای زیربنایی عمده‌ای برای توسعه هستند. و در مباحث آتی به تأثیر سیستم حمل‌ونقل روستایی و رویکردهای موجود پرداخته می‌شود.

جمعیت روستایی ایران و تحولات آن

جمعیت روستایی در جهان در سال ۲۰۰۰ برابر با ۳ میلیارد و ۲۲۸ میلیون و ۸۰۰ هزار نفر (۵۷ درصد کل جمعیت دنیا) بوده است. در ایران در سال مذکور ۴۲ درصد از کل جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کرده‌اند و این نشان دهنده اهمیت روستا به عنوان مرکز تولید و تأمین مواد اولیه و مواد غذایی جمعیت کشور است. جمعیت ایران در آخرین دوره سرشماری که در سال ۱۳۷۵ انجام گرفته است ۶۰/۰۵۵/۴۸۸ نفر بوده که تعداد جمعیت روستایی کشور در آن سال به ۲۸/۷ درصد و حدود ۲۳ میلیون نفر می‌رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵). تعداد آبادی‌های دارای سکنه کشور در سال ۱۳۷۵ معادل ۶۸۱۲۲ مورد است که ۴۴۱۰۳۶۸ خانوار در آنها سکونت دارند (جدول ۱). طبق برآورد مرکز آمار، جمعیت کشور در سال ۱۳۸۴ بیش از ۶۸ میلیون نفر است که ۲۳ میلیون نفر از آنها در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و نقش مهمی در پراکنش فضایی جمعیت و اقتصاد ملی دارند.

جدول ۱- جمعیت کشور به تفکیک شهری و روستایی در سال‌های مختلف (میلیون نفر)

عنوان	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۰	۱۳۷۵
کل جمعیت	۱۸/۵	۲۵/۸	۳۳/۷	۵۱/۴	۵۵/۸	۶۰
شهری	۵/۹	۹/۸	۱۵/۹	۲۸/۸	۳۱/۸	۳۶/۸
روستایی	۱۳/۰	۱۶/۰	۱۷/۸	۲۲/۶	۲۴/۰	۲۳/۲
رشد جمعیت در دوره (%)	-	۳/۱۳	۲/۷۱	۳/۹۰	۲/۴۶	۱/۴۷

جمعیت غیرساکن در مناطق روستایی در نظر گرفته شده است. مأخذ: مرکز آمار ایران سال‌های ذکر شده

جمشید عینالی - اعظم بیگدلی
دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی
کارشناس زبان انگلیسی

پانوشت:

- ۱- واحد طول در قدیم، که معادل ۲۴ انگشت بوده (یک گز تقریباً معادل یک متر است).
- ۲- خلاصه مراحل اجرایی تعیین حریم و بستر رودخانه‌ها عبارت‌اند از:
  - تهیه نقشه‌های توپوگرافی و مقاطع عرضی و سایر اطلاعات پایه و خدمات کارفرمایی مورد نیاز؛
  - انجام مطالعات تخصصی؛
  - تهیه و ترسیم نقشه‌های محدوده حریم و بستر و ایجاد بانک اطلاعاتی و سیستم جغرافیایی مرتبط؛
  - پیاده‌سازی صحرایی (رپرگذاری) و نصب تابلوی محدوده مشخص شده حریم و بستر؛ و
  - آزادسازی و رفع تجاوزات صورت گرفته به محدوده قانونی بستر و حریم رودخانه‌ها.
- ۳- ۵۵ درصد آب مورد نیاز استان یزد از طریق قنات تأمین می‌گردد.
- ۴- با وجود اینکه اکثر تمدن‌های باستانی در کنار رودهای بزرگ همچون نیل و یانگ تسه و دجله و فرات و هوانگهو... شکل گرفته است، ایرانیان بدون اتکا به رودخانه‌های عظیم به امپراتوری عظیم مبدل گشتند، جهش چشمگیر امپراتوری ایران را مدیون قنات می‌دانند. اصطلاحات تمدن کاریزی یا تمدن هیدرولیک ناظر به این معنی‌اند.
- ۵- تبصره بند ۹ ماده یک قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶/۵/۲۵: آن قسمت از اراضی ماسه‌ای ساحلی دریا تا حدود ۳۰۰ متر از حریم دریا مشروط بر آنکه از جاده ساحلی تجاوز نکند ولو آنکه واجد شرایط مذکور باشد، مشمول تعریف اراضی جنگلی و مرتع (مشجر و یا غیرمشجر) نخواهد بود.

منابع

- مجموعه کامل قوانین و مقررات محشای اراضی، جنگل‌ها، آب، کشاورزی؛ تالیف غلامرضا حجتی اشرفی.
- آیین‌نامه طرح هندسی راه.
- نشریه ۱۶۱ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

<http://www.bargh-gmaz.ir/laws.htm>
<http://www.spk-gov.ir/Enactment%20List.asp?CP=8>
<http://to-miras.ir/index2.htm>
<http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1309>
<http://www.ea-rah.ir/gavanin/elhag.asp>
<http://www.tnwdc.com/harim.as>
http://www.thr-ww.com/public/4_4_s1.html#2
<http://www.qanat.info/introduction.htm#top>
<http://mellat.majlis.ir/archive/1382/MOSAVABAT/FEHREST2.HTM>
<http://www.iranrivers.com/rivers/RiverProtectionLaw/standards.htm>
<http://www.iranrivers.com/Coastal/talab.htm>

دارد و عامل مهمی در توسعه صنعت، گسترش تجارت، ارائه و دسترسی به خدمات آموزشی، بهداشتی و تبادل افکار به شمار می‌آید.

یکی از اهداف اصلی توسعه روستایی در راهبرد جدید توسعه روستایی، بالا بردن قابلیت تحرک و دسترسی روستاییان به منابع توسعه خارج از روستاست که در راستای فقرزدایی، کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، همگامی و همراهی آنان با تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و فنی است. به این ترتیب ضمن تأمین زندگی مطلوب همراه با فرصت‌های اقتصادی برای روستاییان، سکونتگاه‌های روستایی به مکان‌های شاداب، پایدار و جذاب برای کار و زندگی تبدیل می‌گردد. این اهداف با افزایش تولیدات کشاورزی و فروش مازاد محصولات مرتبط‌اند و ساخت، ترمیم و توسعه راه‌های روستایی به عنوان یک کار زیربنایی زمینه را برای دستیابی به این اهداف فراهم می‌کند.

۲- کاستن از تأثیرات انزوای جغرافیایی

نقش حمل‌ونقل، تسهیل دسترسی مردم به کالاها، خدمات و اطلاعات است. وجود حمل‌ونقل پیشرفته و توسعه‌یافته باعث کاهش تأثیرات انزوای جغرافیایی و اجتماعی در بین جوامع محلی و روستایی می‌شود. مردم بدون توجه به محل جغرافیایی زندگی خود به طیف متنوعی از خدمات، کالاها، و اطلاعات نیاز دارند تا خود را برای زندگی بارور و سازنده اجتماعی و اقتصادی آماده کنند. حمل‌ونقل به طور اساسی و پایه‌ای با بهبود قابلیت تحرک افراد و کالاهایی که آنها نیاز دارند مرتبط است. نتایج حمل‌ونقل پیشرفته در جابه‌جایی سریع‌تر، ایمن‌تر، ارزان‌تر و قابل اعتمادتر و بسیار راحت‌تر مردم و محصولات آنان است. ایجاد و توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای، پیش‌بینی نیازها و پاسخگویی به نیازهای بازار (عمومی و خصوصی) بر استفاده از جاده استوار است.

مطالعه صورت گرفته در استان گلستان نشان می‌دهد که افزایش سرمایه‌گذاری دولت در توسعه زیرساخت‌های ارتباطات از قبیل جاده‌ها و تلفن منجر به پیدایش پدیده تاکسی تلفنی روستایی شده است؛ که پدیده‌ای جدید در سیستم حمل‌ونقل روستایی به شمار می‌آید که در کنار سایر وسایل حمل‌ونقل فعالیت دارند. بررسی‌های نگارندگان در مناطق روستایی استان زنجان نیز این یافته را تأیید می‌کند و می‌افزاید که شکل حمل‌ونقل مسافر به تدریج از استفاده از مینی‌بوس به سواری‌های مسافرکش تغییر یافته است که اهمیت آن در صرفه‌جویی زمانی بسیار زیاد است.

۳- توسعه حمل‌ونقل و فقر

فقدان دسترسی یکی از دلایل بسیار مهم فقر مناطق روستایی است، زیرا یکی از عواملی است که مانع موفقیت برنامه‌های کاهش فقر در مناطق روستایی می‌شود. حتی در بیشتر موارد فقدان دسترسی را می‌توان یکی از مهم‌ترین موانع توسعه جامعه به شمار آورد. تحقیقات صورت گرفته نشان دهنده وجود رابطه بین قابلیت دسترسی و فقر در جامعه است. مطالعه‌ای در فیلیپین که رابطه قابلیت دسترسی را با سطوح درآمدی بررسی کرده است بیان می‌کند که "به طور آشکار به نظر می‌رسد که رابطه اصلی بین سطوح دسترسی و سطح درآمد مردم وجود دارد. این امر با تحلیل داده‌های ۹ استان با استفاده از روش ارزیابی کیفی سواحل، زمین‌های پست و دشتی و روستاهای کوهپایه‌ای و کوهستانی به دست آمده است."

مشخصه مهم راه‌های روستایی بهبود آموشد بین سکونتگاه‌های روستایی و وارد ساختن آن در فرایند برنامه‌های توسعه در سیستم ناحیه‌ای است. دسترسی روستاها به روستاهای بزرگ و شهرهای ناحیه‌ای و به تبع آن به شهرهای بازاری و ارتباط آن با سیستم بازار منطقه‌ای و ملی و بازارهای جهانی باعث تحول در اقتصاد تولید معیشتی به اقتصاد تولید برای مصرف خارج از ناحیه روستایی و بازارهای شهری است. در زمان حاضر می‌توان یکی از کارکردهای راه‌های روستایی را افزایش تعامل سکونتگاه‌های روستایی با سکونتگاه‌های شهری در سطح محلی و منطقه‌ای دانست. بررسی‌های محقق در مناطق روستایی شهرستان خدابنده استان زنجان نشان می‌دهد که طی یک دهه اخیر افزایش تعاملات ارتباطی در سطح منطقه باعث افزایش تولید کشاورزی، تولید محصولات صنعتی، تغییر ساخت تولید، استفاده از فناوری‌های جدید در تولید، کاهش هزینه‌های ارتباطات و حمل‌ونقل، افزایش آگاهی‌ها درباره بیمه، استفاده بیشتر از خدمات مالی و اعتباری، بهبود استانداردهای تغذیه، بهداشت و آموزش، ایجاد درآمد و اشتغال، و جز اینها شده است. حتی این امر در بهبود شیوه‌های سکونت و بهسازی محیط زندگی و بالا بردن استحکام آنها نیز اثر مستقیم داشته است بنابراین می‌توان نقش راه‌ها و شبکه حمل‌ونقل روستایی را در تحول و توسعه روستایی بسیار پر رنگ دانست که با خروج روستاها از انزوا آنها را با اقتصاد ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی پیوند داده است.

گذری بر حمل و نقل روستایی در ایران

در کشور ما وظیفه سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های توسعه روستایی از قبیل (راه، برق، آموزش و بهداشت) بر عهده دولت است که در قالب برنامه‌های عمرانی دولت صورت می‌گیرد. با انجام اصلاحات ارضی در برنامه سوم توسعه قبل از انقلاب سازمان‌های مختلفی با اهداف متفاوت وارد مناطق روستایی شدند که هدف اصلی‌شان خروج روستاها از انزوا و وارد شدن آنها در اقتصاد ملی بود. ولی با وجود تلاش‌هایی که صورت گرفت، به دلیل عدم توجه به نیازهای واقعی مناطق روستایی و نداشتن بند اعتبارات مجزا، نتوانستند به توسعه مطلوب مناطق روستایی منجر شوند.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر نگرش مسئولان و برنامه‌ریزان اقتصادی کشور به مناطق روستایی، مبنی بر اعمال سیاست‌های محرومیت‌زدایی از چهره مناطق کمتر توسعه یافته به ویژه مناطق روستایی، در کنار اتخاذ برخی سیاست‌های دیگر، باعث گردید که بخش مهمی از درآمدهای ملی در قالب اعتبارات توسعه به مناطق روستایی کشور سرازیر شود و به برخی از آرمان‌های مساوات‌طلبانه انقلاب جامه عمل بپوشاند. چرا که این گروه دریافت‌ه بودند که بدون ادغام اقتصاد روستایی در اقتصاد ملی نمی‌توان به توسعه همه‌جانبه و پایدار دست یافت. به این منظور برنامه‌هایی برای بهبود ارائه خدمات زیربنایی به ویژه راه و ارتباطات روستایی مدنظر برنامه‌ریزان قرار گرفت، به طوری که بدون توجه به صرفه اقتصادی حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها قسمت اعظمی از روستاهای کشور به خدمات اساسی و زیربنایی تجهیز شدند. در برنامه اول توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور که کشاورزی، اصلی‌ترین زمینه اشتغال و معیشت روستایی به عنوان محوریت توسعه ملی قرار گرفت، این امر ادامه یافت، به طوری که در برنامه‌های دوم و سوم نیز بیشتر مناطق روستایی از زیرساخت‌های توسعه بهره‌مند شدند. در برنامه چهارم توسعه کشور که بر تعامل فعال با اقتصاد جهانی و توسعه دانایی محور استوار است نیز نقش زیرساخت‌های ارتباطی به ویژه سیستم حمل و نقل روستایی در جهت خروج مناطق روستایی از انزوا و اتصال آن به اقتصاد ملی مورد تأکید است، به طوری که در ماده ۲۸ برنامه چهارم توسعه به منظور تقویت اقتصاد حمل و نقل، بهره‌برداری مناسب از موقعیت سرزمینی کشور، افزایش ایمنی و سهولت حمل و نقل بار و مسافر، دولت موظف است در چارچوب «برنامه توسعه حمل و نقل کشور»، اهداف زیر را در برنامه چهارم توسعه محقق کند:

- ۱- تکمیل حداقل پنجاه درصد (۵۰٪) شبکه راه‌های اصلی مرتبط کننده مراکز شهرستان‌ها؛
- ۲- تکمیل حداقل پنجاه درصد (۵۰٪) راه‌های فرعی مرتبط کننده مراکز بخش‌ها؛ و
- ۳- تکمیل حداقل هفتاد درصد (۷۰٪) شبکه راه‌های روستایی مرتبط کننده روستاهایی که بیش از یکصد خانوار جمعیت دارند.

حمل و نقل روستایی و نقش آن در توسعه مناطق روستایی

زیرساخت‌های حمل و نقل یکی از ارکان اساسی اقتصاد هر کشور محسوب می‌شود و با ارکان دیگر از قبیل صنعت، کشاورزی و جز اینها ارتباط لاینفکی دارد. در کشور ما با توجه به شرایط اقلیمی و اقتصادی موجود، حمل و نقل جاده‌ای نسبت به دیگر بخش‌های حمل و نقل از اهمیت بیشتری داشته است. شبکه‌های حمل و نقل می‌توانند نقش عمده‌ای را در جهت دادن به نظام اسکان هر منطقه به عهده داشته باشند و عوامل جمعیت - نظام اسکان - اقتصاد منطقه و عوامل دیگر، از شبکه حمل و نقل تأثیرپذیر هستند. حال با توجه به نقش تعیین کننده حمل و نقل در توسعه روستایی به عنوان جزئی از توسعه ملی به چند مورد از اهمیت آن اشاره‌ای مختصر می‌گردد:

۱- حمل و نقل روستایی و نقش آن در توسعه اقتصادی مناطق روستایی

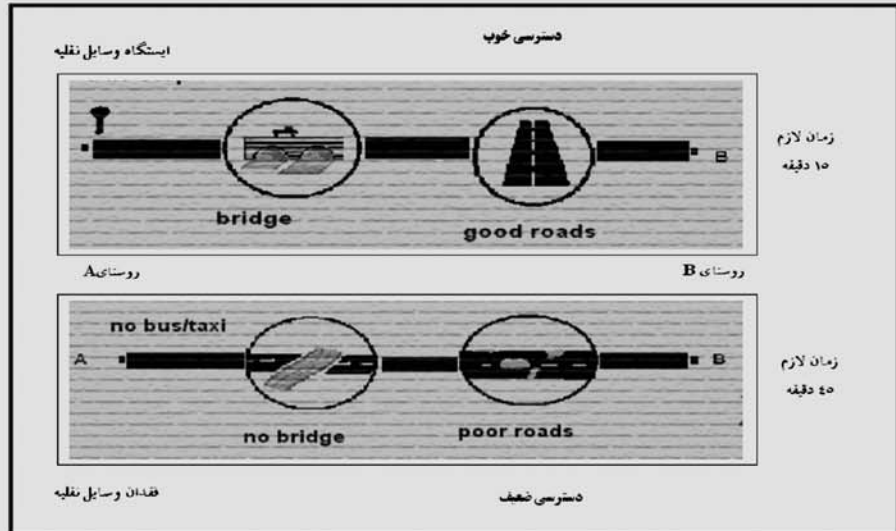
ادغام نواحی روستایی در اقتصاد ملی از طریق ایجاد و گسترش پیوندهای اصلی شهر و روستا به وجود می‌آید. این پیوندها ارتباطاتی هستند که شبکه مورد نیاز برای تسهیل جریان‌های مهم مانند انتقال تولیدات کشاورزی و صنایع دستی به مراکز عمل‌آوری محصولات کشاورزی، توزیع نهاده‌های کشاورزی و یا نشر نوآوری‌ها و عقاید جدید را از مراکز شهری به مناطق روستایی تأمین می‌کنند. گذر از اقتصاد روستایی سنتی به اقتصاد روستایی جدید در مسیر نوسازی اقتصادی مناطق روستایی بعد از اصلاحات ارضی مد نظر دولت قرار گرفت و با پیگیری سیاست محرومیت‌زدایی و قرار دادن کشاورزی به عنوان محور توسعه در برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی باعث توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل روستایی و افزایش تعاملات اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌های شهری و روستایی گردید.

حمل و نقل تقریباً جزء ضروری همه جنبه‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی است زیرا نقش مهمی در بهره‌برداری از زمین، بازاریابی کالاهای تولیدی کشاورزی و صنایع دستی، دسترسی به ثروت‌های طبیعی و مواردی از این قبیل

تحرك پذیری و قابلیت تحرك: این مفهوم با سهولت یا سختی جابه‌جایی مردم، کالاها، و خدمات از یک نقطه روستایی به نقطه دیگر تعریف شده است. این مفهوم به زیرساخت‌های حمل‌ونقل از قبیل ابزارهای مسافرت بستگی دارد (شکل ۱).

شکل ۱: مؤلفه های حمل‌ونقل در قابلیت دسترسی بین روستاهای A و B

قابلیت دسترسی: این مفهوم به عنوان سهولت یا سختی دستیابی به یک کالا و خدمت ارائه شده است و با نحوه دسترسی به خدمات و مکان آن از لحاظ تحرك مرتبط است. (شکل ۲)

شکل ۲: قابلیت دسترسی به کالاها و خدمات مورد نیاز

با مقایسه دو مورد اشاره شده می‌توان نتایج قابلیت دسترسی خوب به کالاها و خدمات را به وجود زیرساخت‌های خوب حمل‌ونقل (از قبیل راه‌ها، جاده‌ها، پل‌ها، و از این قبیل) و خدمات حمل‌ونقل خوب نسبت داد و دسترسی بد و ضعیف را نتیجه وجود جاده‌ها و راه‌های نامطلوب، فقدان پل‌ها و خدمات حمل‌ونقل دانست. به عنوان نتیجه می‌توان گفت که یک فرد در حالت قابلیت دسترسی خوب می‌تواند در فاصله زمانی کوتاه‌تر و با تلاش و هزینه کمتر از روستای A به روستای B دسترسی داشته باشد.

دو شیوه اساسی برای بهبود دسترسی‌های روستایی

اگر حمل‌ونقل روستایی ابزاری برای بهبود بخشیدن به قابلیت تحرك و جابه‌جایی مردم برای دستیابی به خدمات و تسهیلات و امکاناتی است که آنها برای کار و زندگی در محیط روستایی بدان نیاز دارند، بایستی اقدامات برنامه‌ریزی دو شیوه زیر را مدنظر خود قرار بدهند:

کارکرد راه‌ها در توسعه اقتصادی از چهار عامل پشتیبانی می‌کند:

- ۱- تسهیل روند استقرار نظم و قانون با هدف اتصال نقاط روستایی به سایر سکونتگاه‌ها و بازارهای مصرف و افزایش خدمات رسانی به وسیله دولت و افزایش امنیت و کنترل فیزیکی؛
- ۲- تخصصی کردن و در نتیجه گسترش تجارت که عمدتاً در اتصال مراکز تولید و مصرف و جابه‌جایی کالاها و خدمات دیده می‌شود؛
- ۳- تحرک و جابه‌جایی جمعیت و افزایش تحرک عمودی و افقی و گسترش منابع درآمدی؛ و
- ۴- امکانپذیر شدن حمل‌ونقل مازاد محصولات کشاورزی و صنایع دستی از روستاها به شهر.

۴- حمل‌ونقل و نقش آن در دسترسی به خدمات زیرساختی

اهمیت دسترسی در توسعه اقتصادی بر هیچ کس پوشیده نیست و از دیدگاه صاحب‌نظران موارد زیر را می‌توان برشمرد:

- انزوای جغرافیایی یکی از مهم‌ترین موانع توسعه روستایی است، زیرا این عامل با دسترسی کمتر به خدمات بهداشتی و آموزشی نقش بسیار زیادی در پایین بودن بهره‌وری و درآمد مردم ایفا می‌کند و به استحکام و پایایی فقر کمک می‌کند.

- قابلیت دسترسی می‌تواند به عنوان حالت مقابل و ضد انزوای منطقه‌ای دیده شود که جونز (۱) در سال ۱۹۸۱ از آن به عنوان فرصتی یاد کرد که یک فرد در موقعیتی خاص می‌تواند یک فعالیت یا مجموعه‌ای از فعالیت‌های خاصی را در اختیار خود داشته باشد که به انزوای عملکردی و فعالیتی معروف است. بنابراین به نظر می‌رسد که فقدان دسترسی عاملی بسیار مؤثر در فقر است زیرا در وهله اول با سطوح پایین زندگی مرتبط است. اگر این عامل با دسترسی به خدمات بهداشتی سازگاری داشته باشد مردم در شرایط ناسلامتی قرار خواهند گرفت و تأثیرات آن فراگیر خواهد شد. دسترسی محدود به آموزش به دلیل نارسایی آموزشی و اطلاعات اندک، تأثیرات منفی دسترسی را تشدید خواهد کرد. دسترسی با سطوح مختلف فقر و درآمد مرتبط است. عدم دسترسی به بازار، کشاورزان را در فروش مازاد محصول و دسترسی به منابع و نهاده‌ها با مشکلات زیادی مواجه خواهد ساخت و محدودیت دسترسی به اطلاعات در یادگیری شیوه‌های جدید کسب درآمد، بهبود مهارت‌ها و مواردی از این دست منجر به کاهش بهره‌وری خواهد شد.

قابلیت دسترسی

همه خانوارهای روستایی و شهری، فقیر و ثروتمند، نیازمند دسترسی به تسهیلات، کالاها و خدمات برای انجام فعالیت‌ها و رفع نیازهای اساسی، اقتصادی، اجتماعی خود هستند تا از زندگی سودمندی از نظر اقتصادی و اجتماعی بهره‌مند باشند. لغت‌نامه لانگ‌من در تعریف دسترسی می‌گوید: «ابزارها یا روش‌های استفاده درست، دست یافتن و به دست آوردن چیزی». قابلیت دسترسی عناصر زیر را در برمی‌گیرد:

۱- مکان و موقعیت قرارگیری خانوارها؛

۲- مکان و موقعیت استقرار خدمات و تسهیلات و امکانات؛ و

۳- سیستم حمل‌ونقل که دو عنصر فوق را به هم ارتباط می‌دهد.

قابلیت دسترسی روستایی را بایستی به عنوان میزان توانایی و درجه سختی، برای دستیابی و استفاده مردم مناطق روستایی از خدمات و نیازهای ضروری، کالاها و خدمات مورد نیازشان تعریف کرد. دسترسی رابطه معکوس با زمان، میزان تلاش و هزینه ضروری برای رسیدن به مکان‌هایی دارد که مراجعه به تهیه کالاها و خدمات ارائه شده در آنها به صرفه است. نیازهای دسترسی مردم در مناطق روستایی به سه گروه اصلی دسته‌بندی می‌شوند:

۱- نیازهای اساسی از قبیل منابع آب آشامیدنی سالم، منابع سوختی و هیزم، امنیت غذایی و مانند اینها؛

۲- نیازهایی که با جنبه‌های رفاه اجتماعی زندگی روستایی ارتباط دارند از قبیل خدمات بهداشتی، آموزشی و جز اینها؛ و

۳- نیازهای مرتبط با جنبه‌های رفاه اقتصادی زندگی روستایی از قبیل کشاورزی، دامداری، صنایع دستی خانگی و از این قبیل.

فقدان دسترسی باعث بروز محدودیت‌های فراوانی در خصوص فرصت‌هایی است که پویایی رفاه اجتماعی و اقتصادی روستاییان را بهبود می‌بخشد. برای درک بهتر مفهوم دسترسی در توسعه مناطق روستایی بایستی دو مفهوم اصلی زیر را بررسی کرد:

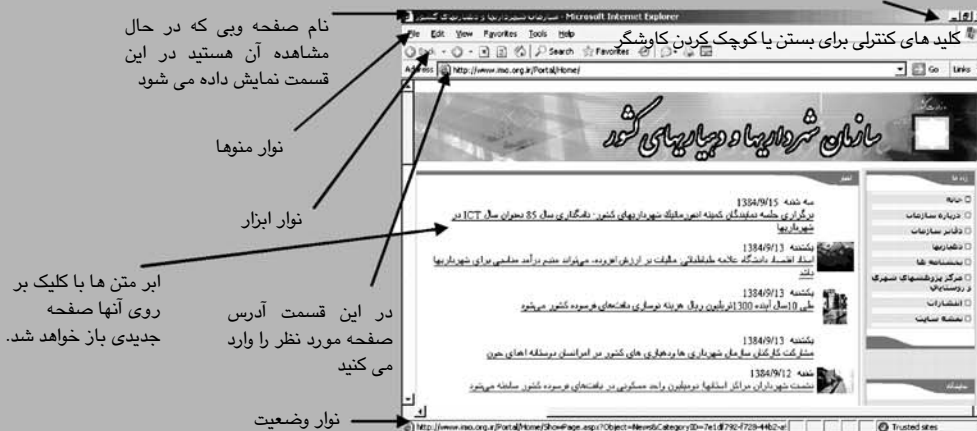

گشت و گذار در اینترنت

همانطور که در شماره پیش گفتیم، برای اتصال به اینترنت نیاز به یک دستگاه کامپیوتر، یک مودم و یک اشتراک اینترنت داریم. اکنون برای استفاده از خدماتی که در اینترنت ارائه می‌شود نیاز به یک نرم‌افزار داریم. به این نرم‌افزار اصطلاحاً کاوشگر گفته می‌شود. در صورتی که شما از سیستم عامل ویندوز برای اتصال به اینترنت استفاده می‌کنید نگرانی در مورد نصب و خرید این نرم‌افزار نداشته باشید زیرا یک نرم‌افزار کاوشگر به طور رایگان در این سیستم نصب شده است. اسم این کاوشگر اینترنت اکسپلورر (Internet Explorer) یا به اختصار IE است که آیکن این کاوشگر را به شکل حرف e آبی رنگ بر روی صفحه نمایش خود مشاهده می‌کنید.

IE یک کاوشگر وب است، بدین معنی که می‌تواند محتویات صفحات وب را در کامپیوترتان نمایش دهد. همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد وب قسمت گرافیکی اینترنت است. صفحات وب با زبان خاصی به نام HTML نوشته می‌شوند. کاوشگرها قادر به ترجمه این زبان هستند.

برای اجرای برنامه IE کافی است بر روی آیکن آن در صفحه نمایش دوبار کلیک کنید. پنجره‌ای که باز می‌شود تقریباً باید شبیه شکل زیر باشد.

برای مشاهده یک صفحه اینترنتی باید آدرس آن را در قسمتی که در شکل نشان داده شده است وارد کنید. به عنوان مثال برای دیدن سایت «سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور» آدرس آن را که www.imo.org.ir است در این قسمت وارد می‌کنیم و کلید Enter را می‌زنیم.

توجه داشته باشید که در اینترنت قسمت‌هایی بنام ابرمتن یا Hyper Link وجود دارند که با کلیک بر روی آنها صفحه دیگری باز می‌شود. ابرمتن‌ها شکل متن معمولی‌اند، اما هنگامی که نشانگر ماوس را بر روی آنها می‌بریم نشانگر ماوس به شکل دست می‌شود و در نوار وضعیت آدرس جایی که با کلیک بر این ابرمتن نمایش داده خواهد شد نمایش داده می‌شود.

اکنون بیایید نگاهی اجمالی بر منوهای موجود در IE داشته باشیم:

• منوی File: در این منو گزینه‌هایی برای باز کردن، ذخیره کردن یا پرینت گرفتن از صفحات وب وجود دارد.

• منوی Edit: در این منو گزینه‌هایی برای کپی کردن قسمت‌هایی از صفحه وب به حافظه موقت سیستم و انتقال آن به یک برنامه دیگر وجود دارد. همچنین در این منو گزینه‌ای بنام Find وجود دارد که به وسیله آن می‌توانید دنبال کلمه‌ای

۱- از طریق ساماندهی بهتر خدمات و امکانات و تسهیلات اساسی و پایه که روستاییان نیاز بیشتری به استفاده از آنها دارند (آب آشامیدنی و سالم، مدارس و خدمات آموزشی، مراکز بهداشتی و درمانی، بازارها و نظایر آن).

۲- از طریق ارتقا و بهبود قابلیت جابه‌جایی مردم مناطق روستایی به طوری که آنها بتوانند آسان‌تر، ایمن‌تر، سریع‌تر، راحت‌تر و با هزینه کمتر به خدمات مورد نیاز خود دسترسی داشته باشند (راه‌های روستایی، وسایل حمل‌ونقل و انتقال کالا، راه‌های پیاده‌رو، و جز اینها).

موارد ذکر شده در شیوه اول را می‌توان از نوع مداخلات و اقدامات غیر حمل‌ونقلی نامید، در حالی که مورد دوم از گروه مداخلات و اقدامات حمل‌ونقلی به شمار می‌آید. دسترسی و حمل‌ونقل در مناطق روستایی به طور آشکار رابطه بسیار نزدیکی با هم دارند.

به طور آشکار بهبود حمل‌ونقل منجر به افزایش قابلیت تحرک و جابه‌جایی می‌شود که تنها یکی از ابزارهای بهبود دسترسی به شمار می‌آید. یکی از صاحب‌نظران معتقد است که « مسئله اصلی این است که درجه رضایت مردم از طریق دستیابی آسان به خدمات حاصل می‌شود. به عبارتی دیگر این مسئله با توجه به میزان توانایی مردم در دستیابی نقاطی که آن خدمات در آنجا ارائه شده است سنجیده می‌شود (با توجه به حمل‌ونقل و قابلیت تحرک). به طور کلی قابلیت دسترسی برحسب سهولت (برحسب زمان، تلاش و هزینه) در برآوردن نیاز به شکلی رضایت‌مندانانه تعریف شده است... و... «حمل‌ونقل در واقع ابزاری برای یک هدف است و هدف اصلی هم به دست آوردن دسترسی بیشتر است» (Kanyama Dixon Fyle, 1998)

جمع‌بندی

با توجه به انزوای جغرافیایی اکثر روستاهای کشور توجه به مقوله حمل‌ونقل روستایی می‌تواند راهگشای ارتباطات فیزیکی میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی باشد. این گونه ارتباطات خود زمینه‌ساز تعامل همه جانبه سکونتگاه‌هاست. توسعه اقتصادی روستا، کاستن از تأثیرات انزوای جغرافیایی، کاهش اثرات فقر اقتصادی و دسترسی به خدمات زیربنایی از جمله مهم‌ترین تأثیراتی است که توسعه حمل‌ونقل روستایی در ارتقای کیفی روستاهای کشور دارد. امید است با توجه همه جانبه به این امر زمینه‌های توسعه همه جانبه روستاهای کشور فراهم شود.

منابع

- آسایش، حسین. کارگاه برنامه‌ریزی روستایی. انتشارات دانشگاه پیام نور. چاپ چهارم. ۱۳۸۲.
- آسایش، حسین. "نظری به تغییرات جمعیت روستایی در ایران (دید آماری)". فصلنامه جمعیت. سال دهم شماره ۳۷ و ۳۸. پاییز و زمستان ۱۳۷۹. (http://www.nocrir.com/fasname/38-37/38-37-f4.htm#_ftnre-f)
- دولفوس، اولیویه. تحلیل جغرافیایی. ترجمه سیروس سهامی. انتشارات رایزن. تهران. ۱۳۷۰.
- سازمان برنامه و بودجه. تبصره ۳۷ لایحه برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران.
- سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و طرح آمارگیری جاری جمعیت سال ۱۳۷۰. مرکز آمار ایران.
- سعدی، حشمت‌الله. اهمیت راه در توسعه روستایی. سنبله. سال ۸، شماره ۷۶. ۱۳۷۴. صفحات ۶۹-۶۴.
- طاهرخانی و عینالی. "ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاہ و توسعه روستایی، مطالعه موردی: روستاهای سجاج، کرسف و گرماب (شهرستان خداآینده)". فصلنامه علمی و پژوهشی مدرس. دانشگاه تربیت مدرس. پاییز ۱۳۸۴.
- مرکز آمار ایران. گزیده اطلاعات آماری، برآورد جمعیت کشور بر حسب مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۸۴. (<http://www.sci.org.ir>)
- نظری، عبدالحمید. نقش دولت در توسعه شبکه ارتباطی و تأثیر آن در تحول سیستم حمل و نقل روستایی با تأکید بر روابط شهر و روستا در ایران (استان گلستان). مجله جغرافیا و توسعه. بهار و تابستان ۱۳۸۳.
- وزارت راه و ترابری. مواد قانونی مرتبط با زیر بخش حمل و نقل جاده‌ای در برنامه چهارم توسعه کشور (ماده ۲۸). <http://www.tto.ir/NewTTO>
- هاو و ریچاردز. راه‌های روستایی و کاهش فقر. سلسله انتشارات روستا و توسعه. شماره ۱۱. ترجمه سید جواد میر و محمد رضا توسلی. ۱۳۷۲.
- Ashoke K. Sarkar, "Integrated Rural Accessibility Planning: Application in Rajasthan (India)". Rural Accessibility Technical Paper (RAPT) Series No.12. International Labour Organization 2005.
- Donnges, Chris; RURAL TRANSPORT AND LOCAL GOVERNMENT UNITS:HOW TO IMPROVE RURAL TRANSPORT FOR THE RURAL POOR? Transport and Communications Bulletin for Asia and the Pacific No.71, 2001.
- Dye Management Group (DMG), Planning for Transportation in Rural Areas, Federal Highway Administration in Cooperation with the Federal Transit Administration, July 2001.
- Geoff Edmonds, Wasted Time: The Price of Poor Access – (Geneva 1998) ILO – Rural Accessibility Technical Papers, No. 3
- ILO/DILG, Rural Accessibility and Income Levels: An Assessment of the Relationship – ILO/DILG Philippines (Manila 1994)
- Tighe, D. and Tom S.; Guidelines Rural Transport Planning – (Geneva 1994) ILO.
- Rainey, D. V. and Murova, O. I., Transportation Infrastructure and Rural Economic Growth, final report, Mack- Blackwell Transportation center.
- Wilson, G. W., Toward a Theory of Transport and Development. In B. S. Houle (Ed.), Transport and Development (London Macmillan, 1973).

پانوش:

1- Gonez

دهیارچی

۵۰

شماره بیستم-آبان‌ماه ۱۳۸۵

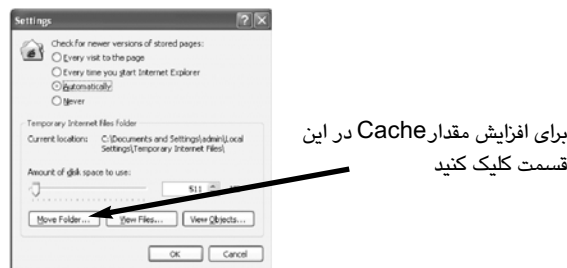
چند نکته برای صرفه جویی در هزینه و زمان:

هنگام استفاده از اینترنت با توجه به نکات زیر می‌توانید در هزینه و زمان صرفه‌جویی کنید. از آخرین نسخه کاوشگر وب استفاده کنید. در نگارش‌های جدیدی که در خصوص کاوشگر ارائه می‌شود، گزینه‌ها و ویژگی‌های بیشتری نسبت به نسخه‌های قبلی به آن افزوده می‌شود. در صورتی که برای اتصال به اینترنت از ویندوز ۹۸ استفاده می‌کنید معمولاً از کاوشگر IE نسخه ۴ استفاده می‌کنید. در صورت استفاده از ویندوز XP از IE نسخه ۶ استفاده خواهید کرد. برای دریافت آخرین نسخه کاوشگر IE به آدرس <http://www.microsoft.com/windows/ie> مراجعه کنید.

در وارد کردن نام آدرس سایت وب دقت کنید. زیرا با اشتباه وارد کردن نام سایت وب در قسمت ورود آدرس، باعث اتلاف وقت خودتان خواهید شد. بنابراین هنگام تایپ کردن آدرس کاملاً دقت داشته باشید. اضافه کردن مقدار Cache (بخوانید کش) پیدا کردن یک سایت وب حتی با داشتن ارتباطی سریع با اینترنت چند ثانیه‌ای وقت می‌برد. برای صرفه‌جویی در زمان، کاوشگر شما به طور اتوماتیک سایت‌هایی را که مشاهده می‌کنید در قسمتی از سیستم شما نگهداری می‌کند که به آن Cache می‌گویند. زمانی که آدرس یک سایت را در قسمت ورود آدرس وارد می‌کنید، کاوشگر ابتدا در Cache به دنبال آن صفحه می‌گردد و در صورت وجود آن صفحه سریعاً آن را برای شما نمایش خواهد داد. با در اختیار داشتن مقدار بیشتری از Cache کاوشگر امکان ذخیره سایت‌های بیشتری را دارد. برای افزایش مقدار Cache، از منوی Tools گزینه Internet Option را انتخاب کنید.

برای افزایش مقدار Cache بر روی دکمه Setting کلیک کنید.

خالی کردن Cache: گرچه استفاده از مقدار بیشتری از Cache مفید به نظر می‌رسد اما توجه داشته باشید که پر بودن Cache شاید باعث بی نظمی در سیستم شما یا اصطلاحاً Crash شود. برای پاک کردن محتوای Cache در قسمت Internet Option گزینه Delete Files... را انتخاب کنید.

انجام دو کار در آن واحد: اگرچه شما یک ارتباط اینترنتی دارید ولی این بدین معنی نیست که در هر لحظه تنها می‌توانید یک کار را انجام دهید. بنابراین می‌توانید با باز کردن چند صفحه وب مجزا به طور همزمان چند کار را در اینترنت انجام دهید.

زمان استفاده از اینترنت: اینترنت را در ساعاتی استفاده کنید که کاربران کمتری از آن استفاده می‌کنند. ساعات آخر شب و اوایل صبح ساعاتی هستند که کاربران کمتری از اینترنت استفاده میکنند

WWW WWW
10101010

خاص در یک صفحه وب بگردید.

منوی View: با انتخاب گزینه‌های موجود در این منو می‌توانید نمای ظاهری برنامه IE را تغییر دهید. مثلاً در قسمت Text Size می‌توانید اندازه متن نمایش داده شده را افزایش یا کاهش دهید.

منوی Favorites: به وسیله گزینه‌های موجود در این منو می‌توانید آدرس صفحات مورد علاقه خود را ذخیره کنید و دفعات بعد به جای وارد کردن آدرس صفحه وب مورد نظر، با انتخاب آن در این منو صفحه مورد نظر خود را مشاهده کنید. برای اضافه کردن صفحه مورد نظر خود در این لیست کافی است دکمه Add to Favorites را انتخاب کنید. منوی Help: در این منو می‌توانید اطلاعات کمکی در خصوص نحوه کار با IE را مشاهده کنید.

نوار ابزار استاندارد:

در این نوار ابزار، کلیدهایی وجود دارد که حاوی دستورات معمول و پرستفاده در منوهای IE است. در ادامه، جدول عملکرد تعدادی از این کلیدها تشریح شده است:

کلید	نام کلید	با کلیک بر این دکمه....
	Back	به صفحه قبلی که آن را مشاهده کرده‌اید باز می‌گردید. در کنار این صفحه یک علامت رو به پایین وجود دارد که در آن لیست صفحاتی که بعد از باز کردن IE مشاهده کرده‌اید نمایش داده می‌شود و با کلیک بر روی هر کدام، صفحه مورد نظر دوباره نمایش داده خواهد شد.
	Forward	می‌توانید صفحه‌ای را که قبل از زدن دکمه Back مشاهده می‌کردید مجدداً مشاهده کنید.
	Stop	عمل بارگذاری صفحه جاری متوقف می‌شود. این گزینه هنگامی مفید است که سرعت نمایش یک صفحه بیش از حد انتظار شماست و یا اینکه نمی‌خواهید جزئیات بیشتری از صفحه‌ای را که در حال نمایش است، ببینید.
	Refresh	صفحه جاری مجدداً از ابتدا از اینترنت دریافت می‌گردد و نمایش داده می‌شود. استفاده از این گزینه هنگامی مفید است که صفحه مورد نظر شما کاملاً از اینترنت دریافت نشده و جزئیات کامل آن قابل مشاهده نیست.
	Home	صفحه آغازین نمایش داده می‌شود. صفحه آغازین صفحه‌ای است که زمانی که شما برنامه IE را اجرا می‌کنید، ابتدا این صفحه نمایش داده می‌شود. نحوه تغییر صفحه آغازین در ادامه توضیح داده شده است.
	Search	در سمت چپ برنامه IE، پنل جستجو آشکار می‌شود. در صورتی که می‌خواهید در اینترنت دنبال سایت‌هایی بگردید که در خصوص موضوع مورد علاقه شما اطلاعاتی دارند، موضوع خود را در این قسمت وارد کرده و کلید Search را بزنید. بدین ترتیب تمام سایت‌های مرتبط با موضوع مورد نظر شما به شکل یک ابرمتن در سمت راست نمایش داده خواهند شد.
	Favorites	پنل Favorites نمایش داده می‌شود. می‌توانید در صورت علاقه صفحات مورد نظرتان را در لیست علاقه مندی‌های‌تان اضافه کنید و دفعات بعد با کلیک بر روی این لیست آنها را مجدداً مشاهده کنید.
	History	در سمت چپ شما پنل History نمایش داده می‌شود. در این قسمت آدرس تمام صفحاتی که تا ۲۰ روز قبل مشاهده کرده‌اید نمایش داده می‌شود.

زیارت، دریک صبح سرد زمستانی

گزارش تصویری شماره ۱۷ ماهنامه دهیارها به سیل در استان گلستان اختصاص داشت. در این شماره تصمیم گرفتیم "گلستان" را تنها از دریچه حوادث قهری نبینیم و یکی از روستاهای زیبای آن را معرفی کنیم. روستای زیارت از توابع بخش مرکزی شهرستان گرگان در مجاورت منطقه جنگلی نهار خوران در ۷ کیلومتری شهر گرگان، موضوع گزارش تصویری این شماره از ماهنامه دهیارهاست.

مرتضی نعمتی

سپیده دم است و روستا گرمی آفتاب را انتظار می کشد

گزارش تصویری

■ زیارت، در یک صبح سرد زمستانی

تولید پنیر یکی از منابع درآمدی روستاست

اهالی روستا به زیبایی خانه های خود اهمیت می دهند

گرایش به ساخت وسازهای مقاوم در روستا

سرما تنها در بیرون از خانه های روستایی حکمرانی می کند

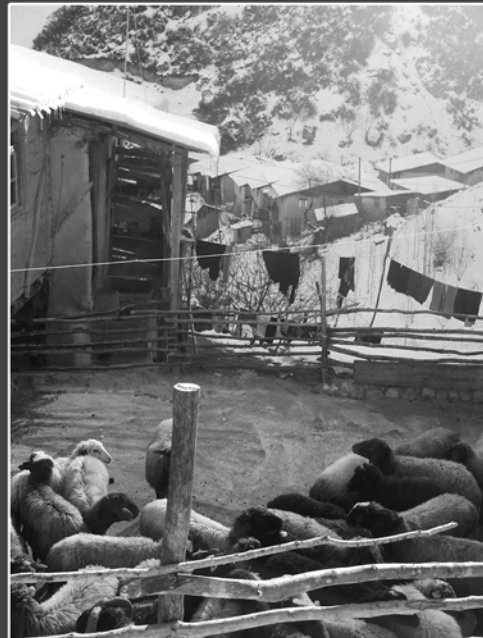

وسیله رفت و آمد در روستا

آغل های کوچک نگهداری گوسفند در روستا

آغاز فعالیت روزانه

تولید عسل در روستا

تمرین ورزش های رزمی در دامنه های مشرف به روستا

امامزاده روستا

کودکان روستا، شاد و بی خیال

راه رفتن در کوچه های یخ زده روستا مهارت خاصی را می طلبد

چشمه آب گرم روستا در جوار کوهستان پوشیده از برف

یک گروه دانشجویی که به قصد تفریح به روستا آمده اند

کوچه های باریک و پیچ در پیچ روستا حافظ حریم و امنیت روستاییان

ایمنی جاده‌های روستایی، چالشی جهانی

بررسی بین‌المللی جاده‌ای در سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^(۱) (OECD)

هر ساله به دلیل تصادفات جاده‌ای در سراسر جهان در حدود ۵۰۰۰۰۰ نفر کشته و ۱۵ میلیون نفر زخمی می‌شوند. این رقم معادل ۱۴۰۰ کشته و ۴۱۰۰۰ زخمی در روز است که اکثر آن در کشورهای توسعه‌یافته رخ می‌دهد. زیان اقتصادی همراه با این مرگ‌ومیرها و آسیب‌های ناشی از تصادفات، بسته به روش به کار گرفته شده برای محاسبه بین یک تا چهار درصد تولید ناخالص ملی در کشورهای توسعه‌یافته برآورد شده است. این ارقام نشان می‌دهند که ایمنی رفت‌وآمد یکی از موضوعات پراهمیت عمومی، اجتماعی و نیز اقتصادی است.

برای مدتی نزدیک به ۳۰ سال ایمنی رفت‌وآمد زمینه اصلی برنامه تحقیقی جاده‌ای در OECD بوده است. OECD سازمانی بین‌المللی است، متشکل از ۲۹ کشور پیشرفته جهان. این سازمان مجموعه‌ای را برای بحث و تعریف سیاست اقتصادی و اجتماعی فراهم می‌آورد. اعضا به مقایسه تجربه‌ها، جست‌وجو برای پاسخ‌دهی به مشکلات مشترک و کار برای هماهنگی سیاست‌های داخلی و بین‌المللی می‌پردازند.

در سال ۱۹۶۸ این سازمان برنامه تحقیقی حمل‌ونقل جاده‌ای^(۲) (RTR) را تعریف کرد تا منجر به تعامل و تبادل میان محققان جاده‌ای ملی از کشورهای عضو شود. در ۳۰ سال گذشته با چرخه‌ای ۴ ساله این برنامه در حال اجرا بوده، گرچه تا به امروز چارچوبی راهبردی‌تر و کارآمدتر یافته است.

در دوره‌های سه ساله برنامه هر بار «کانون‌های فعالیتی» به عنوان محور تحقیق قرار می‌گرفتند. این کانون‌های فعالیتی به منظور بازتاب اولویت‌های اعضا به تدریج در طول زمان تغییر یافته‌اند. این کانون‌ها به وسیله کمیته هدایت‌کننده برنامه، که متشکل از کارشناسان ارشد جاده‌ای و مسئولان سیاسی کشورهای عضو OECD بود، شناسایی می‌شوند. برای مثال برنامه کاری سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۸ سه کانون فعالیتی داشت:

- راهبردهای حمل‌ونقل چند شیوه‌ای پایدار؛

- نمایش عملکرد اقتصادی، زیرساخت حمل‌ونقل و مدیریت؛ و

- ایمنی حمل‌ونقل و محیط‌زیست.

ایمنی جاده‌های روستایی موضوعی جهانی

درخصوص هر یک از این کانون‌های فعالیتی، کمیته هدایت‌کننده برنامه، گروهی را برای عهده‌دار شدن پروژه‌های تحقیقی خاص که به موضوعات مرتبط در اکثر کشورهای جهان می‌پردازد، انتخاب می‌کند. این کمیته گروه متخصصی را متشکل از نمایندگان ۱۴ کشور، برای بررسی مشکلات ایمنی جاده‌ای روستایی در کشورهای OECD تشکیل داده است که در نهایت می‌بایست راهبردهایی را برای کاهش مرگ‌ومیرهای حاصل از تصادفات در این جاده‌ها ارائه می‌داند. یکی از وظایف اولیه گروه متخصص کمی کردن مشکلات ایمنی در جاده‌های روستایی بود. متأسفانه اسنادی که چنین

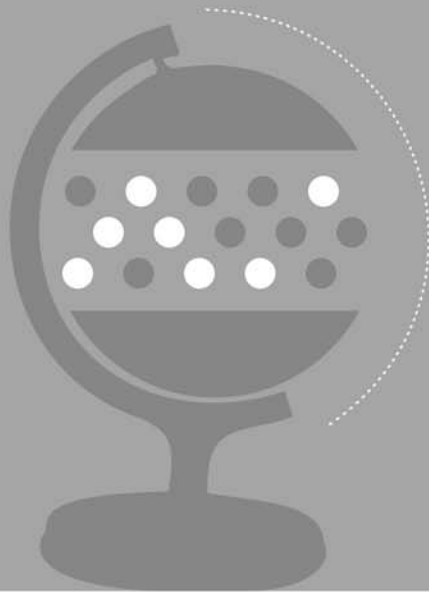
پاتریک هسون

ترجمه و تلخیص: شهرزاد فرزین پاک

روستاهای جهان

- ایمنی جاده‌های روستایی، چالشی جهانی
- راهکارهای انگلستان برای بهبود حمل‌ونقل عمومی روستایی
- رایانه‌های خورشیدی در روستاهای غنا

راهکارهای انگلستان برای بهبود حمل و نقل عمومی روستایی

انگلستان در زمره کشورهای قرار دارد که بافت روستایی و خدمات رسانی در آن دارای اهمیت فراوانی است. از جمله این خدمات می‌توان به حمل و نقل روستایی اشاره کرد که در برنامه ریزی ملی و محلی مورد توجه قرار می‌گیرد و به منظور بهبود شرایط آن پروژه‌های متعددی در سراسر کشور پیاده شده است. از جمله این طرح‌ها، تحقیقی در زمینه نقش بالقوه به اشتراک گذاشتن خودروها (Car sharing) و باشگاه‌های خودرو (چیزی شبیه به آژانس‌های اتومبیل در ایران) است که به منظور افزایش دسترسی گروه‌های دارای شرایط نامطلوب اجتماعی به حمل و نقل روستایی، در همکاری میان دپارتمان حمل و نقل انگلستان و «مجمع اتومبیلرانان»^(۱) این کشور، انجام گرفت. در گزارشی که برای تشریح این طرح تهیه شد مواردی چون افزایش تعداد و اندازه باشگاه‌های خودرو و به اشتراک گذاشتن خودروها در برنامه‌های معمول رفتن به مکان‌های محلی بسته‌ای چون محل کار و مدرسه مورد تأکید قرار گرفته است؛ همچنین به مؤسسات روستایی توصیه شده است به منظور توسعه این نوع فعالیت‌ها که تحت عنوان «برنامه‌های خودروی اجتماعی» معروف‌اند، با انجمن‌های حمل و نقل اجتماعی محلی همکاری کنند. در این میان نقش خدمات اینترنتی نیز برای بهبود کار مورد توجه قرار گرفته است و سایت‌هایی به همین منظور راه‌اندازی شده‌اند. در اقدامی کوچک مقیاس‌تر در این کشور، دپارتمان اجرایی حمل و نقل مسافران یورکشایر جنوبی^(۲)، به تقویت حمل و نقل عمومی روستایی پرداخته است که منجر به دسترسی بهتر روستاییان به امکانات بهداشتی، شغلی، خرده‌فروشی و اوقات فراغت می‌شود. این دپارتمان در طول ۵ سال گذشته موفق شده است نقدینگی بالایی را برای جوامع روستایی دور افتاده‌تر جمع‌آوری کند.

دپارتمان اجرایی حمل و نقل در یورکشایر قصد دارد در مشارکت با گروه‌های اجتماع محلی، بخش‌های عمومی و خصوصی و دست‌اندرکاران بخش حمل و نقل، از طریق ارائه راه‌حل‌های گسترده حمل و نقل عمومی به نیازهای روستاییان پاسخ دهد. از جمله این اقدامات مشارکتی می‌توان به بهبود زیرساخت خیابان‌ها، افزایش انتخاب برای طی مسیر از طریق تعدد خطوط حمل و نقل عمومی برای کاربران، بالا بردن آگاهی از فرصت‌های حمل و نقل عمومی از طریق تبلیغات و کارهای فرهنگی و کار پیوسته برای تقویت سطح خدمات ارائه شده اشاره کرد. در این بین برخی خدمات ویژه ابتکاری نیز به وسیله بعضی مؤسسات روستایی در انگلستان در خور توجه‌اند. برای مثال «طرح سفر اجتماعی»^(۳) در روستاهای بیدولف‌مور^(۴) و نی‌پرسلی^(۵) اقدام به راه‌اندازی مینی‌بوس‌هایی کرده است که برای رفت و آمد بیماران به مراکز بهداشتی به صورت هفتگی به روستاها تردد می‌کند و با امکانات ویژه از جمله صندلی چرخدار افراد را به مراکز مذکور می‌رساند.

پانوش:

- 1-Motorists forum
- 2-South Yorkshire
- 3-Community Travel Scheme
- 4-Biddulph Moor
- 5-Knypersley

منبع:

www.dft.gov.uk
www.rural.links.co.uk
www.sdrtp.org.uk

رایانه‌های خورشیدی در روستاهای غنا

در اقدامی هماهنگ میان مؤسسه اجتماعی روستای پایدار، وزارت آموزش غنا و مدیران روستایی در این کشور رایانه‌هایی که با نیروی خورشیدی کار می‌کنند در مدارس روستایی به کار گرفتند. غنا کشوری است آفریقایی که درصد فقر در آن بالاست و امکانات و تجهیزات رفاهی در این کشور در سطح بسیار پایینی ارائه می‌شوند. بسیاری از روستاهای غنا هنوز برق‌رسانی نشده‌اند و امکان استفاده از هیچ نوع وسایل برقی را ندارند. از جمله این موارد رایانه است که امکان مطالعه و تحقیق را از دانش آموزان روستایی غنایی سلب کرده است. به منظور رفع این مشکل، مؤسسه اجتماعی روستای پایدار اقدام به راه‌اندازی سیستم‌های رایانه‌ای متحرکی کرده است که با نیروی خورشیدی کار می‌کنند. این سیستم‌ها که از طریق وزارت آموزش غنا ارائه می‌شوند، در تمام مدارس روستایی کاربرد خواهند داشت. نصب سقف‌های مخصوص جذب نور خورشید به منظور تأمین نیروی لازم برای کار رایانه‌ها همچنین این امکان را فراهم می‌کند که روشنایی کافی برای مدارس در ساعات پایانی روز تأمین شود. مؤسسه اجتماعی روستای پایدار که سرمایه اصلی لازم برای این کار را فراهم ساخته، متولی پروژه‌های کوچک و بزرگ بسیاری در کشورهای در حال توسعه است که به منظور کمک به روستاییان و از میان بردن فقر به اجرا در می‌آیند. عمده‌تأ استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر و فناوری‌های مناسب در دستور کار پروژه‌های این گروه قرار دارد، که با مساعدت مدیریت‌های روستایی به کار گرفته می‌شود.

منبع: www.thesustainablevillage.com

اطلاعاتی در آنها وجود داشته باشد، در اکثر موارد جامعیت ندارند و در برخی موارد مورد اطمینان نیستند. بنابراین امکان ارزیابی دقیق آسیب‌دیدگی‌ها در جاده‌های روستایی وجود نداشت، گرچه بانک اطلاعات تصادفات در جاده‌های بین‌المللی و سایر منابع مورد استفاده قرار گرفتند و نهایتاً گروه توانست به رقم ۷۵۰۰۰ نفر که سالانه در جاده‌های روستایی کشورهای OECD کشته می‌شوند، دست یابد.

تصادفات در جاده‌های روستایی معمولاً جدی‌تر از تصادفات در جاده‌های شهری هستند که علت آن را می‌توان در سرعت، هندسه جاده‌ای، سطح عملکردی و دیگر عوامل جست‌وجو کرد. در نتیجه به همین نسبت نرخ مرگ‌ومیر در این جاده‌ها بیشتر است. می‌توان گفت آمارها در کشورهای OECD نشانگر آن است که بهبود ایمنی جاده‌های شهری و آزادراه‌ها با موفقیت بیشتری همراه بوده و یا نسبت به جاده‌های روستایی در اولویت قرار گرفته است. خوشبختانه در آمریکا، بهبود ایمنی جاده‌های شهری و روستایی متعادل‌تر است؛ اما نرخ مرگ‌ومیر در جاده‌های روستایی هنوز بالاتر است.

گروه متخصص پس از بررسی‌های متعدد به این نتیجه رسید که مشکل ایمنی جاده‌های روستایی بسیار جدی است و تمام شاخص‌های ایمنی جاده‌ای (اندازه، ریسک و نظایر اینها) نیازمند توجه بیشتر تصمیم‌سازان و جوامع مرتبط هستند. همچنین این گروه متوجه شد که سیاست‌ها و اهداف طراحی شده‌ای به منظور کاهش مرگ‌ومیرهای جاده‌ای در روستاها، در کشورهای OECD و آمریکا وجود ندارند. در نتیجه بررسی‌ها نشان داد که این امر مهم می‌بایست در اولویت قرار بگیرد.

ویژگی‌های ایمنی جاده‌ای روستایی

گروه متخصص برای هرچه شفاف‌تر شدن گزارش خود جاده‌های روستایی‌ای را شناسایی کرد که خارج از نواحی شهری بودند و آزادراه یا جاده‌شان بدون روکش بود. اصول گوناگون بسیار و شیوه‌های اجرایی مختلفی برای دسته‌بندی جاده‌ها به کار گرفته شده بود که شناسایی میزان و ماهیت مشکلات ایمنی جاده‌ای را دشوار می‌کرد و مقایسه ایمنی جاده‌های روستایی در کشورهای مختلف را مشکل می‌ساخت.

به رغم این تفاوت‌ها، واضح است که در سطح بین‌المللی ۷۵ درصد از همه تصادفات در راه‌های جاده‌ای به سه دسته تقسیم می‌شوند: تصادفات تک وسیله‌ای (به ویژه خارج از جاده)، تصادفات از روبه‌رو، و تصادفات در تقاطع‌ها. به هر ترتیب تصادفات جاده‌ای در سراسر شبکه جاده‌ای روستایی پراکنده‌اند و در این شرایط تنها عامل کمک‌کننده، یافتن عوامل است. نتیجه‌گیری اصلی تحلیل OECD این است که خود سیستم جاده‌ای روستایی ویژگی‌هایی دارد که منجر به تعداد بالای تصادفات و ریسک بالای سفر در آنها می‌شود.

ماهیت پراکندگی تصادفات جاده‌ای روستایی افراد بسیاری را به این باور رسانده است که در این موارد صرفاً راننده خطاکار است؛ اما گروه متخصص OECD شواهدی را شناسایی کرده است که این دیدگاه را رد می‌کند و رسیدگی سریع به جاده‌های روستایی را می‌طلبد.

راهبرد ایمنی جاده‌ای روستایی

پس از مد نظر قرار دادن ویژگی‌های ایمنی جاده‌ای روستایی، گروه متخصص پذیرفتند که ایمنی در این جاده کاملاً با ایمنی در آزادراه‌ها و جاده‌های شهری تفاوت دارد و بنابراین نیازمند رویکرد مدیریتی متفاوتی است. چنین رویکردی تقریباً در هیچ یک از کشورهای عضو OECD وجود ندارد. گرچه دانش مربوط به ایمنی در طراحی جاده‌های روستایی امن رو به گسترش است اما هنوز ناقص است. رویکرد تحقیقی سیستماتیک، با بهره‌گیری از شیوه‌ها و ابزارهای پذیرفتنی تحقیقی می‌تواند سرعت توسعه این دانش را شتاب بخشد و نتایج قابل اطمینان‌تر و مفیدتری به دست دهد.

پیشنهاد گروه این بود که هر یک از کشورهای عضو OECD بایستی دارای راهبرد بهبود ایمنی در جاده‌های روستایی باشد. همچنین پیشنهاد آنها این بود که هر کشور برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدتی را بر مبنای تحلیل دقیق مشکلات داشته باشد. چنین طرح‌هایی می‌بایست به بالا بردن آگاهی عمومی درباره ایمنی راه‌های روستایی در میان عموم و سازمان‌های مرتبط توجه ویژه داشته باشند.

توصیه می‌شود در برنامه‌های کوتاه مدت، برنامه مدیریت سرعت حتماً گنجانده شود و در برنامه‌های میان‌مدت اقداماتی برای بهبود زیرساخت‌های جاده‌ای صورت بگیرد. موارد مؤثر و کم هزینه‌ای چون بالا بردن لبه جاده و بهبود وضعیت خطوط، نصب نشانگرهای بازتاب دهنده نور، فراهم آوردن علائم خطر و اخطار و مواردی از این دست. برنامه‌های بلندمدت نیز بایستی سیستم‌های حمل‌ونقل هوشمند^(۳) را در میان سایر موارد مورد توجه قرار دهند.

با وجود این گروه معتقد است که اطلاعات در دسترس در مورد مسائل ایمنی در جاده‌های روستایی برای حمایت از سیاست‌ها و تصمیم برای سرمایه‌گذاری ناکافی است؛ و لازم است به منظور دستیابی به شیوه‌ای واحد و کارآمد ابتدا به تقویت اطلاعات پرداخته شود.

پانویس:

Patrick Hasson
Co Operation and Development
1. Organization for Economic
2. Road Transport Research
Transportation Systems (ITS)
3. Intelligent

منبع:

www.tfrc.gov

وزارت راه و ترابری

معصومه لطفی‌پی

ناصرالدین‌شاه در سال ۱۲۹۸ (ه.ق) اقدام به تأسیس وزارتخانه‌ای با نام «وزارت فوائد عامه» کرد. این وزارتخانه اجرای امور مربوط به احداث راه، پل و راهداری را بر عهده داشت. به تدریج، تجارت و فلاح نیز به شرح وظایفش افزوده شد و نام آن وزارتخانه به «وزارت فوائد عامه و تجارت و فلاح» تغییر یافت. هزینه‌های راهسازی این دوران با اخذ «باج راه» یا «حق العبور» (در راه‌های شوسه) که در راهدارخانه گرفته می‌شد، تأمین می‌گردید. به منظور اقدام مؤثر برای ساختمان راه‌ها، نگهداری و بهره‌برداری، در سال ۱۳۰۱ «اداره کل طرق و شوارع» در «وزارت فوائد عامه و فلاح و تجارت» تشکیل شد.

با توجه به توسعه راه‌ها و تصویب مجلس شورای ملی در سال ۱۳۰۸، اداره کل طرق و شوارع به «وزارت طرق و شوارع» تبدیل شد. با تأسیس وزارت طرق و شوارع، راهسازی در ایران گسترش یافت و با امکاناتی که به تدریج فراهم شد، برنامه‌ها و پروژه‌های راهسازی ادامه پیدا کرد.

در سال ۱۳۱۵ وزارت طرق و شوارع با تصویب مجلس شورای ملی به «وزارت راه» تغییر نام داد و مأمور احداث و نگهداری راه‌ها، راه‌آهن و اداره امور بندری و کشتیرانی کشور شد. رفته رفته و به منظور تحقق اعمال سیاست جامع و هماهنگ برای ترابری کشور و توسعه و تجهیز، گسترش، نگهداری و ایجاد تأسیسات زیربنایی آن با توجه به مقتضیات توسعه اجتماعی، اقتصادی و عمرانی و دفاع ملی، در تیرماه سال ۱۳۵۳ وزارت راه به «وزارت راه و ترابری» بدل شد. از جمله مهم‌ترین وظایف اساسی وزارت راه و ترابری به منظور دستیابی به اهداف مورد نظر می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- مطالعه، تهیه و تنظیم برنامه‌های جامع و هماهنگ به منظور تعیین خط‌مشی‌های اجرایی در زمینه ترابری کشور و اجرای آنها.

- احداث، توسعه، بهره‌برداری و نگهداری راه‌ها، راه‌آهن، بنادر و فرودگاه‌ها.
- تهیه و تنظیم ضوابط و معیارهای لازم برای احداث و نگهداری تأسیسات زیربنایی با توجه به مقتضیات و پیشرفت‌های وسایل ترابری و نظارت بر اجرای آنها.

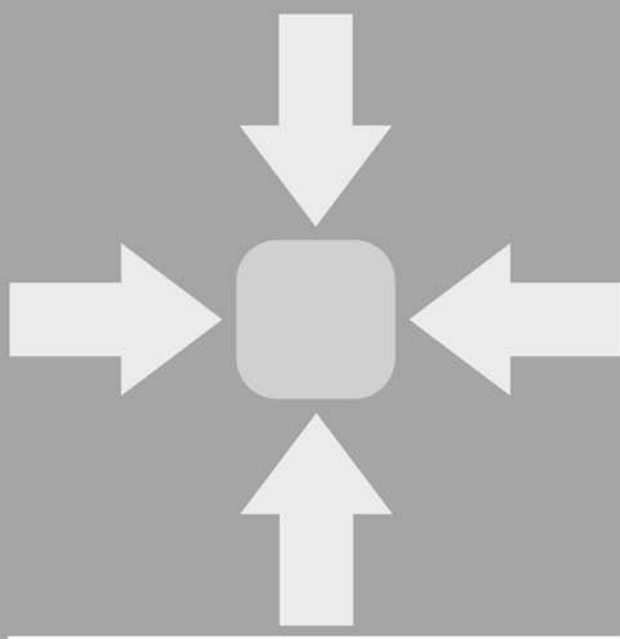
- بررسی روش‌های ساختمان، نگهداری و بهره‌برداری راه‌ها، راه‌آهن، بنادر و فرودگاه‌ها.
- طبقه‌بندی تمامی تأسیسات زیربنایی و تعیین مشخصه‌های فنی و مهندسی آنها و تعیین تشکیلات و دستگاه‌هایی که باید از هر یک از آنها نگهداری کنند.

این وزارتخانه شامل چهار معاونت برنامه‌ریزی و اقتصاد حمل‌ونقل، آموزش و تحقیقات فناوری، امور مجلس و هماهنگی استان‌ها، و توسعه مدیریت و منابع است. در زمینه امور راه‌های روستایی، دفتر هماهنگی امور راه‌های روستایی به عنوان یکی از سه زیرمجموعه معاونت امور مجلس و هماهنگی استان‌ها وظیفه تعیین خط‌مشی‌ها و سیاستگذاری در امور جاده‌ها و راه‌های روستایی را بر عهده دارد. در سطوح خردتر نیز معاونت راه روستایی در اداره

سازمانها و نهادها

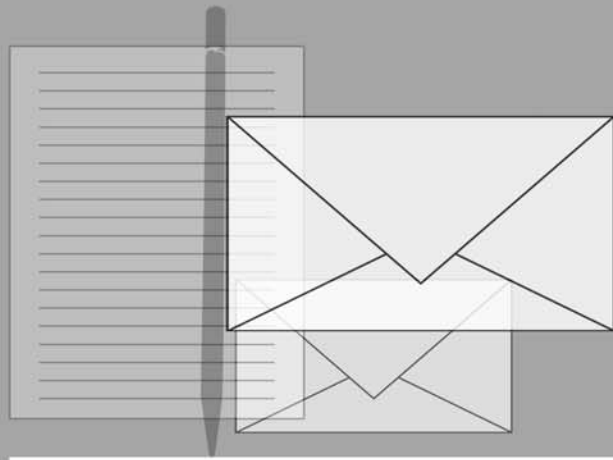
وزارت راه و ترابری

طرح نظر

■ دهیاری‌ها و روند معکوس مهاجرت

کل راه و ترابری استان‌ها وظیفه مراقبت و نظارت بر این مقوله را عهده‌دار است. به لحاظ گستردگی وظایف مربوط به احداث، بهسازی و نگهداری راه‌های روستایی وظایف متعددی برعهده اداره کل راه و ترابری استان‌هاست که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ارتباط بهینه شهرهای داخلی استانی از طریق احداث راه‌های جدید، بهبود بخشیدن به محورها، کاهش تصادفات، کاهش مرگ و میر و تغییر در سیستم ایمنی راه‌ها مطابق با استانداردهای جهانی.
- مطالعه و نقشه‌برداری و طراحی و ساخت راه‌های جدید براساس نیاز روز.
- مطالعه در زمینه نیازهای ایمنی و تأسیسات راه و طراحی و ساخت آن از قبیل پل‌ها، تونل‌ها، خط‌کشی، نصب چراغ‌های روشنایی، گاردریل، زیرگذر و نظایر اینها.
- نگهداری راه‌های موجود و تعمیر جاده‌ها.
- بهبود وضعیت جاده‌ها و ایجاد تغییرات در آن به منظور رسیدن به ایمنی استاندارد.
- برفروبی، نمک‌پاشی و بازنگه داشتن جاده‌ها.
- صدور مجوز ساخت‌وساز در حریم راه‌ها.
- ارزیابی و تعیین قیمت زمین‌هایی که در مسیر عبور راه‌های جدید قرار دارند.
- تعمیر، تجهیز و راه‌اندازی و نصب قطعات لازم در کارهای مختلف روی ماشین‌آلات.
- حفظ حریم راه‌های موجود به منظور توسعه آینده زیربنای حمل‌ونقلی.
- بهسازی و نوسازی راه‌های بین استانی و منطقه‌ای به منظور نفوذپذیر کردن تولیدات صنایع استان.
- تعامل با طراحی جامع شبکه حمل‌ونقلی برای پاسخگویی به مردم استان.

وزارت راه و ترابری

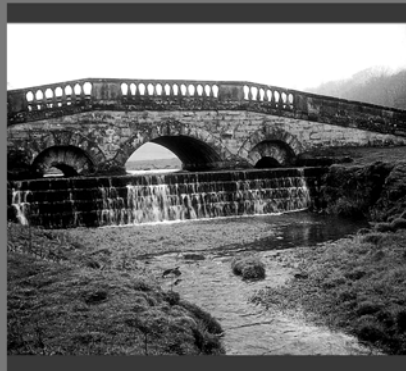

- تکمیل شبکه داخلی استان در تعامل با حمل‌ونقل ملی در راستای ارتقای درجات راه‌های موجود استانی (به منظور توزیع بهینه ترافیک).

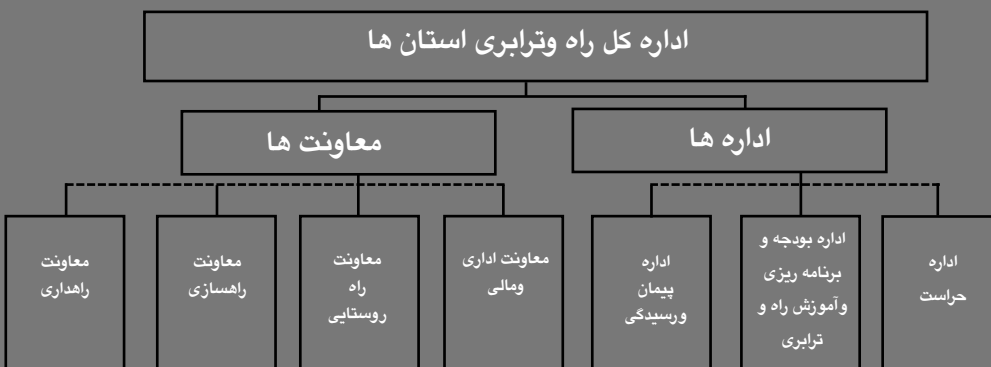
گفتنی است درخصوص راه‌ها و جاده‌های روستایی نیز معاونت‌های راه روستایی اداره کل راه و ترابری استان وظایفی از قبیل بهسازی و آسفالت جاده‌ها، زیرسازی و محورها، نگهداری و برفروبی راه‌ها و تکمیل راه‌های ناتمام روستایی را در سطح هر استان بر عهده دارند.

سازمان و شرکت‌های وابسته:

۱. سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای کشور
۲. شرکت ساخت و توسعه زیربنای حمل‌ونقل کشور
۳. شرکت راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران.
۴. سازمان هواپیمایی کشوری.
۵. سازمان بنادر و کشتیرانی.
۶. سازمان هواشناسی کشور.
۷. شرکت فرودگاه‌های کشور.
۸. شرکت هواپیمایی جمهوری اسلامی ایران.
۹. شرکت آزمایشگاه فنی و مکانیک خاک.

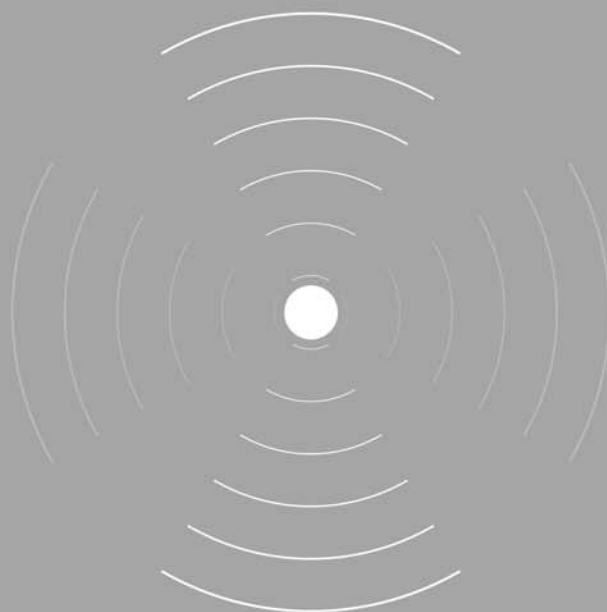

اداره کل راه و ترابری استان‌ها

گزارش‌های خبری

-
- -
  -
  -

دهیاری ها و روند معکوس مهاجرت

تا پیش از تأسیس دهیاری در روستاها معمولاً روال بدین صورت بود که به دلایل متعدد از قبیل امکانات رفاهی، آموزشی، تفریحی، فرهنگی، ورزشی و جز اینها روستانشینان و به ویژه نسل‌های جدیدتر، به دلیل تحصیل و یا پیدا کردن کار و یا کسب اعتبار و نظایر اینها با رفت و آمد و مراوده با مراکز شهری برای استفاده از مواهب گفته شده به نوعی خواسته یا ناخواسته متأثر از زندگی و فرهنگ شهرنشینی می‌شدند. این موضوع فی‌نفسه دارای اشکال نیست، و طبیعی است که هر انسان نوگرا و تحول‌خواهی به دنبال کسب آن باشد.

هدف از ارائه این مطلب یافتن علت یا عوامل ایجاد آن به صورت گسترده نیست. گرچه روندها و عوامل بایستی به دقت و با موشکافی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل محتوایی و علمی قرار گیرند. آنچه مسلم است روستا اغلب محل تولید محصولات کشاورزی، دامی، صنایع دستی و کالاهای مرتبط با این مقولات است. به نظر می‌رسد اگر برنامه‌ریزی و رفتار سیستم به گونه‌ای باشد که بتواند با ایجاد شرایط لازم و کافی، عامل اصلی تولید را - که همان نیروی انسانی است - در محل تولید ماندگار کند، آن گاه توان سیستم در این بخش درخور تأمل است.

یکی از تحولاتی که طی سال‌های اخیر در نظام اداری این مملکت صورت پذیرفته، تأسیس دهیاری‌ها در سطح روستاها بوده است. این امر گامی بلند و مؤثر برای گذار به مرحله توجه و توسعه روستاها در یک سطح و در سطحی بالاتر توسعه کشور به شمار می‌آید.

پس از ذکر این مقدمه، در پی اثبات موفقیت طرح تأسیس دهیاری‌ها با آوردن شاهد و مثال (روستای قوئینک زهری) در بخش مرکزی ورامین هستیم. تا قبل از ۱۳۸۳. سال تأسیس دهیاری در این روستا - اغلب ساکنان آن که شغل اصلی‌شان کشاورزی و دامپروری بود، به دلایل گفته شده، جلائی روستا کردند و به شهرنشینی روی آوردند. گرچه عده‌ای، همزمان با سکونت در شهر به روستا مراجعه می‌کردند و به امور کشاورزی و دامپروری می‌پرداختند، اما واضح است که کشاورزی و دامپروری زمانی بازده مطلوب دارد که فرد به صورت دائم بر سر کار خود حضور داشته باشد. عدم توجه به این موضوع باعث کاهش تولید در بخش‌های مذکور می‌گردد. اما پس از افتتاح دفتر دهیاری و آغاز فعالیت آن و پیگیری امکاناتی از قبیل تلفن، گاز و چند مورد دیگر از ملزومات رفاهی که کمبود آنها همواره ساکنان را دچار تردید در ماندن یا رفتن می‌ساخت، به نوعی نوید توجه به روستانشینان زنده شد و حالا این احساس که توجه دولت صرفاً به نقاط شهری نیست و روستاها هم معطوف نظر هستند، تقویت گردیده است.

از ماه‌های دوم و سوم تأسیس دهیاری در روستایی که حدود ۲۰۰ خانوار در آن سکونت داشتند و قریب به ۲۰ تا ۳۰ خانوار از آنها مهاجرت کرده بودند، به تدریج انگیزه برای مهاجرت به شهر کم شد و در ماه‌های بعد این روند به صفر رسید، حتی در ماه‌های اخیر شاهد بازگشت کسانی هستیم که با مشاهده فضا و امکانات، به محل سکونت قبلی خود برمی‌گردند. بدین ترتیب روند معکوس مهاجرت از شهر به روستا در (قوئینک زهری - بخش مرکزی ورامین) تحقق یافته است. به راستی اگر عزم تأسیس دهیاری در تمام نقاط کشور پیگیری و عملیاتی شود، کمکی مؤثر و شایان به توسعه و عمران کشور شده است.

مهدی پاکدل
دهیار روستای قوئینک زهری - کارشناس ارشد
علوم سیاسی

با توجه به نیاز مدیریت اجرایی پسماندهای روستایی به ماشین آلات و تجهیزات مناسب برای بالا بردن کارایی سیستم مدیریتی و کمک به ارتقاء شاخص‌های بهداشتی و زیست محیطی روستاها، همه ساله بخشی از اعتبارات متمرکز دهیاری‌ها به خرید ماشین آلات برای دهیاری‌ها اختصاص می‌یابد. بطوری‌که تا کنون برای تجهیز دهیاری‌ها به ماشین آلات مورد نیاز، ۲۱۰۰ دستگاه خودروی حمل زباله، ۱۴۰۰ دستگاه تراکتور و ۶۵۰ دستگاه بکھو لوپر برای دهیاری‌ها بصورت متمرکز خریداری شده و بخش اعظم آن‌ها تحویل دهیاری‌ها شده است.

برای نیل به این مقاصد تأمین اعتبارات مورد نیاز و نیز تدوین دستورالعمل‌های لازم از قبیل دستورالعمل و راهنمای ساخت واحدهای بیوکمپوست خانگی در مناطق روستایی کشور، دستورالعمل مدیریت پسماندهای روستایی، دستورالعمل استفاده از ظروف و مخازن نگهداری موقت پسماندهای جامد در سطح روستاها، دستورالعمل نحوه تعیین بهای خدمات مدیریت پسماندهای جامد روستایی و ... به منظور توسعه و یا بهبود سیستم مدیریت پسماندهای جامد در سطح روستاهای کشور در صدر فعالیت‌های حوزه معاونت امور دهیاری‌ها قرار گرفته است.

با توجه به آنکه احداث سایت‌های مناسب برای دفن بهداشتی زباله‌های روستایی (مکان یابی، عملیات ساختمانی، احداث جاده‌های دسترسی و ...) نیازمند منابع مالی می‌باشد؛ لذا احداث و تجهیز سایت‌های دفن بهداشتی برای پسماندهای جامد روستایی احتیاج به توجه زیادی خواهد داشت.

با توجه به شروع پروژه‌های احداث محل‌های دفن بهداشتی در مناطق روستایی از سال‌های گذشته و آغاز فعالیت‌های نظام‌مند در این زمینه توسط سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (حوزه معاونت امور دهیاری‌ها)؛ در سال ۱۳۸۵ نیز هماهنگی جهت احداث و اجرای سایت‌های مناسب برای دفن بهداشتی در روستاها به صورت مشترک بین تعداد زیادی روستا به عنوان یکی از اولویت‌های زیست محیطی این حوزه قرار دارد. به گونه‌ای که اعتباری برابر با ۳۰ میلیارد ریال برای توسعه این محل‌ها در سطح روستاهای کشور در سال جاری در نظر گرفته شده است. مراحل اجرای طرح‌های مدیریت پسماند در سطح روستاها به گونه‌ای است که اعتبارات لازم برای برنامه ریزی و اجرای پروژه‌های مدیریت پسماند در روستاها از محل تبصره ۳ ماده ۲ قانون تجمیع عوارض (دوازده در هزار حقوق گمرکی) بر مبنای دستورالعمل اجرایی توزیع عواید متمرکز دهیاری‌های کشور تأمین می‌شود. بر اساس این دستورالعمل اعتبارات صدرالذکر به ازای دریافت طرح اجرایی از استان‌ها به مناطق تحت پوشش طرح تخصیص داده می‌شوند. طرح‌های ارسالی پس از بررسی‌های اولیه در کمیسیونی متشکل از نمایندگان سازمان حفاظت محیط زیست، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و مدیران دفاتر امور شهری و روستایی استانداری‌ها ارزیابی و به تصویب خواهند رسید.

قابل ذکر است که علاوه بر موارد ذکر شده حوزه معاونت امور دهیاری‌ها در سال ۸۴ در راستای اجرای مفاد تفاهم نامه همکاری مشترک با دفتر امور مناطق محروم ریاست جمهوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مبلغ ۶۷۵۰ میلیون ریال اعتبار جهت ساماندهی سیستم مدیریت پسماندهای ۴۵ روستای منتخب در ۳۰ استان کشور با هدف الگو سازی در زمینه مدیریت پسماندهای روستایی تخصیص داده است. این اعتبار برای اصلاح سیستم ذخیره سازی موقت، جمع آوری و حمل، دفع، تفکیک از مبدأ و بازیافت، تولید بیوکمپوست خانگی، آموزش زیست محیطی روستاییان و سایر موارد مرتبط به روستاهای منتخب اختصاص یافته است.

از دیگر اقدامات مهم حوزه معاونت امور دهیاری‌ها انجام مطالعات جامع و تفصیلی در خصوص مدیریت پسماندهای روستایی در سطح ۱۰ منطقه در کشور توسط مهندسين مشاور و دانشگاهی می‌باشد که اطلاعات خروجی مبنای برنامه‌ریزی‌های آتی در روستاها قرار می‌گیرد.

نگاهی به وضعیت عمومی مدیریت پسماندهای جامد در روستاهای کشور

امروزه یکی از عوامل مهم آلودگی های محیط زیست در مناطق روستایی، دفع نادرست پسماندها می باشد. تجربه مدیریت پسماندهای جامد در روستاهای کوچک و بزرگ دنیا نشان می دهد که تنها راه برخورد عملی با این مسئله، طراحی یک سیستم علمی و صحیح در امر مدیریت پسماندهای روستایی می باشد.

در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۵۸ با تصویب اصل پنجاهم قانون اساسی و تأکید بر امر حفاظت محیط زیست و افزایش ضرورت و اعتبار اجرای قوانین و مقررات زیست محیطی، الزامات بیشتری برای مسئولان امر فراهم گردید.

در این راستا، وزارت کشور از طریق واحدهای تابعه خود از قبیل استانداری ها، فرمانداری ها، شهرداری ها، بخشداری ها و دهیاری ها متعهد به اجرای وظایف و مسئولیت های خود در جهت توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست می باشد. با استناد به ماده ۶۰ و ۶۱ قانون برنامه چهارم توسعه و ماده ۷ قانون مدیریت پسماندها، مدیریت های اجرایی محلی در سطح روستاها (دهیاری ها) برنامه های مدیریت پسماندها را در اولویت عملکرد برنامه های اجرایی خود قرار داده اند. با تصویب قانون مدیریت پسماندها در بهار سال ۱۳۸۳ توسط مجلس شورای اسلامی، رویکردی نو در عملکرد مدیریت پسماندها و متعاقب آن حفاظت از محیط زیست در کشور گشوده گردید. آغاز فعالیت گسترده دهیاری ها به عنوان نهاد عمومی غیر دولتی و تأسیس بیش از ۱۷۵۰۰ دهیاری تا زمان حاضر، نقطه عطفی در زمینه خدمات رسانی بهینه به روستاها و جامعه روستایی کشور به ویژه در زمینه بهبود وضعیت زیست محیطی و مدیریت صحیح پسماندها در این مناطق محسوب می گردد.

با توجه به اهمیت موضوع، اهداف زیر در بخش پسماندهای جامد روستایی در صدر فعالیت های حوزه معاونت امور دهیاری ها قرار دارد:

- ۱- برنامه ریزی برای تفکیک از مبدأ پسماندهای جامد و استقرار ظروف و مخازن ذخیره سازی موقت در سطح روستاها.
- ۲- ایجاد سایت های دفن بهداشتی برای استفاده مشترک دهیاری ها در سطح مجموعه های روستایی. قابل ذکر است که در طی سال های ۸۳ و ۸۴ حدود ۴۶۵۵۰ میلیون ریال اعتبار برای ساماندهی سیستم مدیریت پسماندهای روستایی در کشور از طریق سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور (حوزه معاونت امور دهیاری ها) هزینه شده است. این میزان اعتبار حدود ۹۰۰ روستای کشور (کمتر از ۱/۵ درصد کل روستاهای کشور) را تحت پوشش قرار داده است.
- ۳- برنامه ریزی برای ایجاد واحدهای بیوکمپوست خانگی در روستاها. با توجه به افزایش میزان آلودگی های زیست محیطی در اثر تولید روز افزون پسماندهای جامد در مناطق روستایی کشور با احتساب سرانه تقریبی ۰/۵ کیلوگرم در روز به ازای هر نفر و بالا بودن هزینه های سرمایه گذاری و نگهداری سیستم های مختلف مدیریت پسماندها از قبیل کارخانجات بزرگ تولید کود کمپوست؛ استفاده از واحدهای کوچک خانگی و یا مقیاس متوسط تولید بیوکمپوست به منظور بازیافت زیاده های فساد پذیر و تبدیل آن ها به کود آلی جهت بهبود بافت خاک های کشاورزی و افزایش درصد مواد آلی درون خاکها، در سطح روستاها نیز مورد توجه بسیار قرار دارد، لذا به منظور تأمین اعتبار مالی مناسب برای توسعه اینگونه سیستم ها در دستورالعمل توزیع عواید متمرکز دهیاری ها جایگاه خاصی در نظر گرفته شده است.
- ۴- تجهیز دهیاری ها به ماشین آلات خدماتی.

اخبار

احداث خانه‌های عالم در روستاهای کشور

تفاهم نامه همکاری مشترک سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و سازمان تبلیغات اسلامی در نهم مرداد ماه سال جاری امضا شد.

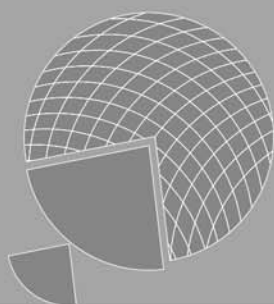
این تفاهم نامه به منظور ارتقاء سطح فرهنگی و اجتماعی جامعه روستایی و ترویج فرهنگ و اندیشه‌های دینی و مذهبی و با توجه به وظایف فرهنگی تعیین شده برای دهیاری‌ها، بین سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و سازمان تبلیغات اسلامی منعقد گردید. هدف اصلی انعقاد این تفاهم نامه احداث خانه عالم برای اسکان روحانی و مبلغ مذهبی در روستاهای کشور. بوده که بر همین اساس مقرر گردید تعداد پانصد باب ساختمان خانه عالم در روستاهای واجد شرایط سراسر کشور احداث گردد. منابع اعتباری مورد نیاز به صورت مشترک و توسط دو سازم ان تامین می‌گردد. این روستاها با توجه به شاخص‌های تعیین شده سازمان تبلیغات اسلامی، از میان روستاهای دارای دهیاری انتخاب گردیده و خانه عالم روستای منتخب، طبق نقشه تیب تهیه شده احداث می‌گردد. همچنین مقرر گردیده است که زمین مورد نیاز برای ایجاد خانه عالم از طریق اهداء و مشارکت مردمی تهیه و تامین شود.

احداث این ساختمان توسط دهیاری و با نظارت سازمان تبلیغات اسلامی صورت گرفته و کل اعتبار مورد نیاز توسط دو سازمان به حساب دهیاری مربوطه واریز می‌گردد. بهره‌برداری از ساختمان‌های مذکور پس از احداث، صرفاً در اختیار سازمان تبلیغات اسلامی بوده و ساختمان خانه عالم جزء اموال دهیاری محسوب می‌گردد. طبق برنامه‌ریزی انجام شده این طرح طی دو سال (سال‌های ۸۵ و ۸۶) به اجرا در خواهد آمد.

اخبار

- احداث خانه های عالم در روستاهای کشور
- دستور العمل مکانیابی و ساخت پایگاه آتش نشانی روستایی ابلاغ شد.
- وضعیت فنی ماشین آلات واگذار شده به دهیاری ها و عملکرد شرکت های تولید کننده آن ها ارزیابی می شوند.
- دهیاری ها مجری پروژه های سازمان جنگل ها ، مراتع و آبخیزداری کشور می شوند.
- دهیاری ها و حمایت از معلولین روستا
- دهیاری ها مسوول کنترل و نظارت بر هر گونه ساخت و ساز در محدوده روستا شدند.

میزان پیگیری استانداردها برای برنامه ریزی و ایجاد هماهنگی بین شرکت‌های طرف قرارداد و دهیاری‌ها برای استفاده از خدمات حمایتی و ضمانتی موضوع قراردادها و انعکاس مشکلات دهیاری‌ها در رابطه با ماشین آلات به شرکت‌های طرف قرارداد و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور ارزیابی می‌شوند. بر این اساس برای دستیابی به نتیجه مناسب، ضروری است که دهیاران مشکلات فنی ماشین آلات دریافتی را بطور مرتب ثبت و به مراجع بالاتر تا استانداری انعکاس دهند. همچنین در هنگام تحویل ماشین آلات با استفاده از یک نیروی فنی و آشنا به کارکرد ماشین آلات، از تحویل ماشین آلات دارای اشکال فنی خودداری نمایند. با توجه به پیش بینی خدمات حمایتی و ضمانتی برای ماشین آلات در قراردادهای خرید، دهیاری‌ها باید از پرداخت وجه برای تعمیر ماشین آلات در فرصتی که برای رفع عیب از طرف شرکت لازم است، خودداری نمایند و موضوع را به شرکت‌های سازنده و استانداری انعکاس نمایند.

دهیاری‌ها مجری پروژه‌های سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور می‌شوند

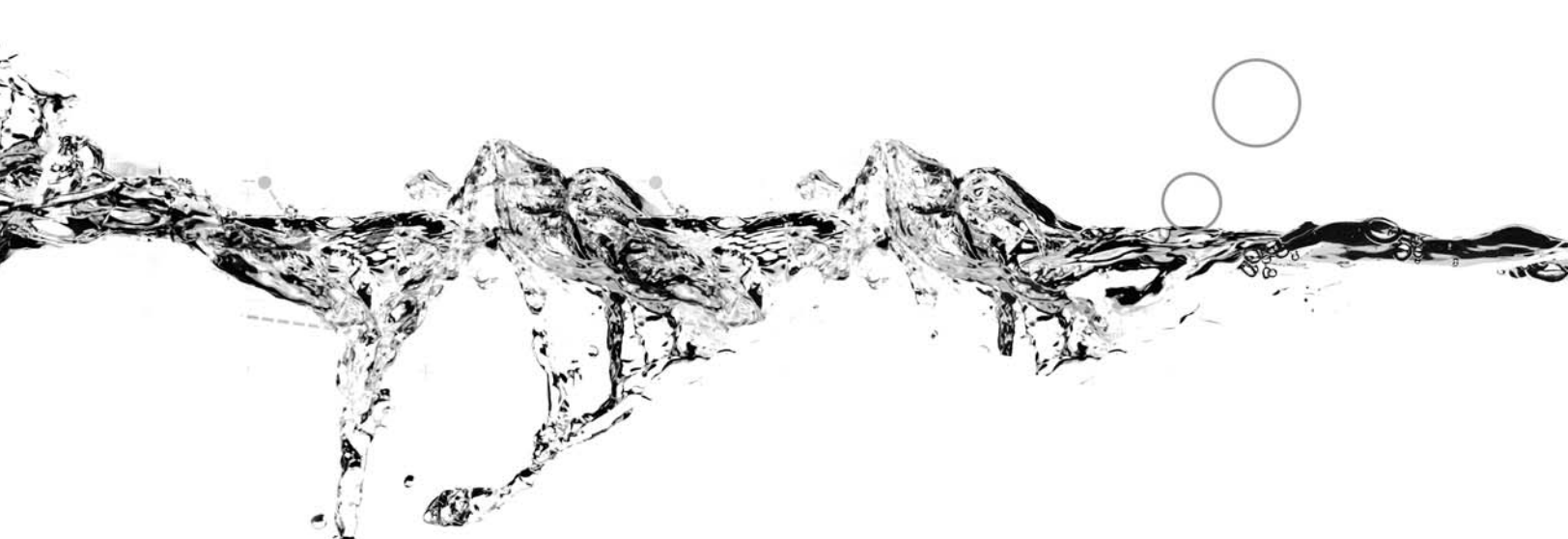
تفاهم‌نامه همکاری مشترک سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور به منظور کاربردی و اجرایی‌تر شدن مفاد تفاهم‌نامه و رفع موانع و مشکلات اجرایی اصلاح و مجدداً منعقد شد.

در این تفاهم‌نامه که در خصوص همکاری دهیاری‌ها در حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی کشور منعقد شده است، مقرر گردید که سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور فهرست پروژه‌های قابل واگذاری برای اجرا توسط دهیاری‌های مربوطه را به سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور اعلام نماید. همچنین در راستای اجرای بند ب ماده ۱۳۷ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خصوص واگذاری تصدی‌های قابل واگذاری دستگاه‌های دولتی به نهاد دهیاری، مقرر گردید دو سازمان برنامه‌ریزی‌های لازم جهت واگذاری وظایف قابل واگذاری سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور در زمینه منابع طبیعی و آبخیزداری به دهیاری‌ها را بررسی نموده و راهکارهای اجرایی را اتخاذ نمایند.

همچنین با توجه به اهمیت حفاظت و نگهداری از منابع طبیعی و محدوده طبیعی روستا، دو سازمان متعهد شدند تا برنامه‌ریزی مشترک جهت اجرای طرح‌های توسعه جنگلکاری، گسترش فضای سبز، بیابان‌زدایی، مقابله با خشکسالی و آبخیزداری در محدوده روستاها را انجام دهند.

دستورالعمل مکانیابی و ساخت پایگاه آتش نشانی روستایی ابلاغ شد

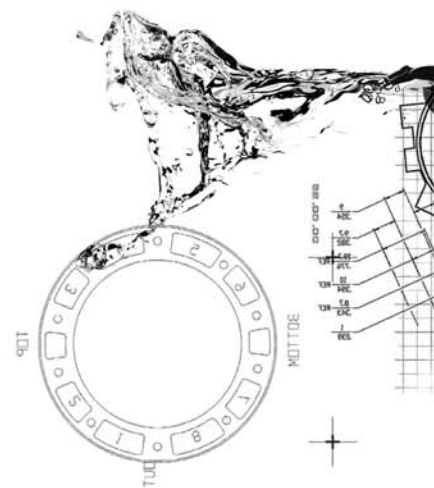
دستورالعمل مکانیابی و ساخت پایگاه آتش نشانی روستایی برای هدایت استانداری‌ها و دهیاری‌ها در زمینه مکانیابی پایگاه‌های آتش نشانی روستایی مصوب در روستاهای کشور و تهیه نقشه و ساخت آنها با همکاری استانداری‌ها تهیه و نسخه نهایی آن در تیر ماه سال جاری ابلاغ گردید. در این دستورالعمل به دو موضوع اساسی مکانیابی پایگاه و ساخت آن پرداخته شده است. مکانیابی صحیح پایگاه آتش نشانی در سطح روستا از نظر تأمین شرایط و موقعیت لازم برای دسترسی سریع خودرو و نیروهای آتش نشان به محل حادثه در سطح روستای محل استقرار و روستاهای مجاور اهمیت زیادی دارد که در این دستورالعمل، مهم‌ترین و ضروری‌ترین اصول و نکات قابل در مکانیابی پایگاه آتش نشانی روستایی عنوان گردیده است.

پس از تعیین مکان ساخت پایگاه، موضوع طراحی و ساخت پایگاه از اهمیت بالایی برخوردار است. ساختمان پایگاه آتش نشانی بایستی منطبق با اصول و مقررات ساختمانی و طراحی خاصی انجام شود. در این دستورالعمل فضاهای ضروری برای پایگاه و مقررات مربوط به طراحی و ساخت آنها مشخص شده است. این دستورالعمل همچنین میزان انعطاف پذیری فرایند طراحی و ساخت را نیز تعیین کرده است. به گونه‌ای که ساخت آن با توجه به شرایط محیطی و اقتصادی روستا و دهیاری، بدون کاستن از استانداردهای تعیین شده با مشکلات کمتری همراه باشد.

مکانیابی و ساخت پایگاه در روستاهایی که از طرف استانداری برای دریافت خودروی آتش نشانی به سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور معرفی شده اند، باید بر اساس این دستورالعمل انجام شود. نظارت بر فرآیند مکانیابی و ساخت پایگاه و نیز طراحی نقشه پایگاه بر عهده دفتر فنی استانداری‌ها بوده و پیگیری امور مالی و تأمین اعتبار برای ساخت آن نیز با تصمیم معاون امور عمرانی استانداری به یکی از دفاتر امور شهری و روستایی و دفتر فنی استانداری‌ها واگذار می‌شود.

وضعیت فنی ماشین آلات واگذار شده به دهیاری‌ها و عملکرد شرکت‌های تولید کننده آنها ارزیابی می‌شوند

در راستای دریافت نظرات بهره برداران از ماشین آلاتی که بصورت متمرکز خریداری و به دهیاری‌های کشور واگذار می‌شوند همانند سال‌های قبل، کیفیت فنی و عملکردی ماشین آلات، وضعیت استفاده از خدمات حمایتی و ضمانتی ماشین آلات، وضعیت پاسخگویی شرکت‌ها به نیازهای بهره برداران، وضعیت آموزش بهره برداری از ماشین آلات،

دهیاری ها مسئول کنترل و نظارت بر هرگونه ساخت و ساز در محدوده روستا شدند

با تصویب قانون تعاریف حریم و محدوده شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها کنترل و نظارت بر احداث هرگونه ساخت و ساز در محدوده روستا بر عهده دهیاری گزارده شد.

در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۳۸۴/۱۰/۱۴ لایحه پیشنهادی وزارت مسکن و شهرسازی در خصوص «تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آن‌ها» به تصویب مجلس شورای اسلامی و تایید شورای نگهبان رسید.

با تصویب این قانون کلیه عناوین و تعاریفی که پیش از این در قوانین مختلف برای محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک به کار رفته بود، فاقد وجاهت قانونی بوده و تنها حرایم و محدوده‌های تعریف شده در این قانون با تصویب مراجع موضوع این قانون دارای وجاهت قانونی هستند.

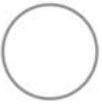
البته محدوده و حریم تعریف شده که در این قانون برای مناطق مسکونی شهری و روستایی و شهرک‌های مسکونی ارایه شده است شامل سایر محدوده‌ها و حرایم خاص که حسب قوانین خاص تعیین شده‌اند (مثل حریم راه‌ها و راه‌آهن، محدوده مناطق چهارگانه حفاظت شده محیط زیست، حریم میراث فرهنگی و نظایر آن) نخواهد شد.

ماده ۳ این قانون و تبصره‌های ذیل آن به تعریف محدوده روستا و مسایل مرتبط با آن می‌پردازد. بر این اساس محدوده روستا عبارت است از محدوده‌هایی شامل بافت موجود روستا و گسترش آتی آن در دوره طرح هادی روستایی که با رعایت مصوبات طرح‌های بالادست تهیه و به تصویب مرجع قانونی مربوطه می‌رسد. همین ماده دهیاری‌ها را عهده‌دار کنترل و نظارت بر احداث هرگونه ساخت و ساز در داخل محدوده روستا می‌نماید.

این قانون روستاهای واقع در حریم شهرها را دارای محدوده مستقل می‌داند و بر اساس تبصره ۱ ماده ۳ این قانون، شهرداری‌های مجاور حق دخالت در ساخت و ساز و سایر امور روستا را ندارد. اما روستاهایی که به موجب طرح‌های مصوب جامع و هادی در داخل حریم شهرها واقع می‌شوند در صورت دارا بودن شرایط لازم برای شهر شدن، شهر مستقل شناخته نشده و به صورت منفصل به عنوان یک ناحیه یا منطقه از نواحی یا مناطق شهر اصلی تلقی و اداره خواهند شد و برای آنها در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی ضوابط و مقررات ویژه متضمن امکان استمرار فعالیت‌های روستایی تهیه و ملاک عمل قرار خواهد گرفت.

بر اساس تبصره ۲ این ماده محدوده روستاهای فاقد طرح هادی، با هماهنگی شورای اسلامی روستا توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در قالب بافت مسکونی روستا پیشنهاد گردیده و به تصویب مراجع قانونی مربوطه در استان می‌رسد. همچنین بر اساس این قانون، درآمد ناشی از ساخت و سازها و عوارض روستاهایی که در حریم شهرها قرار می‌گیرند اعم از روستاهای دارای طرح هادی یا فاقد آن، به حساب دهیاری روستا واریز و در راستای توسعه و عمران روستا هزینه می‌گردد.

ماده ۱۲ این قانون هرگونه تخلف از احکام این قانون را به عنوان تجاوز به حقوق عمومی، جرم محسوب نموده و اذعان می‌دارد که مرتکبین علاوه بر اعاده وضع و رفع اثر از تخلفات، به مجازات مربوط برابر قانون مجازات اسلامی محکوم خواهند شد.

دهیاری ها و حمایت از معلولین روستا

تفاهم نامه همکاری مشترک سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و سازمان بهزیستی کشور در زمینه همکاری دهیاری‌ها جهت ارائه خدمات توانبخشی مبتنی بر جامعه در مناطق روستایی کشور امضا و ابلاغ شد.

نظر به ضرورت حفظ و ارتقاء سطح سلامت در جوامع بشری و تحقق شعار «توانبخشی برای همه»، و به منظور تامین نیازهای جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی افراد جامعه و نقش با اهمیت «توانبخشی مبتنی بر جامعه» در ایجاد زندگی خلاق، ارتقاء سطح سلامت و افزایش توانمندی جامعه و تحقق توسعه اجتماعی، تفاهم‌نامه همکاری مشترکی بین سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و سازمان بهزیستی کشور (متولی برنامه‌های توانبخشی در جمهوری اسلامی ایران) منعقد گردید.

فراهم نمودن زمینه حضور و فعالیت معلولین در جامعه و پیوستن آن‌ها به زندگی اجتماعی، بهره‌مندی از حقوق شهروندی یکسان، آموزش افراد معلول، خانواده و جامعه، رفع نگرش‌های منفی در خصوص معلولیت و فراهم نمودن فرصت و زمینه اشتغال معلولین و نقش‌آفرینی آنها در حیات اجتماعی از جمله مهم‌ترین اهداف تفاهم نامه مذکور محسوب می‌شوند.

به موجب این تفاهم‌نامه دهیار به عنوان دبیر شورای توانبخشی محلی در روستا بوده و این شورا وظایف متعددی در زمینه برنامه‌ریزی، هماهنگی و همکاری جهت ارائه خدمات شش گانه توانبخشی مبتنی بر جامعه (آموزش در خانواده، آموزش خارج از خانواده، ارجاع، تحویل وسایل کمک توانبخشی، کاریابی و اشتغال، حمایت‌های اجتماعی)، جلب مشارکت‌های جامعه محلی، مناسب سازی اماکن و معابر عمومی روستا جهت تسهیل تردد معلولین، همکاری جهت آگاه سازی و تغییر نگرش جامعه محلی نسبت به پدیده معلولیت و استفاده از مشارکت مردم به منظور ارتقاء خدمات توانبخشی مبتنی بر جامعه در روستای مربوطه را عهده‌دار می‌باشد.

سازمان بهزیستی کشور نیز به موجب این تفاهم نامه ارایه آموزش‌ها و پشتیبانی فنی لازم جهت اجرایی شدن مفاد تفاهم‌نامه را عهده‌دار گردیده است.

دستورالعمل اجرایی این تفاهم نامه و آیین‌نامه اجرایی شورای توانبخشی مبتنی بر جامعه در کشور نیز توسط کارگروهی متشکل از کارشناسان منتخب آن سازمان‌ها تهیه و پس از تایید سازمان بهزیستی کشور و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور جهت اجرا، توسط سازمان‌های مذکور به استان‌های کشور ابلاغ خواهد شد.

تربیت بدنی شهرستان فراهم آوریم.

همچنین در زمینه اقدامات فرهنگی نیز با ارائه درخواست کتبی دهیاری از جهاد کشاورزی شهرستان در مورد لزوم اجرای چندین دوره آموزشی مورد نیاز روستاییان و پیگیری مکرر آن، جهاد کشاورزی با همکاری دهیاری موفق شدند اولین دوره کلاس آموزشی پرورش قارچ را با شرکت بیش از ۸۰ نفر از اهالی روستا اجرا کنند که خوشبختانه زمینه اشتغال چندین نفر در زمینه پرورش و تولید قارچ صدفی در روستا به وجود آمد. لازم به ذکر است در آینده نزدیک دوره‌های آموزشی دیگری نیز از طرف جهاد کشاورزی با همکاری دهیاری برگزار خواهد شد.

از دیگر اقدامات دهیاری، همکاری موثر با ادارات در زمینه ارائه خدمات به روستاییان است. محمودی ضمن تأکید بر این مطلب اضافه کرد: «با توجه به عبور مسیل از وسط روستا و مشخص نبودن حریم آن، دهیاری با درخواست کتبی از جهاد کشاورزی خواسته است که دیوار ساحلی به طول دویست متر از دو طرف مسیل احداث کند؛ تا هم اهالی منطقه را از مشکلات آلودگی نجات دهد و هم از خطرهای بلایای طبیعی مصون بمانند. این طرح به وسیله اداره مذکور و با همکاری دهیاری اجرا خواهد شد.»

وی ساماندهی حمل‌ونقل روستا را از دیگر فعالیت‌های این دهیاری برشمرد و گفت: «در امر ساماندهی حمل‌ونقل روستا، دهیاری توانسته است با همکاری بخشدار، پروانه کسب برای ایجاد تاکسی تلفنی صادر کند. هم‌اکنون تاکسی تلفنی به صورت شبانه‌روزی به اهالی خدمات ارائه می‌کند و موجب رفاه اهالی شده است.»

گفتنی است، این دهیاری با همکاری اداره ثبت اسناد و املاک اقدام به استخراج میزان عرصه و عیان و کروکی ابنیه‌های داخل روستا کرده است. با استفاده از آنها دهیاری اقدام به تشکیل پرونده برای تمام ابنیه‌های داخل روستا به منظور دریافت عوارض و سایر موارد کرده است.

احیای بیش از هزار هکتار اراضی کشاورزی در روستای سه پله

در بازگشایی راه روستایی به وسیله دهیاری و ساکنان روستای سه پله، بیش از هزار هکتار از اراضی کشاورزی احیا شد.

محمد علی دادی دهیار روستای سه پله از توابع بخش سراپاغ شهرستان آبدانان استان ایلام با اعلام این مطلب افزود: «فاصله روستا با این اراضی در حدود ۱۷ کیلومتر راه صعب العبور است. جهاد سازندگی در سال ۱۳۶۲ اقدام به ایجاد یک راه منتهی به زمین‌های کشاورزی به طول ۱۵ کیلومتر کرد که با توجه به عدم دقت در ساخت این راه و سیل‌های مکرر در سالیان اخیر، چیز زیادی از این جاده باقی نمانده بود و سال‌ها بود که بخش عظیمی از اراضی این روستا به علت نبود راه و عدم امکان حمل‌ونقل ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی، بایر و بدون استفاده مانده بود.»

دهیار روستای سه پله خاطر نشان کرد: «پس از تشکیل دهیاری، مکاتباتی با سازمان‌های متولی برای بازسازی جاده صورت پذیرفت اما سازمان‌های ذی‌ربط آغاز عملیات راه‌سازی را منوط به تأمین ۷۰ درصد هزینه، به وسیله اهالی روستا دانستند.»

علی‌دادی اضافه کرد: «با توجه به محرومیت شدید این روستا و عدم تمکن مالی برای پرداخت هزینه‌های پروژه از سوی ۲۰۰ خانوار این روستا، دهیاری تصمیم گرفت برای حل معضل رأساً اقدام کند.» علی‌دادی اظهار داشت: «با توجه به سکونت چهار قوم مختلف در روستا دهیاری با تدوین برنامه‌ای، در هر روز ۵ نفر از هر قوم را برای انجام کارهای عملیاتی این راه به کار می‌گرفت و روزانه ۲۰ نفر از ساکنان روستا به صورت دوره‌ای اقدامات عملی را برای بازگشایی این مسیر انجام می‌دادند. با توجه به تلاش مداوم اهالی روستا و مدیریت دهیاری، ۲ کیلومتر انتهایی مسیر که اصلاً جاده‌ای نداشت بازسازی شد و هم‌اکنون مورد استفاده قرار دارد.» علی‌دادی همچنین اضافه کرد: «در زمان حاضر خرمن‌کوب و تراکتور می‌تواند به اراضی برود و کشاورزی در این بخش از زمین‌های روستا به صورت دیم احیا شود.» دهیار روستای سه پله در پایان با گله از نبود متولی برای راه‌های اراضی کشاورزی از دولت خواست توجه بیشتری به مناطق محروم داشته باشد. وی گفت: «اگر به این مسئله توجه کافی شود، اراضی کشاورزی این منطقه، با توجه به عبور رود دُورج از کنار آنها می‌تواند بستر مناسبی برای کشت آبی و رونق اقتصادی روستا گردد.»

سه ابلاغیه رئیس جمهور برای کمک به وضعیت روستاییان کشور

رئیس جمهور سه قانون مصوب مجلس شورای اسلامی را که براساس آنها زمینه ساماندهی مبادلات مرزی روستاییان و مردم مناطق مرزی و حمایت از صنایع روستایی فراهم می‌گردد، برای اجرا ابلاغ کرد. محمود احمدی‌نژاد، رئیس جمهور، در ابلاغیه شماره ۴۴۲۶۶ خود به محمدرضا اسکندری وزیر جهاد کشاورزی، قانون حمایت از ایجاد نواحی صنعتی روستایی را ابلاغ کرده است.

براساس ماده واحده این قانون که ششم مهرماه در مجلس شورای اسلامی تصویب شده و بیست مهرماه به تأیید شورای نگهبان رسیده است، کلیه نواحی صنعتی روستایی که وزارت جهاد کشاورزی ایجاد کرده است مشمول امتیازات تأسیس شرکت شهرک‌های صنعتی ایران و مقررات مربوط به شهرک‌های صنعتی می‌شوند. رئیس جمهور همچنین در ابلاغیه شماره ۴۴۲۶۷، قانون دسترسی آزاد به شبکه حمل‌ونقل ریلی را برای اجرا به محمد رحمتی وزیر راه و ترابری ابلاغ کرد.

براساس این قانون به شرکت‌های حمل‌ونقل ریلی خصوصی و تعاونی و شرکت‌ها و مؤسسات معتبر اجازه داده می‌شود ضمن رعایت قانون و مقررات و ضوابط مرتبط، از شبکه حمل‌ونقل ریلی استفاده کنند. بدیهی است قانون مذکور گام مهمی در جهت تسهیل انتقال محصولات روستایی به سایر نقاط کشور به شمار می‌آید.

سومین قانون ابلاغی رئیس جمهور، قانون ساماندهی مبادلات مرزی است. براساس این قانون، برای کمک به معیشت مردم مناطق مرزنشین و ساماندهی مبادلات مرزی تمهیدات جدیدی اتخاذ خواهد شد. براین اساس ساکنان مناطق مرزی برای مصارف معیشتی و نیازهای خود مشمول تخفیف ۱۰۰ درصدی حقوق ورودی برای ارزاق عمومی خود و برای کالاهای غیرخوراکی تا پنجاه درصد متناسب با محرومیت منطقه هستند.

محمود احمدی‌نژاد این قانون را در ابلاغیه شماره ۴۴۲۴۷ به وزارت بازرگانی ابلاغ کرده است.

دهیاری روستای زرج‌آباد، تلاشگر و مبتکر

دهیاری روستای زرج‌آباد از توابع بخش فیروز شهرستان کوثر واقع در استان اردبیل تاکنون اقدامات مثبتی را در کارنامه خود ثبت کرده است.

این روستا که بزرگ‌ترین روستای بخش فیروز و شهرستان کوثر به شمار می‌آید، مرکز دهستان است، تعداد ۱۴ روستای تابعه دارد و در کنار راه اصلی در دست احداث کوثر - میانه واقع شده که فاصله روستا تا راه اصلی ۱۷۰۰ متر است. درآمد و شغل اصلی روستاییان باغداری و دامداری است.

آیت محمودی دهیار روستای زرج‌آباد، پس از گذشت یک سال از تأسیس دهیاری، بهبود وضعیت روستا را یکی از مهم‌ترین اقدامات دهیاری عنوان کرد. وی در این زمینه اظهار داشت: «این دهیاری در سال ۸۳ با استفاده از خودیاری و مشارکت روستاییان اقدام به انتخاب یک نفر به عنوان پاکبان کرد که وظیفه‌اش جمع‌آوری بهداشتی پسماند به وسیله گاری است، در ضمن حق‌الزحمه آن از طریق خودیاری مردم تأمین می‌شود. همچنین دهیاری در حال انعقاد قراردادی به منظور جمع‌آوری و حمل بهداشتی و بازیافت پسماندهای روستا است.»

محمودی اقدام دیگر دهیاری را احداث غسلخانه روستا برشمرد و افزود: «با توجه به اهمیت ساماندهی گورستان و بهداشتی کردن غسلخانه، دهیاری در سال ۸۳ توانست با جمع‌آوری بیش از سه میلیون تومان به صورت خودیاری از اهالی و تشویق آنها به مشارکت عمومی در احداث غسلخانه، کمک‌های مالی و انسانی (بنایی، کارگری) گسترده‌ای را برای ساخت غسلخانه جذب کند. هم‌اکنون کار ساختمان غسلخانه رو به اتمام است و به زودی بهره‌برداری خواهد شد.»

دهیاری زرج‌آباد در زمینه فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی نیز اقدامات مؤثری را به انجام رسانده است. این دهیاری به منظور ساماندهی ورزش روستا یکی از ورزشکاران را به عنوان رابط بین دهیاری و اداره تربیت بدنی شهرستان معرفی کرده است تا امکانات ورزشی به نحو احسن در اختیار جوانان علاقه‌مند قرار گیرد و زمینه اجرای جام دهیاری‌ها در روستا فراهم شود. در این زمینه توانستیم مسئله بیمه بازیکنان و وسایل ورزشی مورد نیاز آنان را از طریق اداره

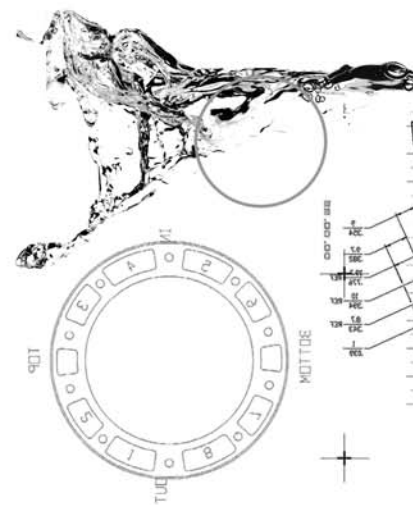
آمار

■ طول راه‌های روستایی

وزیر کشور خواستار واگذاری پروژه های عمرانی از نواحی روستایی به دهیاری ها شد

وزیر کشور با ارسال نامه‌ای، از استانداران خواست نسبت به واگذاری پروژه‌های عمرانی دستگاه‌های اجرایی در نواحی روستایی به دهیاری‌ها در چارچوب مقررات و آیین‌نامه‌های ابلاغی اقدام کنند.

در نامه مصطفی پورمحمدی آمده است: «پی‌ریزی و اصلاح زیرساخت‌های نرم‌افزاری این حوزه اعم از قوانین، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، شیوه‌نامه‌ها و نظایر اینها و نیز هدایت روند توسعه زیرساخت‌های سخت‌افزاری با توجه به تعدد و پراکندگی گسترده، تعدد و تنوع وظایف و نیز نبود تجربه ایجاد و هدایت چنین نهادی مستلزم توجه جدی تمامی معاونان و مدیران کل استانداری واحدهای تابع، به امور دهیاری‌ها و اهتمام در رفع مشکلات پیش روی آنهاست.» در این نامه تصریح شده است: «تشکیل نشست‌های مشورتی در سطوح مختلف مدیران استانداری، فرمانداران، بخشداران و دهیاران منتخب موضوع ابلاغیه‌های شماره ۲۶۵۴۶ مورخ ۸۳/۸/۶ و شماره ۲۵۶۲۶ مورخ ۸۳/۷/۲۷ علاوه بر انتقال مسائل و مشکلات مبتلابه دهیاری‌ها و بخش‌های صفی و ستادی، باعث غنای تصمیمات اتخاذ شده، تقویت روحیه همکاری و احساس مشارکت بیشتر آنها در امور می‌گردد. لذا ضروری است واحدهای تابع ضمن نظارت مستمر بر امور دهیاری‌ها، انجام هماهنگی‌های لازم برای برگزاری جدی و منظم نشست‌های مشورتی صدرالذکر را در قالب بخشنامه‌های ابلاغی مد نظر قرار دهند.»

پورمحمدی در نامه خود تأکید کرده است: «با عنایت به اینکه فرمانداران به عنوان نمایندگان عالی دولت در شهرستان‌ها، مسئولیت نظارت بر اجرای برنامه‌های عمرانی، ایجاد بستر همکاری و هماهنگی بین فعالیت‌های دستگاه‌های دولتی، سازمان‌های محلی و نهادهای انقلاب اسلامی در چارچوب قوانین و مقررات مرتبط را بر عهده دارند، ضروری است ضمن نظارت مستمر بر امور دهیاری‌ها، نسبت به جلب همکاری ادارات، نهادها و سازمان‌ها در سطح شهرستان با دهیاری‌ها، به برگزاری نشست‌های مشترک و سایر اقدامات مورد نیاز اقدام کنند.»

لازم به ذکر است پورمحمدی در نامه خود اظهار داشت: «مطابق بند ۹ ماده ۳۱ قانون اصلاح تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۸۲ دهیاری‌ها می‌توانند با تأیید کمیته برنامه‌ریزی شهرستان نسبت به اجرای طرح‌های عمرانی و خدماتی در محدوده روستا اقدام کنند. براین اساس دهیاری‌ها می‌توانند به عنوان دستگاه اجرایی در امر مبادله موافقت‌نامه با سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌ها به منظور جذب هزینه‌کرد اعتبارات فصل عمران روستایی استان‌ها اقدام کنند.»

لذا ضروری است با اتخاذ تدابیر مقتضی و دستور انجام هماهنگی‌های لازم در سطح استان، نسبت به واگذاری پروژه‌های عمرانی دستگاه‌های اجرایی در نواحی روستایی به دهیاری‌ها، در چارچوب مقررات و آیین‌نامه‌های ابلاغی اقدام مقتضی به عمل آید.»

مربع و راه شوسه ۴۷۰۲۵ کیلومتر مربع است.

استان قم با ۹۰۱ کیلومتر مربع دارای کمترین میزان راه روستایی (آسفالت و شوسه) است. طول راه‌های آسفالت این استان ۵۱۰ کیلومتر مربع و طول راه‌های شوسه ۳۹۱ کیلومتر مربع است. استان‌های لرستان، کرمانشاه، کرمان، آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی نیز با طول راه‌هایی بیش از ۴ هزار کیلومتر مربع رقم بالایی را به خود اختصاص داده‌اند. براساس اطلاعات موجود در سالنامه آماری حمل‌ونقل جاده‌ای ۱۳۸۳^(۱) طول راه‌های تحت حوزه استحفاظی وزارت راه و ترابری (منهای راه‌های روستایی) ۶۸۶۸۵/۱۲ کیلومتر است. در این سالنامه اطلاعات تفکیک شده درخصوص راه‌های روستایی وجود ندارد.

مقایسه این آمار با طول راه‌های شهری کشور می‌تواند مشخص کند که وضعیت روستاها از نظر میزان دسترسی به راه‌های ارتباطی به چه شکل است. مقوله راه روستایی موضوع مهم و پراهمیتی است که توجه تمامی مسئولان را به خود می‌طلبد. توسعه راه‌های ارتباطی بین روستایی و شهری - روستایی می‌تواند زمینه‌ساز تعامل همه جانبه سکونتگاه‌ها باشد و شکاف ناشی از عدم ارتباط بین سکونتگاهی را کمتر کند.

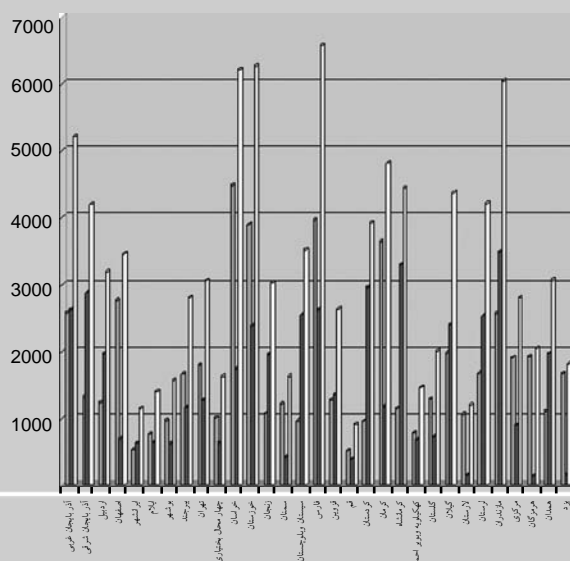
جدول شماره (۱) طول راه های روستایی کشور به تفکیک آسفالت و شوسه تا پایان سال ۱۳۸۴

ردیف	استان	طول راه‌ها تا پایان ۸۳ (کیلومتر)		
		آسفالت ۸۳	شوسه ۸۳	جمع
۱	آذربایجان شرقی	۲۵۸۱	۲۶۶۶	۵۲۰۸
۲	آذربایجان غربی	۱۳۱۰	۲۸۸۲	۴۱۹۲
۳	اردبیل	۱۲۳۴	۱۹۶۰	۳۱۹۴
۴	اصفهان	۲۷۵۸	۱۹۶	۲۹۵۴
۵	ایلام	۵۲۳	۶۲۴	۱۱۴۷
۶	ایلام	۷۶۳	۶۳۷	۱۴۰۰
۷	بوشهر	۹۶۲	۶۱۰	۱۵۷۲
۸	بیرجند	۱۶۵۸	۱۱۵۳	۲۸۱۱
۹	تهران	۱۷۸۶	۱۲۳۷	۳۰۲۴
۱۰	چهارمحال و بختیاری	۹۹۹	۶۲۷	۱۶۲۶
۱۱	خراسان	۴۴۸۰	۱۷۳۱	۶۲۱۱
۱۲	خراسان جنوبی	۲۸۸۵	۲۳۸۲	۵۲۶۷
۱۳	زنجان	۱۰۶۷	۱۹۶۴	۳۰۳۱
۱۴	سمنان	۱۲۱۳	۴۰۷	۱۶۱۹
۱۵	سیستان و بلوچستان	۹۵۹	۲۵۴۹	۳۵۰۸
۱۶	فارس	۳۹۵۵	۲۶۶۱	۶۶۱۶
۱۷	قزوین	۱۲۷۹	۱۳۶۰	۲۶۳۹
۱۸	قم	۵۱۰	۲۹۱	۸۰۱
۱۹	کرمانشاه	۹۵۴	۲۹۶۱	۳۹۱۵
۲۰	کرمان	۲۶۲۳	۱۱۶۷	۳۷۹۰
۲۱	کرمانشاه	۱۱۳۸	۳۲۹۶	۴۴۳۴
۲۲	کنکلیه و بوی‌راحمند	۱۷۶	۸۵۰	۱۰۲۶
۲۳	گلستان	۱۲۸۲	۷۲۰	۲۰۰۲
۲۴	گیلان	۱۹۶۹	۲۴۰۰	۴۳۶۹
۲۵	لرستان	۱۰۵۸	۱۲۹	۱۱۸۷
۲۶	لرستان	۱۶۷۵	۲۵۳۵	۴۲۱۰
۲۷	مازندران	۲۵۶۲	۲۴۷۶	۵۰۳۸
۲۸	مرکزی	۱۹۰۶	۸۹۷	۲۸۰۳
۲۹	همدان	۱۹۲۱	۱۲۸	۲۰۴۹
۳۰	همدان	۱۱۰۷	۱۹۶۷	۳۰۷۴
۳۱	یزد	۱۶۷۰	۱۴۷	۱۸۱۷
جمع کل		۵۳۵۶۴	۴۷۰۲۵	۱۰۰۵۸۹

پانوش:

۱- سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای، سالنامه حمل‌ونقل جاده‌ای ۱۳۸۳

نمودار شماره (۱) طول راه های روستایی کشور به تفکیک آسفالت و شوسه تا پایان سال ۱۳۸۳

طول راه‌های روستایی

مرئضی نعمتی

حمل‌ونقل روستایی از جمله موضوعات بکری است که سخن گفتن درخصوص آن سهل و ممتنع است. سهل است به دلیل سادگی سلسله مراتب ارتباطات روستایی و ممتنع است به خاطر فقدان اطلاعات و آمار دقیق در این خصوص. اصولاً دستیابی به آمار و اطلاعات تردد و حمل‌ونقل، اساس و پایه مطالعات برنامه‌ریزی و طراحی جاده‌ها به شمار می‌آید. مراجعه به مرکز آمار ایران برای دست یافتن به اطلاعاتی جامع و دقیق در زمینه راه‌های روستایی بی‌نتیجه بود. ناگزیر به یک صفحه آمار روستایی که از وزارت راه و ترابری به دست آمد اکتفا شد و صفحه آمار این شماره ماهنامه براساس همین اطلاعات سرپیسته، بسته شد.

در بیان اهمیت توجه به موضوع حمل‌ونقل روستایی کافی است یادآوری گردد که در کشور ما بیش از ۶۵ هزار نقطه روستایی وجود دارد که پراکندگی آنها در سطح کشور وضعیتی آشفته و نامنظم را سبب شده است. در برنامه‌ریزی روستایی تأکید بر آن است که امکانات به گونه‌ای توزیع شود که بیشترین جمعیت را پوشش دهد، اما باید توجه داشت که یکی از عوامل اصلی کاهش جمعیت و تخلیه روستاها، انزوای جغرافیایی آنها و فقدان راه‌های ارتباطی مناسب است. بنابراین حمل‌ونقل روستایی بر عکس سایر مقوله‌های توسعه و مدیریت روستایی نگاه متفاوتی را طلب می‌کند. به عبارتی صرف داشتن جمعیت زیاد دلیل قانع کننده‌ای برای اختصاص سهم بیشتری از امکانات و خدمات ارتباطی و راه‌های دسترسی به روستاهای بزرگ نیست. زیرا ایجاد و راه‌اندازی مسیرهای ارتباطی به روستاهای کوچک و دورافتاده موجب رونق این روستاها می‌شود و مانع از تخلیه جمعیتی آنها می‌گردد. بی‌شک بهبود وضعیت ارتباطی و راه‌های دسترسی خود موجب رونق این گونه روستاها خواهد شد. طبق تعریف «راه روستایی» به راهی اطلاق می‌شود که ارتباط مراکز تولید روستایی را با یکدیگر و اتصال آنها را به راه‌های فرعی و اصلی کشور برقرار سازد. متأسفانه اکثر اطلاعات موجود در خصوص حمل‌ونقل و راه‌های ارتباطی کلی است و آمار تفکیک شده شهر و روستا به ندرت وجود دارد.

جدول شماره (۱) طول راه‌های روستایی کشور را تا پایان سال ۱۳۸۳ نشان می‌دهد. این جدول براساس تقسیم‌بندی خاص وزارت راه و ترابری تنظیم شده و در برخی موارد به صورت استانی نیست. از آنجا که این آمار براساس عملکرد سال ۸۳ تهیه شده، آمار استان خراسان براساس دو بخش خراسان و بیرجند ارائه شده است. استان فارس نیز در دو بخش لارستان و فارس دیده شده است. بر اساس این آمار طول راه‌های روستایی در استان‌های پهناوری نظیر خراسان و خوزستان بیشتر است (بیش از ۶ هزار کیلومتر مربع). در برخی استان‌های کم‌وسعت‌تر مانند مازندران نیز طول راه‌های روستایی بیش از ۶ هزار کیلومتر مربع است که این امر می‌تواند ناشی از تراکم بالای نقاط روستایی در این استان باشد.

استان خراسان با ۴۴۸۰ کیلومتر مربع راه آسفالت دارای بیشترین میزان راه روستایی آسفالت است. اما در خصوص راه‌های شوسه وضع به گونه‌ای دیگر است. مازندران با ۳۳۷۶ کیلومتر مربع و کرمانشاه با ۳۲۹۶ کیلومتر مربع دارای بیشترین میزان راه شوسه است.

جمع کل راه‌های روستایی کشور ۱۰۰۵۸۸ کیلومتر مربع است که از این میان سهم راه‌های آسفالت ۵۲۵۶۴ کیلومتر

درآمدی بر جایگاه مطالعات عوامل طبیعی در برنامه‌ریزی روستایی

نام کتاب: درآمدی بر جایگاه مطالعات عوامل طبیعی در برنامه‌ریزی روستایی

مؤلف: محمدرضا اصغری مقدم

ناشر: انتشارات سرا

چاپ اول: ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه در ۱۶۶ صفحه

قیمت: ۱۱۰۰ تومان

روستا و طبیعت دو عنصر جدایی‌ناپذیر و مرتبط با یکدیگرند و همواره نام روستا یادآور طبیعت و جلوه‌های آن بوده است. از طرف دیگر، کشور ما دارای تنوع جغرافیایی بسیاری است و در گوشه و کنار این سرزمین، روستاهایی با آب و هوا و شرایط طبیعی گوناگون وجود دارد. با توجه به این شرایط، برنامه‌ریزان روستایی باید از وجود شرایط مختلف در هر منطقه و تأثیرات متقابل آنها بر هم آگاه باشند و تأثیر آنها را بر مراکز جمعیتی و فعالیت‌های انسانی مورد توجه قرار دهند.

کتاب «درآمدی بر جایگاه مطالعات عوامل طبیعی در برنامه‌ریزی روستایی» نوشته محمدرضا اصغری مقدم عضو هیئت علمی دانشکده جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، از جمله جدیدترین کتاب‌هایی است که به نقش عوامل طبیعی در برنامه‌ریزی روستایی پرداخته و آنها را بررسی کرده است. این کتاب - که کتابی درسی محسوب می‌شود - در ۷ فصل و یک مقدمه نگاشته شده و در پنج فصل اول کتاب، تأثیر عوامل مختلف طبیعی بر شکل‌گیری روستاها مورد توجه قرار گرفته است.

در فصل اول تأثیر شرایط زمین‌شناسی از جمله سنگ بستر و سن آن بررسی شده است. در این فصل بر این نکته تأکید شده است که گرچه فعالیت‌های روستاییان از دیدگاه‌های مختلف با شرایط زمین‌شناسی پیوند دارد ولی شکل‌گیری روستاها کمتر در رابطه مستقیم و آگاهانه با جنس و ساختمان زمین‌شناسی صورت می‌گیرد و بیشتر این رابطه را باید از دیدگاه هیدرولوژیکی و ژئومورفولوژیکی در نظر گرفت.

فصل دوم به تأثیر شرایط آب و هوایی پرداخته و عواملی همچون دما، بارش، باد، رطوبت هوا، تبخیر، تعرق و یخبندان را بررسی کرده است. همچنین در پایان فصل شاخص‌های اقلیمی مؤثر بر آسایش محاسبه شده و شرایط مطلوب آب و هوایی برای سکونت تشریح گردیده است. تأثیر شرایط هیدرولوژیکی بر شکل‌گیری روستاها در فصل سوم کتاب بیان گردیده است. در ابتدای فصل پس از تعریف هیدرولوژی به این مطلب اشاره شده است که در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، آب نقش بسیار مهم و حساسی دارد به طوری که لازمه هر برنامه‌ریزی توسعه وجود آب و بهره‌برداری از منابع آن است. در ادامه، پراکنش جغرافیایی منابع آب، نقش منابع آب در ایجاد مراکز جمعیتی و آشنایی با رفتار آب در حوضه‌های آبخیز بررسی شده و در پایان نیز چگونگی بهره‌برداری از منابع آب اعم از سطحی و زیرزمینی شرح داده شده است. فصل چهارم به تأثیر عنصر مهم خاک و همچنین پوشش گیاهی بر شکل‌گیری روستاها اختصاص دارد. در ابتدای فصل در اهمیت این عنصر آمده است که «خاک مناسب برای فعالیت‌های کشاورزی به همراه آب کافی، شرایط بسیار مناسبی را برای ایجاد و استمرار حیات روستاها فراهم می‌آورد و به همین دلیل می‌توان خاک را از جمله عوامل مؤثر در ایجاد روستاها و ادامه بقای آنها دانست».

فصل پنجم کتاب تأثیر منظرهای ژئومورفولوژی بر شکل‌گیری روستاها نام دارد. در این فصل، سه کاربرد مهم برای مطالعات ژئومورفولوژی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی ذکر شده است که عبارت‌اند از: اول: مکان‌یابی توسعه بافت مسکونی روستا؛ دوم: مکان‌یابی برای توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی؛ و سوم: مکان‌یابی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی. در ادامه فصل نیز واحدهای مختلف مرتبط با شکل‌زمین از جمله کوهستان و دره‌ها، دامنه‌ها و کوهپایه‌ها و دشت‌ها و جلگه‌ها بررسی شده است.

فصل ششم کتاب آسیب‌پذیری روستاها در مقابل بحران‌های طبیعی و راهکارهای مقابله با آنها را بررسی کرده است. در این فصل به آسیب‌پذیری روستاها در مقابل زمین‌لرزه، حرکات دامنه‌ای، سیل، توفان، کم‌آبی و خشکسالی پرداخته شده و در هر مورد راهکارهایی برای مقابله با این بلایا ارائه گردیده است.

فصل هفتم و پایانی کتاب نیز در مورد رابطه وضعیت سکونتگاه‌های روستایی با شرایط محیطی است که می‌توان آن را بخش نتیجه‌گیری کتاب نامید. در این فصل آمده است که شرایط محیطی و به ویژه طبیعی بر کلیه شئون، آداب و رسوم، فرهنگ و معماری مراکز جمعیتی تأثیر مستقیم و غیرمستقیم می‌گذارد و هرچه واحدهای جمعیتی کوچک‌تر باشد، تأثیرپذیری آنها از محیط طبیعی بیشتر می‌شود. در پایان نیز توصیه شده است که سازمان‌های ذی‌ربط باید نسبت به تدوین الگوهای ساخت‌وسازی که شرایط محیطی و به ویژه اقلیمی روستاها در آنها رعایت شده باشد، اقدام

آرش سرایی

درآمدی بر جایگاه
مطالعات عوامل طبیعی

برنامه‌ریزی روستایی

دکتر محمدرضا اصغری مقدم
عضو هیئت علمی دانشکده آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

نمایه نشر

درآمدی بر جایگاه مطالعات عوامل طبیعی در
برنامه‌ریزی روستایی

نشریه جهاد روستا

کنند و مسئولان اجرایی روستاها نیز باید موظف به نظارت بر حسن اجرای این الگوها باشند. در پایان کتاب، منابع مورد استفاده در کتاب فهرست شده و درج گردیده است. با توجه به اینکه کتاب حاضر، به عنوان کتابی علمی و درسی منتشر شده است، وجود نمایه‌ای از فهرست نام‌ها و مکان‌های به کار گرفته شده در کتاب می‌توانست استفاده از آن را برای پژوهشگران آسان‌تر کند. همچنین متن کتاب از لحاظ دستوری و ادبی چندان پاکیزه و آراسته نیست که به نظر می‌رسد نیاز به ویرایش ادبی و بازخوانی مجدد دارد. با این همه مطالعه این کتاب برای دانشجویان و برنامه‌ریزان روستایی و همچنین دست‌اندرکاران اجرایی از جمله دهیاران می‌تواند مناسب و مفید باشد.

نشریه جهاد روستا

نام نشریه: جهاد روستا

صاحب امتیاز: معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری وزارت جهاد کشاورزی

مدیرمسئول: دکتر محمد حسین عمادی

سردبیر: حبیب‌ا... افزونی

قیمت: ۱۰۰ تومان (برای روستاییان ۵۰ تومان)

نشریه جهاد روستا، نشریه‌ای عمومی و ترویجی در مورد مسائل روستایی است که با سابقه انتشار ۲۵ سال، از جمله نشریات با سابقه در زمینه مسائل روستایی به شمار می‌آید. این نشریه ماهانه ویژه دختران و زنان روستایی منتشر می‌گردد. با توجه به اهمیت آگاه‌سازی و آموزش زنان روستایی و عشایر که نقش بسزایی در توسعه روستاها بر عهده دارند، انتشار چنین نشریه‌ای می‌تواند گامی مؤثر در راستای تحقق توسعه و پیشرفت نیروی انسانی در سطح روستاهای کشور به حساب آید.

آخرین شماره این نشریه یعنی شماره ۴۴۵ در تیر و مرداد سال ۸۴ و در ۴۸ صفحه منتشر شده و از بخش‌های آموزش و ترویج، تشکل‌ها، بهداشت و سلامتی، طرح‌های موفق، فرهنگ و هنر و دانش و زندگی تشکیل شده است. در سرمقاله شماره آخر این مجله، صنعت آبزی‌پروری به عنوان زمینه‌ای مناسب برای اشتغال زنان روستایی معرفی شده است که علاوه بر ایجاد درآمد مناسب برای روستاییان، می‌تواند محلی برای بروز استعدادها و توانمندی‌های زنان روستایی به شمار آید. در بخش آموزش نیز مطلبی در زمینه بهداشت شیر و فرآورده‌های لبنی درج شده است. از جمله بخش‌های جالب این نشریه بخش فرهنگ و هنر است که در آن داستان‌ها و قطعات ادبی زیبا و همچنین معرفی کتاب‌های مفید و کاربردی به چاپ رسیده است. در برخی از شماره‌های نشریه جهاد روستا نیز اخباری از فعالیت‌های زنان روستایی در سراسر کشور درج می‌گردد.

با توجه به مطالب مفید و آموزنده این نشریه و اختصاص آن به قشر تأثیرگذار جامعه روستایی یعنی زنان، مطالعه این نشریه به کلیه علاقه‌مندان به ویژه زنان و دختران روستایی و عشایر توصیه می‌شود.

